

**UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”
DIN CHIȘINĂU
FACULTATEA DE FILOLOGIE ȘI ISTORIE
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIALE**

Cu titlu de manuscris

CZU: 94:355.02(498+44)”1930/1936”(043)

NICOLESCU ANDREI

RELAȚIILE MILITARE ROMÂNNO-FRANCEZE 1930-1936

611.03 – ISTORIA UNIVERSALĂ (PE PERIOADE)

Conducător științific

prof. univ., dr. hab. **Anatol PETRENCU**

Autor

Andrei NICOLESCU

CHIȘINĂU, 2024

© NICOLESCU ANDREI, 2024

CUPRINS

ADNOTARE	4
ANNOTATION	5
АННОТАЦИЯ	6
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1. RELAȚIILE MILITARE ROMÂNNO-FRANCEZE DIN PERIOADA INTERBELICĂ. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE	13
1.1. Istoriografia relațiilor militare româno-franceze.....	13
1.2. Surse documentare referitoare la relațiile militare româno-franceze	23
în perioada 1930-1936.....	23
1.3. Concluzii la capitolul 1	28
2. RAPORTURI POLITICO-DIPLOMATICE ȘI MILITARE ROMÂNNO- FRANCEZE ÎN PERIOADA 1920-1930	29
2.1. Scurtă prezentare a relațiilor politico-diplomatice și militare româno-franceze	29
2.2. Dimensiunea militară a colaborării dintre România și Franța în	47
primul deceniu interbelic.....	47
2.3. Concluzii la capitolul 2	60
3. COLABORAREA MILITARĂ ROMÂNNO-FRANCEZĂ ÎN PERIOADA 1930-1936	62
3.1. Contextul intern și internațional. Contacte la nivelul factorilor de decizie militară	62
3.2. Conferința de la Paris a reprezentanților Statelor majore ale armatelor Micii înțelegeri și Franței pe probleme de legături și transmisiuni	93
3.3. Concluzii la capitolul 3	98
4. ASPECTE CONCRETE ALE COLABORĂRII MILITARE	99
4.1. Cooperarea în domeniile concepției apărării, organizării și instruirii	99
4.2. Concretizarea colaborării româno-franceze în domeniul armamentului	111
4.3. Alte contacte și relații protocolare franco-române	125
4.4. Concluzii la capitolul 4.....	135
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	137
BIBLIOGRAFIE	141
ANEXE	150
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	152
Curriculum vitae	153

ADNOTARE

Nicolescu Andrei, „Relații militare româno-franceze.1930-1936”, teză de doctor în istorie, specialitatea 611.03 – Istoria Universală (pe perioade), Chișinău, 2023.

Structura tezei: adnotări în limba română, engleză și rusă, lista abrevierilor, Introducere, 4 capitole a câte 3-4 subcapitole, Concluzii generale și recomandări, care totalizează 138 pagini de bază, bibliografie cu cca 125 titluri, Anexe, Declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului. Rezultatele obținute sunt publicate în 18 lucrări științifice (articole științifice, studii, precum și rezumate).

Cuvinte-cheie: România, Franța, colaborarea militară, securitate regională, Armata Română, Armata Franceză.

Scopul lucrării. În studiul de față ne-am propus ca scop să examinăm evoluția/involuția relațiilor româno-franceze în perioada anilor 1930-1936, conlucrarea în domeniul militar, realizările dobândite dar și ocaziile ratate de ambele părți.

Obiectivele cercetării: analiza istoriografiei și a surselor istorice, referitoare la tema expusă, examinarea relațiilor politice, diplomatice, militare etc. între România și Franța în anii 1859-1930, studierea relațiilor militare româno-franceze în perioada anilor 1930-1936, inclusiv a aspectelor rostului alianțelor politico-militare (Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică), precum și rolul și însemnătatea colaborării concrete între personalitățile militare române și franceze.

Noutatea și originalitatea științifică. Teza este o primă lucrare științifică în domeniul istoriei relațiilor militare româno-franceze în perioada anilor **1930** (anul când Franța a acceptat concepția de asigurare a securității statului prin construirea de fortificații de-a lungul frontierelor cu posibili adversari, cunoscuta „Linia Maginot”) și **1936** (anul când, după înlăturarea lui Nicolae Titulescu din funcția de ministru de Externe, România pierde un instrument important al securității sale naționale (Mica Înțelegere), Franța demonstrează un interes tot mai mic pentru soarta aliaților din sud-estul continentului, pe când statele revizioniste își fortifică pozițiile (în octombrie 1936 s-a constituit Axa Berlin-Roma, iar o lună mai târziu Germania semnează cu Japonia Pactul anticomintern. Originalitatea științifică a lucrării constă în elucidarea relațiilor româno-franceze în domeniul apărării pe baza documentelor inedite, descoperite în arhive.

Problema științifică soluționată rezidă în argumentarea științifică a problemelor existente în raporturile militare româno-franceze, în expunerea necesităților apărării țării de către specialiștii militari și de poziția unor demnitari din conducerea României, care nu întotdeauna dădeau curs necesităților armatei privind înzestrare și instruire.

Importanța teoretică a lucrării constă în restabilirea veridică a istoriei relațiilor româno-franceze în domeniul militar, a problemelor existente atât la partea română, cât și la cea franceză. Autorul tezei depistează atât laturile pozitive ale colaborării româno-franceze, cât și cele negative (corupția la români, calitatea uneori îndoielnică a producției militare franceze etc.)

Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele cercetării pot fi utilizate la elaborarea unor cursuri universitare (la Școli, Academii militare), la redactarea unor lucrări de sinteză, în cadrul unor emisiuni la Radio și TV.

Aprobarea rezultatelor obținute. Aspecte ale problemei cercetare au fost prezentate la conferințe științifice și volume în România și Republica Moldova.

ANNOTATION

Nicolescu Andrei, "Romanian-French military relations. 1930-1936", PhD thesis in history, specialty 611.03 - Universal History (per periods), Chisinau, 2023.

Structure of the thesis: annotations in Romanian, English and Russian, list of abbreviations, Introduction, 4 chapters of 3-4 subchapters, General conclusions and recommendations, Bibliography with 125 scientific titles, 138 base pages, Appendices, Declaration regarding the assumption of responsibility and the author's CV. The results obtained are published in 18 scientific papers (scientific articles, studies, as well as abstracts).

Key words: Romania, France, military collaboration, regional security, Romanian Army, French Army.

The purpose of the work. In the present study, we aimed to examine the evolution/involution of Romanian-French relations during the years 1930-1936, the cooperation in the military field, the achievements acquired but also the opportunities missed by both sides.

The objectives of the research: the analysis of historiography and historical sources, related to the exposed theme, the examination of political, diplomatic, military relations, etc. between Romania and France in the years 1859-1930, the study of Romanian-French military relations in the period 1930-1936, including aspects of the purpose of political-military alliances (the Little Understanding and the Balkan Understanding), as well as the role and significance of concrete collaboration between Romanian military personalities and French.

Scientific novelty and originality. The thesis is a first scientific work in the field of the history of Romanian-French military relations during the 1930s (the year when France accepted the concept of ensuring the security of the state by building fortifications along the borders with possible adversaries, known as the "Maginot Line") and 1936 (the year when, after the removal of Nicolae Titulescu from the position of Foreign Minister, Romania loses an important instrument of its national security (the Little Understanding), France shows less and less interest in the fate of the allies in the southeast of the continent, while the states revisionists strengthen their positions (in October 1936 the Berlin-Rome Axis was established, and a month later Germany signs the Anti-Comintern Pact with Japan. The scientific originality of the work consists in the elucidation of Romanian-French relations in the field of defense based on unpublished documents discovered in the archives.

The solved scientific problem resides in the scientific argumentation of the existing problems in the Romanian-French military relations, in the exposition of the needs of the defense of the country by the military specialists and the position of some dignitaries in the leadership of Romania, who did not always pay attention to the needs of the army regarding endowment and training.

The theoretical importance of the work consists in the truthful restoration of the history of Romanian-French relations in the military field, of the existing problems both on the Romanian and French sides. The author of the thesis identifies both the positive sides of the Romanian-French collaboration and the negative ones (corruption among Romanians, the sometimes-questionable quality of French military production, etc.)

The applicative value of the work. The results of the research can be used in the development of university courses (at schools, military academies), in the drafting of synthesis papers, in the framework of radio and TV broadcasts. Approval of the results obtained. Aspects of

the research problem were presented at the scientific conferences and volumes in Romania and the Republic of Moldova.

АННОТАЦИЯ

Николеску Андрей, "Румыно-французские военные отношения. 1930-1936", докторская диссертация по истории, специальность 611.03 - Всемирная История (по периодам), Кишинев, 2023.

Структура диссертации: аннотации на румынском, английском и русском языках, список сокращений, введение, 4 главы из 3-4 подразделов, общие выводы и рекомендации, библиография с 125 науч. работами, 138 основные страницы, приложения, заявление о предположении ответственности и резюме автора. Полученные результаты публикуются в 18 научных работах (научных статьях, исследованиях, а также рефератах).

Ключевые слова: Румыния, Франция, военное сотрудничество, региональная безопасность, румынская армия, французская армия.

Цель работы. В настоящем исследовании мы стремились изучить эволюцию/инволюцию румыно-французских отношений в 1930-1936 годах, сотрудничество в военной области, достигнутые достижения, а также возможности, упущенные обеими сторонами.

Задачи исследования: анализ историографии и исторических источников, связанных с раскрываемой темой, изучение политических, дипломатических, военных отношений и др. между Румынией и Францией в 1859-1930 годах, изучение румыно-французских военных отношений в период 1930-1936 годов, в том числе аспекты целей военно-политических союзов (Малое взаимопонимание и Балканское взаимопонимание), а также роль и значение конкретного сотрудничества между румынскими и французскими военными.

Научная новизна и оригинальность. Диссертация представляет собой первую научную работу в области истории румыно-французских военных отношений в 1930-е годы (год, когда Франция приняла концепцию обеспечения безопасности государства путем строительства укреплений вдоль границ с возможными противниками, известных как «Линии Мажино») и 1936 г. (год, когда после смещения Николае Титулеску с поста министра иностранных дел Румыния теряет важный инструмент своей национальной безопасности («Маленькое взаимопонимание»), Франция проявляет все меньший интерес к судьбе союзников на юго-востоке континента, а государства-ревизионисты укрепляют свои позиции (в октябре 1936 г. была установлена Ось Берлин-Рим, а через месяц Германия подписывает Антикоминтерновский пакт с Японией).

Научная оригинальность работы заключается в выяснение румыно-французских отношений в области обороны на основе неопубликованных документов, обнаруженных в архивах. **Решенная научная проблема** заключается в научной аргументации существующих проблем в румынско-французских военных отношениях, в изложении военными специалистами потребностей обороны страны и позиции некоторых высокопоставленных лиц в руководстве Румынии, которые не всегда обращал внимание на нужды армии в части снабжения и обучения.

Теоретическая значимость работы состоит в правдивом восстановлении истории румыно-французских отношений в военной области, существующих проблем как на румынской, так и на французской стороне. Автор диссертации выделяет как положительные

стороны румынско-французского сотрудничества, так и отрицательные (коррупция среди румын, подчас сомнительное качество французской военной продукции и др.)

Прикладное значение произведения. Результаты исследования могут быть использованы при разработке вузовских курсов (в школах, военных академиях), при составлении обобщающих статей, в рамках радио- и телепередач.

LISTA ABREVIERILOR

- ACA** – Apărarea contra aeronavelor
- AN (B)** – Arhivele Naționale (București)
- AMAE** – Arhivele Ministerului Afacerilor Externe
- AMR** – Arhivele Militare Române
- F. n.** – Fără număr
- IAR** – Industria Aeronautică Română
- MAN** – Ministerul Apărării Naționale
- MCG** – Marele Cartier General
- MR** – Ministerul de Război
- M St M** – Marele Stat Major
- PTTR** – Poștă, Telefon, Telegraf, Radio
- TFF** – Telefonie Fără Fir
- UA** – Unitate Arhivistică
- URSS** – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Problemele legate de asigurarea securității statului, de găsirea, în acest sens, a forțelor interne și internaționale, prezintă un interes politic și social permanent. România a ieșit victorioasă din Primul Război Mondial, realizând idealul de secole – întregirea țării. România întregită a fost recunoscută în plan internațional. În același timp, statele învinse în război, la scurt timp după semnarea Tratatelor de Pace, au început să formuleze pretenții de revizuire a frontierelor. În politica sa externă și militară România s-a bazat, în primul rând, pe Franța, cu care avea vechi legături de colaborare, atât în anii Primului Război Mondial, cât și imediat după încetarea conflagrației. Din 1930, însă, datorită concepției noi de securitate națională (asigurarea securității pe baza liniilor de întărituri la frontiere cu statele potențial adversare), Franța sugerează și României noua concepție, iar colaborarea militară bilaterală scade în intensitate. Peste doar 7 ani situația din Europa și lume se schimbă radical, statele revizioniste (în primul rând, Germania hitleristă) înaintează direct pretenții teritoriale. Franța pierde interesul față de aliatele ei din estul Europei, inclusiv – România, care, în perspectivă se va pomeni izolată pe plan internațional. În acest sens, perioada anilor 1930-1936 este deosebit de importantă în vederea cunoașterii exacte a subiectelor abordate de cele două state privind apărarea națională, în primul rând, a României, amenințată de trei state vecine – URSS, Ungaria și Bulgaria. Studiile istoriografice arată că nu dispunem de o lucrare în acest sens. De aici și importanța demersului nostru științific.

Problematika dată se încadrează în preocupări științifice internaționale și naționale. Regretatul profesor Valeriu Florin Dobrinescu a elaborat un program amplu de cercetări privind raporturile României cu Franța, problemele de securitate regională etc., iar tema abordată de noi a făcut parte din acel program. O dovadă în plus a interesului specialiștilor români și francezi față de relațiile bilaterale militare sunt și conferințele științifice comune, publicațiile comune în reviste de specialitate, despre care vom scrie mai jos.

Actualitatea temei noastre a devenit și mai evidentă odată cu declanșarea războiului agresiv al Federației Ruse împotriva Ucrainei, iar evenimentele tragice din țara vecină par a repeta unele situații din ajunul celui de-al Doilea Război Mondial. Avem în vedere încetineala cu care Occidentul colectiv ajută ucrainenii în lupta lor pentru apărarea integrității teritoriale, declarațiile tot mai pronunțate de a încheia războiul cu condițiile dorite de Rusia etc.

Scopul și obiectivele tezei. În studiul de față ne-am propus ca scop să examinăm relațiile româno-franceze în condițiile în care Franța își concentrează atenția (și finanțele) asupra construirii liniei de întărituri Maginot, pierzând, în mare măsură, interesul față de susținerea partenerilor ei din estul Europei, inclusiv, România. **Obiectivele cercetării:** să examinăm istoriografia relațiilor româno-franceze din perioada interbelică, cu depășirea cadrului cronologic spre trecut (1859) cu scopul cunoașterii lucrărilor publicate de specialiștii în domeniu, a opiniilor expuse și a aprecierilor făcute. După ce am constatat că perioada anilor 1930-1936 a rămas necercetată, ne-am propus să studiem depozitele din Arhivele de Stat, documentele publicate, memoriile, datele statistice etc. referitoare la perioada dată; să prezentăm succint conlucrarea româno-franceză de la 1859 până la 1930, cu evidențierea etapelor și specificului acestor raporturi; să examinăm contextul intern și internațional al anilor 1930-1936 al României și Franței și să depistăm domeniile și problemele colaborării militare româno-franceze.

Ipoteza de cercetare. Faptul că România s-a pomenit izolată pe plan internațional în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, că forțele militare erau slab pregătite pentru a opune o rezistență potențialilor invadatori s-a datorat atât factorilor externi (a Franței cu concepția liniilor de apărare), cât, mai ales, factorilor interni (dezinteresul unor miniștri față de apărarea țării, actele de corupție care au slăbit capacitatea de apărare a țării, inconsecvența conducerii de vârf a țării, a regelui Carol al II-lea, în politica externă etc.).

Cadrul cronologic și geografic. Limita de sus a cadrului cronologic este anul **1930**, când Franța a acceptat concepția de asigurare a securității statului prin construirea de fortificații de-a lungul frontierelor cu posibili adversari, cunoscuta „Linia Maginot”. Iar limita de jos este **1936**, anul când, după înlăturarea lui Nicolae Titulescu din funcția de ministru de Externe, România pierde un instrument important al securității sale naționale (Mica Înțelegere), Franța demonstrează un interes tot mai mic pentru soarta aliaților din sud-estul continentului, pe când statele revizioniste își fortifică pozițiile (în octombrie 1936 s-a constituit Axa Berlin-Roma, iar o lună mai târziu Germania semnează cu Japonia Pactul anticomintern).

Geografic, cercetarea noastră se referă la România, Franța și statele Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice.

Metodologia cercetării științifice. Pentru realizarea scopului și obiectivelor propuse am utilizat metode de cercetare științifică specifice domeniului științelor umanistice, precum metoda analizei lucrărilor istoriografice și a izvoarelor și a sintezei lor, metoda comparativă (atât cronologic, cât și geografic), metoda critică, diacronică, cantitativă. În procesul de cercetare a temei am respectat principiul imparțialității, obiectivității, al adevărului, precum și principiul cronologic.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Deși etapa analizată se circumscrie unor limite cronologice destul de puțin întinse, bogăția materialului documentar, aflat în mare parte în arhive, a oferit posibilitatea efectuării unor investigații privind numeroase aspecte noi ale temei. Unele laturi ale acesteia au fost prezente anterior fie în lucrări cu o tematică generală, fie în studii restrânse dedicate unor episoade și momente strict determinate de perioada în cauză.

Prezentul studiu doctoral este rezultatul unei cercetări extinse în arhivele militare române, completată cu alte surse documentare, centrată pe punerea în circuitul științific a unor informații inedite de cert interes pentru istoriografia problemei. Astfel, valoarea demersului științific s-a materializat în depistarea și includerea unui material factologic substanțial și documentat, pus la îndemâna cercetătorilor în scopuri științifice, educative, didactice, instructive și cognitive. Informațiile documentare inedite oferă noi perspective de abordare, argumentare și interpretare a unei etape istorice și într-un domeniu ce resimțea nevoia adâncirii investigației științifice. Semnificative din acest punct de vedere considerăm a fi numeroasele documente la care se face referire privind o multitudine de probleme specifice raporturilor dintre cele două armate, de la misiunile unor personalități marcante care au acționat în sprijinul doleanțelor românești și până la impactul factorului politic asupra domeniului analizat.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a tezei. Deși se cantonează într-o etapă lipsită de aranjamente spectaculoase în planul relațiilor militare ale României cu Franța, tema și perioada supuse analizei sunt marcate de evenimente semnificative pentru evoluțiile pe eșichierul politic intern și european. Ele s-au individualizat în căutarea de soluții pentru contracararea manifestărilor revizioniste și revanșiste devenite tot mai evidente și periculoase, în măsuri, mai ales organizatorice, politice și militare, în vederea creșterii potențialului Armatei Române pentru asigurarea mijloacelor necesare neutralizării acestor manifestări.

Contribuțiile istoriografice inedite vehiculate în prezenta teză își vor dovedi utilitatea în urma publicării, prin folosirea lor în elaborarea, revizuirea și completarea unor opere de sinteză asupra perioadei. De asemenea, ele se constituie în subiecte incitante pentru tineri cercetători și studenți în cadrul preocupărilor lor de aprofundare a cunoașterii aspectelor privind sistemul de securitate românesc, în particular și a istoriei contemporane a României din perioada interbelică.

CONȚINUTUL TEZEI

Teza de doctorat este structurată în: Adnotări în limbile română, rusă și engleză, Lista abrevierilor, Introducere, patru capitole, Concluzii generale și recomandări, Bibliografie, Anexe, Declarația privind asumarea răspunderii și CV subsemnatului.

În *Introducere* este argumentată actualitatea temei, este expus locul cercetării în preocupările științei naționale, este definit cadrul cronologic și geografic, sunt expuse scopul și obiectivele tezei, este prezentată ipoteza de lucru, metodologia cercetării, precum și rezumatul compartimentelor tezei.

În **capitolul I**, intitulat **Relațiile militare româno-franceze din perioada interbelică. Repere istoriografice și surse istorice**, autorul tezei a realizat o analiză a istoriografiei problemei privind relațiile politico-diplomatice, dar, mai ales – militare româno-franceze. Asta cu scopul aflării ce probleme au fost studiate, cine sunt autorii, ce aprecieri au fost făcute. Autorul a respectat principiul cronologic al apariției lucrărilor, atât în istoriografia românească, cât și în cea occidentală. Autorul a constatat că nu este un studiu referitor la relațiile româno-franceze în perioada 1930-1936.

Tot aici au fost analizate și expuse sursele de care ne-am folosit la cercetarea temei. Este vorba de materialele stocate în Arhiva Ministerului Apărării al României (diverse fonduri, vezi capitolul I). De asemenea, am expus conținutul documentelor publicate la tema noastră. Am examinat și expus memoriile mai multor personalități sale timpului, atât români, cât și francezi.

Capitolul 2 – Raporturi politico-diplomatice și militare româno-franceze în perioada 1920-1930. A fost făcută o trecere în revistă a relațiilor României cu Franța de la Unirea Principatelor (1859) când Parisul a jucat un rol fundamental în constituirea României moderne. Au fost expuse relațiile militare româno-franceze din ajunul Primului Război Mondial, când pe de o parte România avea semnat un Tratat secret de colaborare cu Germania, regele României fiind german de origine, pe de altă parte, opinia publică și clasa politică românească se orienta spre Franța. Până la urmă, în 1916, România intră în Primul Război Mondial de partea Antantei, dar la scurt timp, suferă înfrângeri pe fronturile de luptă. În așa condiții, la solicitarea părții române, o echipă de specialiști militari în frunte cu generalul Henri M. Berthlot (1861-1931) a sosit în România și a acordat un ajutor colosal Armatei Române.

Capitolul 3 este intitulat **Colaborarea militară româno-franceză în perioada 1930-1936**. Este unul din cele două capitole de bază ale tezei de licență. În capitol au fost analizate condițiile interne ale României în perioada dată, deloc ușoară din cauza crizei economice internaționale (1929-1932), care a afectat și România. Problemele interne ale României, care au avut repercusiuni directe asupra capacității de apărare a țării au fost lipsa de fonduri bănești pentru a acoperi necesitățile Armatei Române, dezinteresul unor factori de decizie (ministru de Finanțe, de ex.) pentru onorarea obligațiilor de plată față de partenerii francezi. Pe de altă parte, industriașii francezi, dar și anumiți oameni politici, în unele cazuri, foarte greu făceau față angajamentelor luate. Neavând valută, partea română a propus petrol în schimbul armamentului. Dar au apărut diverse probleme privind transportul, stocarea petrolului, prețurile diferite, cursurile valutare diferite etc. ceea ce încetinea bunul mers al lucrurilor. În capitolul dat au fost expuse și alte probleme jenante, cum ar fi, de ex., calitatea slabă a unor avioane franceze, vândute României, aparate de zbor ce au dus la moartea piloților români. Sau insistențele de a vinde României avioane din lemn, asta în timp ce în Germania avioanele militare erau din metal.

Tot în acest capitol a fost expusă problema convocării Conferinței de la Paris a reprezentanților Statelor majore ale Micii Înțelegeri și Franței, întrunire la care s-a discutat problema stabilirii legăturilor telefonice între Paris și centrele de luare a deciziilor din statele membre ale Micii Înțelegeri.

Capitolul 4 – Aspecte concrete ale colaborării militare. Este o continuare a subiectelor examinate în capitolul precedent și se referă la vizitele de documentare reciprocă între militarii români (plecați în Franța) și a colegilor lor (veniți în România). Esența documentărilor s-a modificat: militarii români au vizitat șantierele de construire a Liniei „Maginot”, interiorul galeriilor, modul de subordonare. De fapt, prin această decizie istorică, dar nefastă (de a construi Linia „Maginot”) Franța a demonstrat că nu mai era o putere continentală, că puterea ei militară a slăbit. Militarii francezi, sosiți în România, propuneau diverse elemente pentru liniile de apărare ale României. În același timp, în capitol sunt aduse multe exemple de prietenie militară româno-franceză, care, credem, este foarte important.

1. RELAȚIILE MILITARE ROMÂNNO-FRANCEZE DIN PERIOADA INTERBELICĂ. REPERE ISTORIOGRAFICE ȘI SURSE ISTORICE

1.1. Istoriografia relațiilor militare româno-franceze

În demersul de prezentare a relațiilor militare româno-franceze în anii 1930-1936, istoriografia problemei poate fi împărțită în trei mari categorii. Prima categorie o reprezintă lucrările cu caracter general, sinteze care dezvăluie realitățile complexe ale României interbelice, fără de care nu pot fi analizate evoluțiile privind Armata Română și relațiile ei cu alte armate. Într-o altă importantă secțiune sunt încadrate lucrările care au drept obiectiv analiza strictă și pertinentă a politicii externe și mai ales a politicii militare românești, atât raportată la evenimentele de ordin intern, cât și în contextul relațiilor cu Franța, precum și în contextul politicii europene și mondiale. A treia categorie o reprezintă lucrările cu caracter special, care tratează evoluția relațiilor militare româno-franceze în perioada interbelică. În această secțiune se regăsesc atât lucrări ale istoricilor români, cât și valoroase contribuții la analiza problemei aduse de istoriografia franceză.

Cunoașterea cadrului fundamental și a evoluției societății românești în etapa modernă și contemporană, sub multiplele ei aspecte, trebuie să se raporteze la aprecierile și concluziile prezente în volumele de sinteză, elaborate sub egida Academiei Române¹. Autorii volumelor analizează în detaliu ideologiile, structura socială a partidelor politice și politica internă a guvernelor României între 1918-1940, insistând asupra disparităților dintre principii și practică.

Nu se poate aborda un asemenea subiect fără a parcurge o lucrare de referință a istoriografiei române, operă de sinteză elaborată de istoricii Ioan Scurtu și Gheorghe Buzatu², care poate fi catalogată ca fiind una dintre cele mai complexe și complete imagini ale perioadei,

¹*Istoria românilor*. Vol. VII, Tom II. *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*. București: Editura Enciclopedică, 2003. 692 p. ISBN: 9789734503810, 9789734504305; SCURTU, Ioan. *Istoria românilor*. Vol. VIII. *România întregită (1918-1940)*. București: Editura Academiei Române, 2003. 855 p. ISBN: 9789734503810, 9789734504312.

² SCURTU, Ioan, BUZATU, Gheorghe. *Istoria românilor în secolul XX*. București: Editura Paideia, 1999. 685 p. ISBN: 9739368646, 9789739368643.

realizate de către istoricii români. Elementele care o fac indispensabilă pentru analiza relațiilor militare româno-franceze din perioada 1930-1936 sunt legate de reușita autorilor în a creiona un tablou real al României de după Primul Război Mondial. Analiza făcută în această lucrare componentelor politice, economice, diplomatice și sociale face accesibilă înțelegerea multor decizii legate de colaborarea dintre România și Franța.

Cele două decenii interbelice au suscitât interesul multor istorici, ceea ce a dus la apariția unei bibliografii extrem de vaste, a cărei consultare este indispensabilă pentru creionarea unui tablou cât mai complet al epocii în care se cantonează tema tezei de față. Menționăm, în ordinea anilor de apariție, cele mai importante realizări ale istoriografiei românești, în afara celor enumerate anterior, fără a avea pretenția că această enumerare cuprinde toate titlurile referitoare la perioadă. Este vorba de lucrările istoricilor Gheorghe Buzatu³, Ilie Puia⁴, Ioan Scurtu⁵, Ioan Saizu⁶, Florin Constantiniu⁷ etc. care prezintă un tablou general al României interbelice, inclusiv teme referitoare la politicile de apărare.

Un real sprijin în cercetarea perioadei analizate îl reprezintă și lucrarea editată de către Fundația Europeană Titulescu, sub coordonarea lui Ion Calafeteanu⁸. Așezarea evenimentelor în stricta lor succesiune cronologică oferă un succint tablou de ansamblu al politicii externe românești, în care perioada interbelică se bucură de o binemeritată atenție.

Fundamentale pentru evidențierea cadrului de manifestare a relațiilor diplomatice româno-franceze sunt lucrările regretatului profesor Valeriu Florin Dobrinescu *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*⁹, despre care istoricul american Keith Hitchins spunea că este „prima lucrare românească majoră cu privire la chestiunea Basarabiei în perioada interbelică, ce a apărut după cel de-al Doilea Război Mondial”¹⁰. Pentru demersul nostru științific au fost de un real folos și alte lucrări ale profesorului V. F. Dobrinescu¹¹, care reprezintă tot atâtea repere din

³ BUZATU, Gheorghe. *România și trusturile petroliere internaționale până în 1929*. Iași: Junimea, 1981. 271 p.

⁴ PUIA, Ilie. *Relațiile economice externe ale României în perioada interbelică*. București: ARSR, 1982. 194 p.

⁵ SCURTU, Ioan. *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*. București: Științifică și Enciclopedică, 1988. 665 p.

⁶ SAIZU, Ioan. *Modernizarea României contemporane (perioada interbelică)*. București: Editura Academiei, 1991. 287 p. ISBN: 9732701978, 9789732701973.

⁷ FLORIN, Constantiniu. *O istorie sinceră a poporului român*. București: Univers Enciclopedic, 1997. 589 p. ISBN: 973924307X, 9789739243070.

⁸ BLEOANCĂ, Daniela. *Istoria politicii externe românești*. Coord. I. CALAFETEANU. București: Editura Enciclopedică, 2003. 896 p. ISBN 9734504258, 9789734504251.

⁹ DOBRINESCU, Valeriu Florin. *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918-1940*. Iași: Junimea, 1991. 288 p. ISBN 9789733701255, 9733701254.

¹⁰ HITCHINS, Keith. *România 1866-1947*. București: Editura Humanitas, 1996, p. 607. 624 p. ISBN: 9789735080617.

¹¹ DOBRINESCU, Valeriu Florin. *Diplomația României, Titulescu și Marea Britanie*. Iași: Moldova, 1991. 220 p. ISBN: 973903229X, 9789739032292; Idem. *România și Ungaria, de la Trianon la Paris (1920-1947)*. București: Viitorul Românesc, 1996. 303 p. ISBN 10: 9739172334; ISBN 13: 9789739172332; Idem. *Bătălia diplomatică pentru Transilvania*. Iași: Junimea, 1991. 288 p. ISBN 9789733701255, 9733701254; Idem. *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris, 1919-1923*. Iași: Institutul European, 1993. 124 p. ISBN: 9739148182, 9789739148184.

istoriografia referitoare la acea perioadă, fără a căror consultare atentă analiza relațiilor militare româno-franceze în anii 1930-1936 nu poate fi completă. Într-un riguros demers științific și printr-o asiduă cercetare a arhivelor românești și străine, profesorul Valeriu Florin Dobrinescu a reușit să îmbogățească istoriografia română cu lucrări obiective și pline de substanță. Doar trecerea în neființă l-a împiedicat să finalizeze un grandios proiect de analiză a relațiilor româno-franceze în toată complexitatea lor – politică, diplomatică și militară – pe întreg parcursul perioadei interbelice.

O mărturie directă privind diplomația românească în acea perioadă este prezentată chiar de Nicolae Titulescu în lucrarea *Politica externă a României (1937)*¹², ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu și Ion M. Oprea. Original structurată, această lucrare analizează în mod distinct politica externă a României și relațiile ei cu toate statele cu care întreținea contacte diplomatice. În aceeași măsură sunt demne de urmărit se considerațiile sale în legătură cu evoluțiile ulterioare de pe scena politică europeană și mondială.

Deosebit de valoroasă în galeria mărturiilor privind epoca interbelică este lucrarea diplomatului Frederic C. Nanu despre politica României în anii 1919-1933¹³. După cum afirmau cei doi istorici care s-au ocupat de îngrijirea ediției, Valeriu Florin Dobrinescu și Ion Pătroi, lucrarea, din păcate neterminată, reprezintă „cea mai completă sinteză privind relațiile internaționale ale României din primul deceniu interbelic”¹⁴. Autorul pornește în demersul său împărțind perioada interbelică în funcție de unele evenimente semnificative: *Reglementarea păcii; De la Trianon la Locarno* etc. Titlul ultimului capitol, în schimb, are un puternic aspect de premoniție: *Cerul rămâne înnourat la răsărit*.

Din categoria lucrărilor ce tratează politica externă în perioada de după prima conflagrație mondială, o lucrare de referință aparținând istoriografiei române este cea elaborată de Viorica Moisuc, referitoare la premisele izolării internaționale a României¹⁵. Analiza pertinentă a deteriorării situației internaționale în perioada interbelică dezvăluie efectele negative asupra securității României și a Franței. Autoarea s-a aplecat cu cea mai mare atenție asupra perioadei anilor '20, fără a neglija nici perioada ulterioară. Atenția acordată primului deceniu postbelic nu este întâmplătoare, în acea perioadă apărând primele semne de insecuritate internațională, rezultate din divergențele puternice dintre marile puteri învingătoare și din falimentara politică de conciliere promovată de acestea din urmă, inclusiv de Franța. Bazată pe surse documentare

¹² TITULESCU, Nicolae. *Politica externă a României (1937)*. București: Editura Enciclopedică, 1994. 422 p. ISBN: 9734500716, 9789734500710.

¹³ NANU, Frederic C. *Politica externă a României 1919-1933*. Iași: Institutul European, 1993. 170 p. ISBN: 973-9148-09-3.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 7.

¹⁵ MOISUC, Viorica. *Premisele izolării politice a României 1919-1940*. București: Editura Humanitas, 1991. 392 p. ISBN: 973-28-0162-1.

obținute printr-o amănunțită cercetare a arhivelor române și franceze, lucrarea conține interpretări originale care au modificat imaginea relațiilor româno-franceze din perioada 1919-1940. Viorica Moisuc, consacră, de altfel, o atenție deosebită relațiilor româno-franceze și în *Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea*¹⁶. Excelentă sinteză a relațiilor internaționale și a diplomației, lucrarea prezintă evenimente importante din istoria Europei, inclusiv erorile care vor afecta încrederea acordată „forței dreptului”, și aranjamentele diplomatice care au avut drept scop întărirea Pactului Societății Națiunilor.

În general, lucrările dedicate perioadei s-au axat mai ales pe analiza alianțelor militare în detrimentul aspectelor colaborării militare concrete. Ilustrând geneza, scopurile și realizările acestor alianțe, ele prezintă o radiografie complexă a partenerilor implicați, precum și atitudinea și exprimarea diplomatică a acestora. Semnificative sunt studiile realizate de către istorici militari, și care se referă la problema securității colective, la alianțele militare bi- și multilaterale¹⁷.

Planurile de operații ale alianțelor militare ale României (Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică) sunt amănunțit prezentate în lucrarea istoricului Mihai Retegan *În balanța forțelor*¹⁸. Autorul a analizat totodată cauzele care au determinat apariția acestor alianțe, evoluția, capacitatea de „răspuns” a acestora, ca și destrămarea lor și factorii care au determinat-o. Lucrarea prezintă un real interes și datorită interpretărilor inedite ale autorului privind politica și strategia europeană în perioada interbelică și, în special, caracterul și meritele alianțelor României.

Un model de analiză, de înțelegere a corelațiilor multiple, determinărilor și raporturilor de cauzalitate între fenomenele lumii interbelice îl reprezintă lucrarea istoricului Alexandru Oșca¹⁹. Lucrarea prezintă întreg complexul de motive care au determinat statele antirevizioniste din zona balcanică să declanșeze demersuri diplomatice pentru a completa noul sistem de securitate prin înființarea Înțelegerii Balcanice. Autorul consemnează și analizează și reacțiile puterilor europene la apariția noii alianțe, împreună cu aspectele militare ale acesteia. Atitudinea Franței

¹⁶ IDEM. *Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea*. București: Editura Fundației România de mâine, 2007. 320 p. ISBN 9789737259257, 9737259254.

¹⁷ TUȚU, Dumitru. Problema securității colective în sud-estul Europei și politica externă a României (1933-1937). În *Probleme de politică externă a României, 1919-1939*. Vol. I. București: Editura Militară, 1971; Idem, *Alianțe militare ale României (1921-1939)*. În: *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*. Vol. II, București: Editura militară, 1977; PETRE, Otu, BOTORAN, Constantin. Dimensiunea militară a securității naționale a României în perioada 1919-1940. În: *Interesul național și politica de securitate*. București: Inst. Român de Studii Internaționale, 1995. 352 p. ISBN: 9789730001808, 9730001804; OȘCA, Alexandru. Constituirea alianțelor politico-militare ale României în perioada 1920-1933. În: *România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*. Focșani: Empro, 1999. 361 p. ISBN 9789739861328, 9739861326.

¹⁸ RETEGAN, Mihai. *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*. București: Editura Semne, 1997. 200 p. ISBN: 9789739318303, 9739318304.

¹⁹ OȘCA, Alexandru. *Managementul crizelor regionale. Modelul balcanic interbelic*. București: Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 2003. 269 p. ISBN: 973-663-031-5.

este original, dar argumentat, definită: „Surpriza venea de la faptul că Franța însăși începea să fie convinsă că sistemul creat de ea nu va rezista și că, din acel moment, compromisul se impunea în orice acțiune politică a ei. Ea nu putea decât să privească nostalgic cum diplomația ei, *din inerție*, producea un nou instrument pe care nu-l va folosi niciodată și care trezea atâta speranță și încredere în Franța, fără ca ea să mai fie în stare să-și onoreze obligațiile”²⁰.

Aparținând istoricilor Gheorghe Zaharia și Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic 1919-1939*²¹, reprezintă o lucrare de referință pentru studierea situației Armatei Române și a relațiilor acesteia cu armatele altor state. În ciuda unor limite resimțite mai ales în interpretările privind situația politico-diplomatică, ea creionează o imagine extrem de complexă a Armatei Române. De un real interes este prezentarea în detaliu a etapelor parcurse de oștirea română după Primul Război Mondial. Sunt urmărite în mod particular toate componentele categoriilor de forțe: armata de uscat, marina și aviația, cu toate elementele care dezvăluie situația lor, de la starea echipamentului și pregătirea trupei, până la bugetele armatei și planurile de înzestrare. Un element în plus care recomandă această lucrare este generoasa *Anexă*, în care autorii au adunat textele celor mai semnificative tratate semnate de România în perioada interbelică și pe care le vom analiza în subcapitolul 2.

Complexitatea scenei politice europene și mondiale, efectele directe pe care evenimentele internaționale le-au avut asupra situației României au provocat un interes puternic din partea istoricilor români față de politica externă a acesteia. Istoriografia privind perioada interbelică este extrem de vastă și, de aceea, alături de titlurile deja prezentate, cităm, în ordinea anilor de apariție, și lucrările istoricilor Cristian Popișteanu²², Gheorghe Matei²³, Eliza Campus²⁴, Ioan Talpeș²⁵, Emilian Bold²⁶, Nicolae Dascălu²⁷, Nicolae Ceachir²⁸, Ion Pătroiș și Valeriu Florin Dobrinescu²⁹, Gheorghe Sbârna³⁰ Constantin Iordan³¹, Ion Calafeteanu³² etc. Autorii

²⁰ Ibidem, p. 275.

²¹ ZAHARIA, Gheorghe, BOTORAN, Constantin. *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic 1919-1939*. București: Editura Militară, 1981. 465 p.

²² POPIȘTEANU, Cristian. *România și Antanta Balcanică*. București: Editura politică, 1968. 357 p. ISBN: 716190923CPCSRO.

²³ MATEI, Gheorghe. *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919-1934)*. București: Editura Academiei RSR, 1971. 306 p. ISSN: 0067-7493.

²⁴ CAMPUS, Eliza. *Din politica externă a României 1913-1947*. București: Editura Politică, 1980; IDEM. *Mica Înțelegere*. Ediția a 2-a, București: Editura Academiei Române, 1997. 246 p. ISBN: 9732705582, 9789732705582.

²⁵ TALPEȘ, Ioan. *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești 1933-1939*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988. 356 p.

²⁶ BOLD, Emilian. *Diplomația de conferințe. Din istoria relațiilor internaționale între anii 1919-1933 și poziția României*. Iași: Junimea, 1991. 231 p. ISBN: 9733701157.

²⁷ DASCĂLU, Nicolae. *Relații româno-polone în perioada interbelică 1919-1939*. București: Editura Academiei Române, 1991. 229 p. ISBN: 9789732702079, 9732702079.

²⁸ CEACHIR, Nicolae. *Marile Puteri și România (1856-1947)*. București: Editura Albatros, 1996. 374 p. ISBN: 9732403837, 9789732403839.

²⁹ PĂTROIU, Ion, DOBRINESCU, Valeriu Florin. *România și Anglia în anii '30*. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1997. 300 p. ISBN: 973-38-0098-8.

nominalizați au tratat subiecte diverse, precum stabilirea normelor de conduită în cadrul noilor realități europene și mondiale, trasarea frontierelor în conformitate cu principiul de autodeterminare națională, cursa declanșată în intervalul interbelic pentru preluarea locului dominant de către o mare putere. Nu au fost trecute cu vederea nici analiza factorilor de risc în viața internațională, politica de conciliere a marilor puteri și consecințele acesteia, alături de crearea unor structuri zonale care aveau drept scop compensarea sistemelor de securitate apărute pe continent. De asemenea, istoricii români au cercetat cu toată atenția și tratatele bilaterale și multilaterale încheiate de România pe parcursul anilor 1920-1939. În acest fel, istoriografia română a adus o valoroasă contribuție la studierea relațiilor internaționale. Fără studierea acestui tablou de ansamblu, analiza relațiilor militare româno-franceze riscă să nu fie una realistă și folositoare cercetărilor, deoarece ele reprezintă o componentă a imaginii României interbelice, fiind influențate decisiv de evoluțiile internaționale.

Cercetarea relațiilor româno-franceze, în mod particular a celor militare, s-a intensificat mai ales după 1989, când revenirea la democrație în România și apropierea dintre Statul român și Franța au creat noi posibilități de accesare a arhivelor diplomatice și militare române și franceze. În aceeași măsură, în istoriografia română și cea franceză apar lucrări extrem de valoroase pentru studierea relațiilor militare româno-franceze în perioada 1930-1936.

Studiul Vioricăi Moisuc³³ reprezintă un început al abordării relațiilor politico-diplomatice româno-franceze, cu referiri importante și la valoarea factorului militar pentru securitatea națională. Disecarea și evaluarea amănunțită a cooperării dintre România și Franța a făcut și obiectul preocupărilor altor cercetători.

Menționăm aici o contribuție de referință aparținând Mariei Georgescu³⁴. Autoarea prezintă tentativele celor două tabere apărute la finalul primei conflagrații mondiale, „mulțumiții” și „nemulțumiții”, unii de a sabota diplomatic și propagandistic sistemul tratatelor de pace din 1919-1920, iar ceilalți încercând să-l completeze și să-l întărească. De asemenea sunt prezentate proiectele inspirate de Franța ce s-au dovedit utopice și pe care chiar autorii lor le-au abandonat atunci când jocul intereselor proprii s-a schimbat, de exemplu celebrul „cordon sanitar” ce viza izolarea Rusiei Sovietice.

³⁰ SBÂRNĂ, Gheorghe, PREDA, Dumitru. *Parlamentul și politica externă a României 1919-1940*. București: Sylvi, 2000. 360 p. ISBN: 9789739488532, 9739488536.

³¹ IORDAN, Constantin. *România și relațiile internaționale din sud-estul european: „Modelul” Locarno (1925-1927)*. București: CURTEA VECHE, 2001. 495 p. ISBN: 9789739467209, 9739467202.

³² CALAFETEANU, Ion. *Politică și interes național în România interbelică*. București: Editura Enciclopedică, 1997. 291 p. ISBN: 9734501925, 9789734501922.

³³ MOISUC, Viorica. Un épisode de l'histoire des relations franco-roumaines dans l'entre-deux-guerres. În: *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1982, nr. 126, p. 89. ISSN: 07551584.

³⁴ GEORGESCU, Maria. *România, Franța și securitatea europeană în anii '20. Speranțe și iluzii*. București: Editura Militară, 2004. 418 p. ISBN: 9789733206712, 9733206717.

Maria Georgescu este autoarea unei lucrări de excepții în domeniul analizei relațiilor militare româno-franceze³⁵. În afară de medalioanele dedicate tuturor ofițerilor români care au trecut pragul uneia dintre cele mai prestigioase școli militare din Franța, din prezentarea cărora aflăm informații prețioase nu numai despre personalitatea celor înfățișați, ci și despre importanța învățământului militar francez pentru evoluția Armatei Române; lucrarea mai cuprinde și un valoros istoric al relațiilor militare bilaterale, capitol intitulat sugestiv *România și Franța: un parteneriat bicentenar*. Deși de mică întindere, prezentarea acestor relații militare este prima sinteză care acoperă un lung interval de timp, de la 1830 până în zilele noastre. Simpla prezentare a numărului de români care studiau la Saint-Cyr constituie un adevărat barometru al relațiilor bilaterale, cât și al bugetelor de care a beneficiat Armata Română.

Tot Mariei Georgescu i se datorează o altă importantă lucrare privitoare la relațiile militare româno-franceze³⁶; de această dată într-o reușită colaborare cu căpitanul francez Christophe Midan. Redactată într-o structură originală, lucrarea reușește să analizeze colaborarea în cadrul diplomației militare dintre cele două state, prezentând punctele de vedere ale ambelor părți. În acest fel, rezultă o analiză paralelă a relațiilor militare româno-franceze, relații desfășurate în general prin intermediul atașajilor militari. Pentru o mai bună înțelegere a rolului și competențelor acestor militari-diplomați, autorii au dedicat capitole speciale prezentării statutului atașajilor militari români la Paris și al atașajilor militari francezi la București.

De mare utilitate pentru clarificarea unor chestiuni delicate, chiar spinoase, din domeniul relațiilor bilaterale, este lucrarea istoricilor Valeriu Florin Dobrinescu și Gheorghe Nicolescu³⁷, în care autorii abordează aspecte mai puțin cunoscute ale relațiilor româno-franceze. Analiza celor doi istorici dezvăluie, în lumina rapoartelor redactate de atașatul militar al României la Paris, Ion Antonescu, carențele în corecta abordare a negocierii unor contracte bilaterale legate de importanta problematică a dotării Armatei Române și faptul că interesul părții franceze doar de a asigura vânzările de armament combinat cu venalitatea unor funcționari ce reprezentau România a dus la ratarea obiectivelor necesare ce vizau pregătirea militară a Statului Român. Din păcate, lucrarea de față dezvăluie faptul că atitudinea aceasta nu se modifică aproape deloc în intervalul 1930-1936, când, la fel ca în anii 1920, relațiile româno-franceze sunt extrem de intense și călduroase, la nivelul contactelor, abordărilor teoretice, dar suferă în continuare la nivelul aspectelor financiare și de îndeplinire a angajamentelor la capitolul practic. Problematika creditului de 100 de milioane de franci francezi va plana asupra tuturor negocierilor bilaterale pe

³⁵ Idem. *Cadeți români la Saint-Cyr*. București: Editura Militară, 2002. 303 p. ISBN: 9789733206101, 9733206105.

³⁶ GEORGESCU, Maria, MIDAN, Christophe. *Un exemple de coopération bilaterale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France (1860-1940)*. București: Editions militaires, 2003. 319 p. ISBN: 9789733206446, 973320644X.

³⁷ DOBRINESCU, Valeriu Florin, NICOLESCU, Gheorghe. *Plata și răsplata istoriei. Ion Antonescu și relațiile româno-franceze din anii '20*. Pitești: Cultura, 1996. Vol. 3.174 p. ISBN: 973-97694-2-X.

tot parcursul interbelic, din vina ambelor părți: partea română având mari probleme în a respecta clauzele și termenele asumate, iar cea franceză impunând niște penalități împovărătoare și insistând să calculeze prețul livrărilor de petrol la cote profund dezavantajoase pentru statul român. În negocierile și contactele româno-franceze din perioada 1930-1936 Contractul Petrol apare de fiecare dată când partea română a încercat să-și asigure necesarul de securitate militară (prin mijloace diplomatice și prin achiziții de armament francez).

Un capitol important al relațiilor militare româno-franceze îl reprezintă achizițiile de armament făcute de România din industria de profil din Franța. Deși se referă la perioada de început a anilor '20, studiul întocmit de profesorul Valeriu Florin Dobrinescu³⁸ este un exemplu de analiză a problemelor financiare care au apărut între România și Franța în cazul încheierii unor contracte pentru achiziții de armament. Greutățile întâmpinate de partea română, datorate în bună măsură chiar neseriozității acesteia și analizate în acest studiu, vor persista și pe parcursul perioadei 1930-1936. Elementele relațiilor franco-române, pozitive sau negative, legate în primul rând de latura financiară, ca și de necesitățile geo-strategice ale României s-au bucurat de o examinare atentă din partea autorului și reprezintă un important sprijin în analizele referitoare la relațiile bilaterale din perioada următoare.

Istoricului francez de origine română Traian Sandu i se datorează poate cea mai importantă și bine documentată lucrare care abordează colaborarea româno-franceză în epoca interbelică³⁹. Lucrarea a constituit teza de doctorat a autorului, doctorat susținut la Universitatea Paris IV-Sorbone sub îndrumarea profesorului Jacques Bariéty, unul dintre cei mai cunoscuți istorici francezi cu preocupări importante în studierea perioadei interbelice. Concepută pe un suport științific divers și bogat, rezultat al studierii atente a arhivelor diplomatice române și franceze, ca și a documentelor aflate la Serviciul Istoric al Armatei Terestre franceze, lucrarea analizează obiectiv politica de securitate a Franței, cu componentele sale diplomatice și strategice, precum și poziția politicii externe românești raportată la aceasta. Cercetarea în acest domeniu s-a finalizat și prin publicarea unui volum de documente selectate atât din arhivele diplomatice franceze, cât și din cele române⁴⁰. Luciditatea cu care sunt abordate toate aspectele relațiilor româno-franceze, este reflectată de analiza din conținutul căreia autorul a încercat să elimine elementele subiective, demonstrând cu o argumentație solidă faptul că în politică interesele concrete au primat totdeauna în fața sentimentelor. Deși se poate spune că atacă „mitul prieteniei româno-franceze”, Traian Sandu nu încearcă decât să îndepărteze elementele care nu permiteau

³⁸ DOBRINESCU, Valeriu Florin. Contractul Petrol. În: *Buletinul Arhivelor Militare Române. Document*, 1999, anul II, nr. 3 (7). ISSN: 1454-0924.

³⁹ SANDU, Traian. *Le système de sécurité français en Europe centre-orientale. L'exemple roumain 1919-1933*. Paris: Editions L'Harmattan, 1999. 496 p. ISBN-10: 2738486193.

⁴⁰ SANDU, Traian. *La Grande Roumanie alliée de la France. Une péripétie diplomatique des Années Folles? (1919-1933)*. Paris: L'Harmattan, 1999. 280 p. ISBN-10: 2738478727.

creionarea unei imagini reale. Respectând în structura ei momentele cele mai importante din derularea colaborării româno-franceze, lucrarea *Le système de sécurité français...* aduce interpretări inedite, care demonstrează că Franța a fost într-adevăr cel mai important aliat al României pe parcursul interbelic, dar, din păcate, această importanță nu a avut rezultatele scontate de București și că liniile directoare în politica externă franceză nu au fost, de multe ori, avantajoase pentru România. Beneficiind de accesul atât la lucrările istoriografiei franceze, cât și, în aceeași măsură, la cele ale istoriografiei române, autorul realizează un valoros demers istoriografic, o analiză fără de care studierea relațiilor militare dintre România și Franța în perioada 1930-1936 ar fi incompletă.

Importanța pe care istoricii români și francezi o acordă studierii încercărilor de edificare a unei noi securități în Europa în perioada dintre cele două conflagrații mondiale, rezultă și din organizarea în capitala Franței a unei reuniuni științifice internaționale pe această temă, în luna decembrie 1999. Actele colocviului au fost publicate în anul 2001⁴¹. Comunicările prezentate au abordat o paletă largă de subiecte referitoare la această temă, pornind de la cadrul general al relațiilor Franței cu țările din Europa Centrală și de Est și viziunea Parisului privind noul sistem de securitate, până la analiza relațiilor de cooperare franco-polone, franco-cehoslovace, franco-iugoslave și franco-române. Au fost tratate, de asemenea, și relațiile Franței cu țările baltice, cu Finlanda, Grecia și Bulgaria. Demnă de remarcat este existența unei secțiuni speciale, care s-a ocupat de problema vânzărilor de armament în regiunea centrală și de est a continentului european. Au fost prezentate și studii axate în principal pe primul deceniu interbelic, care abordează perioada imediat următoare sau analizează relațiile româno-franceze în deceniul trei al perioadei interbelice cu extensie în deceniul următor. Dintre cele mai interesante pentru studierea relațiilor militare româno-franceze din perioada 1920-1939, remarcăm studiile istoricilor francezi Jean-Noël Grandhomme⁴², Christophe Midan⁴³, David Watson⁴⁴, Patrick Boureille⁴⁵, Traian Sandu⁴⁶, Alain Porchet⁴⁷. Lucrările ne dezvăluie imaginea pe care partea franceză o avea asupra

⁴¹ *Bâtir une nouvelle sécurité. La coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929*. Château de Vincennes: Service historique de l'armée de terre, 2001. ISBN: 978-2-86323-131-9.

⁴² GRANDHOMME, Jean-Noël. *Les relations navales franco-roumaines: la mission du lieutenant de vaisseau Bazhere de Lanlay en Roumanie en 1920*.

⁴³ CHRISTOPHE, Midan. *L'aide matérielle militaire française à la Roumanie dans les années vingt*. În: BARIÉTY, Jacques. *Bâtir une nouvelle sécurité. La Coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929*. Vincennes: CEHD-SHAT, 2001. 705 p. ISBN: 2863231316, 9782863231319.

⁴⁴ WATSON, David. *La coopération militaire entre la France et la Roumanie (novembre 1918-juin 1926)* [*Cooperarea în domeniu militar dintre Franța și România (noiembrie 1918-iunie 1926)*].

⁴⁵ BOUREILLE, Patrick. *La politique navale française dans les pays balkaniques: une tutelle dépourvue de moyens*. În: *Centre d'études d'histoire de la Défense et Service historique de l'armée de Terre éd., Bâtir une nouvelle sécurité. La Coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929*. Vincennes: CEHD-SHAT, 2001. 705 p. ISBN: 2863231316, 9782863231319.

⁴⁶ SANDU, Traian. *La Roumanie dans les dispositifs français de sécurité en Europe centre-orientale (1919-1933)* [*România în dispozitivul de securitate al Franței în Europa centrală și de est (1919-1933)*]. În:

relațiilor bilaterale, aprecierile făcute de factorii decizionali din zona militară, diplomatică și politică asupra importanței, atitudinii și viitorului relațiilor cu România.

La Conferința nominalizată, istoriografia română a fost reprezentată de studiile istoricilor Dumitru Preda⁴⁸, Maria Georgescu⁴⁹ și Petre Otu⁵⁰.

Nu putem încheia prezentarea comunicărilor susținute cu ocazia acestui congres fără a aminti studiul profesorului Jacques Bariéty despre Locarno și politica de securitate, promovată de Franța⁵¹, în care autorul evidențiază rolul nefast al acordurilor de la Locarno în eșecul politicii Parisului de garantare a securității și de păstrare, pentru Franța, a unui loc predominant pe scena politică europeană.

Istoriografiei legată de tema tezei ar fi incompletă fără a menționa, într-o ordine aleatorie, contribuții mai vechi sau mai noi semnate de Rebeca Haiynes⁵², Petre Otu⁵³, Mihail E. Ionescu⁵⁴, Alvina Lazea⁵⁵, locotenent-colonel Christophe Midan⁵⁶, Alain Porchet⁵⁷.

O lucrare interesantă pentru studierea zonei central și sud-est europene a fost semnată de Jean Marie Le Breton⁵⁸. Cartea prezintă interes mai ales datorită faptului că autorul ei nu este istoric, ci diplomat. Fost ambasador al Franței în Bulgaria, România și Portugalia, Le Breton conturează în lucrarea sa situația Poloniei, Iugoslaviei, României, Albaniei, Ungariei și Cehoslovaciei. Interesantă este concluzia prin care autorul justifică efortul și utilitatea lucrării:

⁴⁷ PORCHET, Alain. *La Petite Entente vue par les services de renseignement français (1919-1935)* [*Mica Antantă văzută de serviciile de informații franceze (1919-1935)*].

⁴⁸ PREDĂ, Dumitru. *La coopération militaire franco-roumaine en 1918-1919 et la construction de la paix en Europe à la fin de la Première Guerre mondiale* [*Cooperarea în domeniul militar dintre România și Franța în anii 1918-1919 și edificarea păcii în Europa la sfârșitul Primului Război Mondial*].

⁴⁹ GEORGESCU, Maria. *Les relations militaires franco-roumaines dans les années vingt* [*Relațiile militare franco-române în anii 20*].

⁵⁰ OTU, Petre. *La signification du traité du 10 juin 1926 entre la Roumanie et la France* [*Însemnatarea tratatului din 10 iunie 1926 dintre România și Franța*].

⁵¹ BARIÉTY, Jacques. *Locarno et la politique de sécurité de la France en Europe orientale* [*Locarno și politica de securitate a Franței în Europa Orientală*].

⁵² HAYNES, Rebeca. *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*. Iași: Polirom, 2003. 214 p. ISBN: 973-681-324-X.

⁵³ OTU, Petre. *Reforma militară și societatea în România (1878-2008)*. București: Editura Militară, 2009; Idem. *Îmbrățișarea anacondei. Politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939 – 22 iunie 1941*, București: Editura Militară, 2006. ISBN: 973-32-0725-X; Idem. *La Roumanie militaire. Entre la nécessité de l'originalité et le contraintes du modèle 1932-1939*. În: *Revue internationale de 'histoire militaire*, 2003, nr. 83.

⁵⁴ IONESCU, Mihail E. *Franța și securitatea României de la 1830 până în zilele noastre*. În: *Revista de istorie militară*, 2006, nr. 3-4 (95-96). ISSN: 1220-5710; Idem. *Romania Orientală, 160 de ani, 1848–2009*. București: Ed. Militară, 2009. 300 p. ISBN 978-973-32-0811-2.

⁵⁵ LAZEA, Alvina. *Probleme ale cooperării militare româno-franceze în anul 1936*. În: *Studii. Revistă de istorie* (tomul 22), 1969, nr. 1. ISSN 12205710

⁵⁶ CHRISTOPHE, Midan. *Modernizarea Armatei Române în timpul anilor '30 până la instalarea regimului personal al lui Carol al II-lea*. În: *Gândirea militară românească*. Revistă de teorie și știință militară, serie nouă, nr. 4, an XIX, iulie-august, 2008, pp. 165-177. ISSN 1454-0460.

⁵⁷ PORCHET, Alain. *La cas roumain...20 ans après*. În: *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*. Ed.: CIPĂIANU, George, VESA, Vasile. Cluj: Presses Universitaires, 2000. 355 p. ISBN: 9735950987, 9789735950989.

⁵⁸ LE BRETON, Jean Marie, DJUVARA, Neagu M., SLĂVESCU, Micaela. *Europa Centrală și Orientală între 1917-1990*. București: Cavallioti, 1996. 310 p. ISBN: 9789739610773, 9739610773.

„Destinul Europei mediane nu se joacă numai la Paris, Bonn, Moscova, Londra sau Washington. Se joacă la Varșovia și la Tirana, la București și la Sofia, la Zagreb, la Belgrad, la Budapesta și la Praga”⁵⁹.

În cadrul istoriografiei franceze, unul dintre primii istorici care au analizat aspectele relațiilor politico-diplomatice și militare româno-franceze din perioada interbelică a fost profesorul Jean Nouzille de la Universitatea din Strasbourg. Interesul său pentru relațiile dintre România și Franța s-a concretizat într-un important studiu⁶⁰ pe care l-am consultat.

O prezentare interesantă, dar mai puțin amănunțită, a realităților românești o găsim în lucrarea istoricului Keith Hitchins⁶¹. Chiar dacă această lucrare acoperă un interval de timp mai larg, este interesantă poziția unui istoric străin față de evenimentele din România interbelică.

Studierea literaturii de specialitate a demonstrat că relațiile militare româno-franceze în perioada 1930-1936 s-au bucurat de o mai mică atenție în cadrul istoriografiei române și franceze. În general, istoricii au tratat aspectele diplomatice ale relațiilor României în perioada interbelică, în dauna celor militare. Totuși, intervalului dintre cele două războaie mondiale i-au fost dedicate un număr impresionant de lucrări care analizează aproape toate aspectele din istoria României.

Pentru a realiza scopul propus am examinat documente de arhivă, memorii, date statistice etc.

1.2. Surse documentare referitoare la relațiile militare româno-franceze în perioada 1930-1936

Consultarea arhivelor române și franceze este cea mai importantă sursă documentară necesară abordării relațiilor militare româno-franceze în perioada 1930-1936. În Arhivele Militare Române am studiat numeroase fonduri și extrase, informații însumând sute de file document. Au fost accesate fondurile: Ministerul de Război – Cabinetul Ministrului, Secretariatul General, Inspectoratul General Tehnic al Armatei, Direcția Tehnică; Marele Stat Major – Secretariatul General, Biroul Atașati Militari, Secția a 2-a Informații, Secția 1 Organizare, Mobilizare, Secția a 3-a Operații, Secția a 4-a Dotare, Secția a 5-a Instrucție, Serviciul Istoric; Subsecretariatul de Stat al Aerului, care conțin cele mai importante date referitoare la acest subiect. Nu poate fi trecută cu vederea nici importanța Arhivelor Naționale – Arhivele Istorice Centrale și Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe. De asemenea, au fost folosite o serie de documente provenind din arhivele diplomatice franceze sau din Arhivele din

⁵⁹ Ibidem, p. 8.

⁶⁰ NOUZILLE, Jean. Aspectul militar al relațiilor franco-române între 1919-1939. În: *Revista Română de Studii Internaționale*, 1991, nr. 3-4.

⁶¹ HITCHINS, Keith. *România 1866-1947*. București: Editura Humanitas, 1996. Ediția 1. 624 p. ISBN: 973-28-0654-0.

Berlin, care au completat suportul analizei, adâncind cunoașterea unor aspecte importante ale subiectului. De remarcat este faptul că identificarea documentelor relevante a necesitat o largă consultare a dosarelor din fondurile menționate, deoarece, de multe ori documente importante nu se regăseau în opisul dosarelor, fapt care a determinat o analiză amănunțită, inclusiv a dosarelor care nu păreau de interes pentru temă. Astfel au fost descoperite documente importante, fără de care analiza temei ar fi avut de suferit la capitolul acoperirii tuturor capitolelor ce formează tabloul relațiilor militare româno-franceze în perioada 1930-1936.

Mai jos prezentăm conținutul dosarelor consultate de noi în vederea redactării prezentei teze:

Fond (950) M.Ap.N. Cabinetul Ministrului, cuprinde 2130 u.a., documente create în perioada 1913-1950. Structura fondului este structural-cronologică, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Documentele existente în fondul de arhivă reflectă multitudinea de aspecte care derivă din atribuțiile funcției. Astfel, ministrul asigură colaborarea dintre Marele Stat Major și direcțiile ministerului, decidea asupra propunerilor ce urmau a fi prezentate regelui pentru aprobare, hotăra asupra inițiativelor ce urmau a fi prezentate Consiliului de Miniștri. Numea în baza avizelor date de structurile subordonate numirile în funcții, rezolva sesizările adresate direct și pe linie ierarhică. Aprobă directivele elaborate de Marele Stat Major, urmărirea situația politică internă și externă.

Fond (5475) Ministerul de Război Secretariatul General cuprinde 4420 u.a., documente create în perioada 1887, 1896, 1899-1947. Fondul arhivistic este organizat structurat cronologic, documentele conținute în fond reflectând problematica atribuțiilor administrative, de conducere, justiție, disciplină, înzestrare a armatei, în vederea apărării naționale.

Fond (3705) Inspectoratul General Tehnic al Armatei cuprinde 1481 u.a., documente create în perioada 1919, 1927-1941, 1946-1947. Structura fondului este cronologic-structurală, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Atribuțiile structurii sunt complexe, pe linie de supraveghere și control a pregătirii de război a comandamentelor, trupelor și serviciilor. din toate punctele de vedere.

Fond (3059) Direcția Tehnică cuprinde 402 u.a., documente create în perioada 1896-1941. Structura fondului este organizată pe principiul cronologic-structurală, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate, în care se regăsesc documente referitoare la invenții, inovații, testarea și fabricarea armamentului și muniției, pentru toate tipurile de arme existente în dotarea armatei.

Fond (876) Marele Stat Major Biroul Atașai Militari cuprinde 2313 u.a., documente create în perioada 1920-1949. Documentele fondului sunt grupate după principiul cronologic,

conținând problematica specifică atașaturii militare, de informare asupra situației armatelor aliate și inamice.

Fond (5420) Marele Stat Major Secția 1 Organizare mobilizare cuprinde 5571 u.a., documente create în perioada 1876-1950. Structura fondului este cronologic – structurală, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Atribuțiile structurii sunt legate de recrutarea elementelor necesare armatei, stabilirea cadrului de pace și de război în legătură cu proiectele de operații și dislocare de pace a armatei, întocmirea planului de mobilizare a capacității militare în colaborare cu celelalte secții ale Marelui Stat Major, organizarea și pregătirea mobilizării întregii armate, întocmirea proiectelor de legi în legătură cu organizarea armatei, studiul legislației militare, executarea mobilizării.

Fond (5417) Marele Stat Major Secția 2 Informații cuprinde 1881 u.a., documente create în perioada 1876-1949. Fondul arhivistic este organizat structurat cronologic-structural, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Atribuțiile secției vizau realizarea coeziunii în activitatea informativă în armată și de uniformizare a activității organelor militare de contrainformații. Documentele existente în fondul de arhivă reflectă activitatea birourilor din organigrama Secției, studii asupra situației politice și militare a marilor puteri și vecinilor, asupra minorităților, sectelor religioase, mișcării comuniste, sinteze, buletine informative interne și externe care exploatau și informațiile atașatilor militari în rapoartele periodice, lucrări pentru comisiile militare participante la conferințele statelor majore ale țărilor semnatare ale Înțelegerii Balcanice Și Micii Înțelegeri.

Fond (5418) Marele Stat Major Secția 3 Operații cuprinde 3135 u.a., documente create în perioada 1896-1950. Fondul arhivistic este organizat structurat cronologic-structural, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Documentele fondului relevă complexitatea problemelor ridicate de efortul de creare a unui sistem eficient de apărare a țării. Documentele existente în fondul arhivistic reflectă pe deplin atribuțiile Secției, referitoare la planurile de campanie, ipotezele cu caracter operativ, verificarea posibilității de aplicare a planurilor de campanie prin aplicații și călătorii de comandament, evidența și păstrarea acordurilor politice și militare cu aliații, studierea și evoluția ideilor și problemelor de interes militar și fortificații, organizarea și dislocarea de pace a armatei, organizarea și pregătirea de război, echiparea materială a teatrelor de operații.

Fond (5419) Marele Stat Major Secția 4 Dotare cuprinde 1984 u.a., documente create în perioada 1914-1945. Fondul arhivistic este organizat structurat cronologic – structural, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Documentele de arhivă existente în fond, reliefează menirea acesteia de a elabora în acord cu secțiile organizare-mobilizare și operații ale Marelui Stat Major o viziune unitară și realistă

asupra dotării armatei, armonizând resursele cu necesitățile în întocmirea documentației logistice a planurilor de apărare a țării, de a identifica resursele optime de aprovizionare în țară și străinătate, și, mai ales, de a elabora studii și planuri de perspectivă în materie de înzestrare. Documentele existente în fond reflectă eforturile de înzestrare ale țării cu materiale de război, în baza acordurilor și relațiilor cu țările aliate.

Fond (5420) Marele Stat Major Secția 5 Instrucție cuprinde 1161 u.a., documente create în perioada 1912-1949. Fondul arhivistic este organizat structurat cronologic – structural, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Rolul structurii prin urmare și documentele create de aceasta, reliefează preocuparea de studiere, de realizare a doctrinei, învățământului și regulamentelor generale, elaborarea directivelor necesare pentru unitatea doctrinară și întrebuintarea tactică a armelor, îndrumarea activității revistelor militare, traducerea revistelor în limbi străine, organizarea și coordonarea aplicațiilor și manevrelor, pregătirea cadrelor superioare și ofițerilor de stat major. Documentele arhivistice existente în fond, reliefează pe deplin această preocupare.

Fond (5451) Marele Stat Major Serviciul Istoric cuprinde 730 u.a., documente create în perioada 1928-1948. Fondul arhivistic este organizat structurat cronologic-structural, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Înființarea Serviciului are directă legătură cu misiunea încredințată - Istoricul campaniei 1916-1918. În acest scop, o parte din arhiva unităților participante la Primul Război Mondial a început să fie predată temporar acestei structuri, pentru extragerea și prelucrarea informațiilor necesare. La nivelul anului 1944, asupra Secției se afla o cantitate de 3 135 u.a., care după război a fost reintegrată în fondurile arhivistice creatoare. Atribuțiile Secției în afara întocmirii lucrării mai sus menționate, interferau cu necesitatea elaborării unei legislații arhivistice care să reglementeze în mod unitar arhivarea documentelor la nivel de armată. Din acest motiv, documentele existente în fond, reflectă atât problematica activității curente de realizare a misiunii inițiale destinate, dar și eforturile permanente de a realiza un cadru legislativ arhivistic perfecționat permanent și care devine activitate oarecum precumpănitoare și permanentă. De remarcat că existența unor documente deosebit de valoroase cu privire la analize centralizatoare ale diferitelor chestiuni primite spre rezolvare, dar și evidențe din care rezultă cantitatea de arhivă distrusă din cauze de forță majoră.

Așa de pildă la 14 august 1944 a fost realizată o situație pe secții și comandamente cu dosarele primite în păstrare la Serviciul Istoric din care rezultă dosarele primite și distruse de bombardamentul aerian de la Turnu Severin și cele rămase asupra Serviciului Istoric, din care am reținut arhiva care face obiectul prezentării de față (vezi Anexe, Tabel nr. 1).

Fond (5487) Subsecretariatul de Stat al Aerului cuprinde 11916 u.a., documente create în perioada 1932-1936, 1941-1946. Fondul arhivistic este organizat structurat cronologic – structural, unitățile arhivistice fiind grupate pe ani și în cadrul fiecărui an, pe compartimente de activitate. Structura gestiona problemele aeronauticii care până la acea dată erau împărțite ca responsabilități, în vederea creării unei unități tehnico-industriale a materialelor, cooperare între aviația civilă și cea militară, încetarea conflictelor de atribuții și răspunderi între diferite structuri. Documentele existente în fond mai ales pentru perioada de început reflectă tocmai aceste aspecte, pentru ca pe măsură ce entitatea să funcționeze așa după cum îi fusese destinat scopul să regăsim informații privitoare la aerodromuri, instalații, servicii-medical, financiar, administrativ, învățământ; mijloace de apărare antiaeriană, mijloacele terestre care ajutau la buna funcționare și întreținere a materialelor aeronautice, precum și supravegherea și controlul asociațiilor particulare. Atribuțiile structurii vizau elaborarea deciziilor ministeriale pentru fixarea indemnizațiilor de brevet și primelor de zbor, exercitarea atribuțiilor administrative, a unui comandament de mare unitate, aprobarea distribuțiilor de materiale, evidența mișcării personalului din aeronautică. Ca tipologie generală, pentru toate fondurile de arhivă mai sus menționate, documentele redactate olograf sau tehnoredactate, reprezintă instrucțiuni, ordine generale, circulare, confidentiale, rapoarte, dări de seamă, brevete, decizii ministeriale, înalte decrete corespondență în limbi străine, cu traduceri aferente de cele mai multe ori, lucrări referitoare la personal (înaintări în grad, propuneri la decorații, reclamații, cercetări), studii privind dotarea, achiziționarea și funcționarea materialului de război, proiecte de buget și analize detaliate pentru realizarea acestuia, instrucțiuni și regulamente pentru aplicarea legislației în vigoare.

Pentru realizarea scopului propus am utilizat și documente publicate⁶², care au completat cu informații importante subiectele cercetate de noi. Tot la acest capitol semnalăm documentele depistate în fondurile Arhivelor Militare Române grupate în culegerile de documente, editate de colective de autori⁶³.

Memorialistica a constituit și ea un domeniu fertil de informare, oferind posibilitatea unei benefice confruntări dintre afirmațiile martorilor oculari ai evenimentelor și conținutul documentelor de arhivă, operațiune necesară obiectivării demersului științific. Printre mărturiile

⁶² CIUHAN V., COSOFRET V., MANEA V. *Înzestrarea Armatei Române în perioada interbelică. Documente (1919-1930)*. Vol. I. București: Editura Academiei Tehnice Militare, 2000. 398 p. ISBN: 973-9456-40-5.; *Relații internaționale în acte și documente, 1917-1939*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974. Vol. I. 347 p.; SANDU, Traian. *La Grande Roumanie alliée de la France. Une péripétie diplomatique des Années Folles? (1919-1933)*. Paris: L'Harmattan, 1999. 280 p. ISBN: 2-7384-7872-7.

⁶³ NICOLESCU Gh., NICOLESCU L., Țucă C., STĂNESCU M. *Înzestrarea Armatei Române în perioada interbelică, Documente, 1930-1935*. Vol. II. București: Editura Centrul Tehnic Editorial al Armatei, 2008. 476 p. ISBN: 9789739456401.; NICOLESCU, A., NICOLESCU, L., PATROIU, I., DUȚU, A. *Atașării militare transmit...(1930-1940)*. Vol. V. București: Fundația general Ștefan Gușă, 2009. 510 p. ISBN: 978-973-1900-49-0.

utilizate în acest scop enumerăm: Raoul Bossy⁶⁴, I. Gh. Duca⁶⁵, general Vasile Rudeanu⁶⁶, Edouard Herriot⁶⁷.

1. 3. Concluzii la capitolul 1

Examinarea istoriografiei românești referitoare la politica externă și de apărare în perioada interbelică a demonstrat că istoricii români au examinat subiecte legate de situația internațională a României după Primul Război Mondial, politica externă a guvernelor de la București în vederea asigurării securității frontierelor țării. Toate acestea în condițiile în care vecinii României – URSS, Bulgaria și Ungaria înaintau pretenții teritoriale, care s-au accentuat după venirea hitleriștilor la putere în Germania, regim care a declarat deschis că renunță la condițiile Tratatului de la Versailles.

În același timp, cercetătorii români, civili și militari, au studiat subiecte legate de raporturile României cu Franța, stat-garant a Sistemului de tratate de pace de la Versailles și țară tradițional prietenă și aliată a României. În același timp, am constatat că lipsesc studii, referitoare la perioada anilor 1930-1936, perioada în care Franța decide construirea „Liniei Maginot” – recunoaștere indirectă a falimentului politicii sale de mare putere continentală și schimbare a politicii de susținere pe plan militar a statelor din estul Europei, inclusiv – a României.

Studierea lucrărilor istoricilor francezi la tema noastră demonstrează că au fost studiate și publicate lucrări de ordin general și nu am depistat un studiu referitor la subiectul cercetării noastre.

Pentru a realiza scopul și obiectivele propuse am utilizat informațiile și cugetările tuturor specialiștilor nominalizați în istoriografia temei și am purces la studii în arhivele României, consultând fonduri (dosare) ce conțin documente ale anilor 1930-1936. În același timp, nu am putut să nu studiem și să expunem succint evoluția relațiilor româno-franceze și să constatăm caracterul acestor raporturi. Asta pentru a înțelege și mai bine relațiile româno-franceze în perioada anilor 1930-1936.

⁶⁴ BOSSY, Raoul. *Amintiri din viața diplomatică I*. Ediție: I (1918-1937). București: Humanitas, 1993. 340 p. ISBN: 973-28-0379-7.

⁶⁵ DUCA, I. Gheorghe. *Memorii*. Timișoara: Helicon, 1992. Vol. I ISBN: 73-95433-2-4; Timișoara: Helicon, 1993. Vol. II. ISBN: 973-9133-64-9

⁶⁶ RUDEANU, Vasile, general. *Memorii din timp de pace și război, 1884-1929*. București: Militară, 1989. 398 p. ISBN: 10, 9733201006.

⁶⁷ HERRIOT, Edouard. *Pagini de jurnal*. București: Politica, 1968. 438 p.

2. RAPORTURI POLITICO-DIPLOMATICE ȘI MILITARE ROMÂNNO- FRANCEZE ÎN PERIOADA 1920-1930

2. 1. Scurtă prezentare a relațiilor politico-diplomatice și militare româno-franceze

Marile realizări în planul edificării Statului român modern: Unirea Principatelor, cucerirea Independenței de stat a României, realizarea, apărarea Marii Uniri de la 1918 și consolidarea acesteia au fost indubitabil legate de sprijinul Franței, sprijin decurgând din atașamentul celor două popoare față de valorile perene ale civilizației, din identitatea de origine latină și apropierea de limbă și, în același timp, din interesele marii puteri în această zonă a Europei.

În plan militar, Franța s-a remarcat prin contribuția la crearea și modernizarea forței militare a României încă din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Misiunea trimisă de Napoleon al III-lea în toamna anului 1860, condusă de maiorul Eugene Lamy, ulterior de către fratele său, căpitanul Paul Lamy, și-a pus amprenta asupra organizării și instruirii tinerei armate române. Ea a contribuit la crearea noilor structuri militare, la elaborarea regulamentelor militare și introducerea sistemului de instrucție francez, organizarea învățământului militar, a intendenței și corpului de ofițeri de administrație, la crearea cadrului propice pentru dotarea armatei române cu armament și material importat din Franța. De asemenea, o școală militară a fost creată la București cu sprijin francez⁶⁸. Odată cu instalarea pe tron a domnitorului Carol, influența prusacă

⁶⁸ GEORGESCU, Maria, MIDAN, Christophe. *Un exemple de coopération bilaterale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France, 1860–1940*. Bucarest: Editons Militaires, 2003, p. 20. 319 p. ISBN: 9789733206446, 973320644X

a devenit din ce în ce mai accentuată, reglementările regulamentelor prusace au fost adoptate în armata română, din ce în ce mai mulți ofițeri din Prusia au sosit în România, iar unii ofițeri români au fost trimiși pentru a se instrui la Berlin și Viena. Situația a determinat rechemarea la Paris, în 15 ianuarie 1869, a Misiunii Lamy.

Evoluția raportului de forte pe plan european de după războiul Franco-prusac din 1870-1871 a determinat apropierea României de Puterile Centrale și aderarea ei la alianță, fapt ce a condus pentru o perioadă îndelungată la slăbirea relațiilor româno-franceze în domeniul politic și militar. Un rol deosebit în netezirea drumului de reapropiere a României de Franța l-au avut beneficiarii educației militare în școlile franceze de dinainte și de după 1883, anul aderării României la „Triplice”.

Tendința de desprindere a României de „Triplice” s-a accentuat la începutul deceniului al doilea al secolului XX și a intrat în faza ei finală după 1914.

Întrepătrunderea celor două culturi a fost stimulată de înființarea unor societăți și asociații care vizau promovarea relațiilor româno-franceze, de numeroase schimburi de conferențieri din rândul intelectualilor de valoare aparținând celor două popoare etc. Pe linia unei mai bune cunoașteri a României în Franța s-au înscris și vizitele efectuate de o serie de personalități din cele două țări, cum au fost cea a primarului Parisului, Felix Roussel, la București, în aprilie 1912, a președintelui Camerei Deputaților, Paul Deschanel, a poetului Jean Richepin sau a primarului Bucureștilor la Paris etc⁶⁹.

La rândul ei, Rusia, stimulată de ideea că atragerea României în Antantă i-ar asigura flancul stâng și ar facilita penetrarea ei în Balcani și de convingerea Parisului care dădea de înțeles că o alianță cu Franța trece în mod obligatoriu prin Petersburg⁷⁰, a acționat tot mai consecvent pentru slăbirea legăturilor României cu Austro-Ungaria. Astfel, relațiile româno-ruse au început să capete treptat aceleași conotații pozitive remarcate în timpul vizitelor efectuate de un grup de ofițeri români în 1910 în această țară și de o delegație rusă, condusă de generalul Romanenko, în anul 1911, în România, pentru alegerea locului de amplasare a monumentului dedicat generalului Suvorov⁷¹. În 1912, Carol I a primit gradul de feldmareșal al armatei ruse, bastonul fiindu-i adus de către o delegație condusă de marele duce Nicolae Mihailovici⁷².

Războaiele balcanice au constituit un adevărat test pentru evoluția legăturilor dintre România și aliatul său Austro-Ungaria și, în același timp, un prilej de a acționa în sensul îndepărtării ei de Triplice pentru Franța și Rusia. Antanta a adoptat o politică favorabilă

⁶⁹ VESA, Vasile. *România și Franța la începutul secolului al XX-lea. 1900-1916*. Cluj Napoca: Editura Dacia, 1975, p. 30-32. 209 p.

⁷⁰ *Ibidem.*, p. 24-25

⁷¹ *Ibidem.*, p. 26

⁷² Arhivele Naționale (București), Fond: Casa Regală, Carol I, Dosar: 26, 1912, f. 10.

revendicărilor românești, chiar dacă au existat diferențe de păreri și între membrii acestei alianțe referitoare la implicarea sau neimplicarea României în conflict⁷³.

Franța, care susținuse în plan politica-diplomatic desfășurarea tratatelor și încheierea păcii de după cel de-al doilea război balcanic la București, a intervenit prin reprezentantul său diplomatic în capitala României pe lângă ministrul Angliei de la București, pentru ca acesta să-și retragă nota prin care țara sa își rezerva dreptul de a solicita o revizuire ulterioară a tratatului.

După încheierea războaielor balcanice, acțiunile Antantei pentru dislocarea României din blocul Puterilor Centrale s-a accentuat, desfășurându-se pe toate planurile: economic, politic, diplomatic și cultural. Aceste acțiuni au fost potențate și de schimbarea de guvern intervenită la București în ianuarie 1914, când locul conservatorilor a fost luat de liberali, formându-se un cabinet în frunte cu Ion I. C. Brătianu, un fervent adept al apropierii de Franța, în care vedea sprijinul necesar realizării aspirațiilor poporului român. Încă din primele momente ale preluării puterii, atunci când regele Carol I i-a arătat tratatul cu Austro-Ungaria, acesta a exclamat: „Eu mă îndoiesc, sire, că un guvern român ar putea să pună în aplicare acest tratat”⁷⁴. Astfel, în cursul lunii februarie 1914 s-a înființat la București „Agenția pentru comerțul francez”, după ce în ianuarie, la Paris, se constituise „Comitetul franco-român”. O serie de conferințieri de marcă români și francezi au fost prezenți atât la București cât și la Paris. Printre aceștia s-au aflat personalități deosebite ale vieții politice și științifice: Lacour-Gayet, André Tardieu, Stephan Lauzanne, generalul Pellicier, Dissescu, A.D. Xenopol, Jules Brun, etc⁷⁵. Devenise evident noul curs al relațiilor României cu Franța, care va conduce în mod logic la alianța din 1916. Parcurgerea acestui drum va dura totuși doi ani și va fi caracterizată ca o adevărată bătălie diplomatică dusă nu atât pentru situarea României de partea taberei antantiste, ci mai ales pentru obținerea condițiilor urmărite cu obstinație de către guvernul de la București, condus de I.I.C. Brătianu.

Opțiunea pentru neutralitate însemna pentru România libertatea de acțiune și de decizie în ansamblul evenimentelor generate de război, posibilitatea folosirii momentului optim pentru angajarea potențialului țării într-o confruntare crucială pentru viitor.

Politica guvernului român în toată această perioadă a fost sintetizată magistral de către primul ministru, care declara unui membru al Antantei în primăvara anului 1916: „Eu sunt cu voi și sunt convins de victoria voastră (...). Dacă credeți că trebuia să mă declar pentru Germania, n-aș fi făcut-o până acum? Cer, deci, încrederea dumneavoastră. Aștept de la dumneavoastră o înțelegere exactă a faptelor bazate pe sinceritate. Contradicția care apare între unele dintre

⁷³ *România în relațiile internaționale. 1699-1939*. Iași: Editura Junimea, 1980, p. 367. 568 p.

⁷⁴ *România în relațiile internaționale. 1699-1939*. Iași: Editura Junimea, 1980, p. 373. 568 p.

⁷⁵ VESA, Vasile. *Op.cit.*, p. 56-57.

faptele mele și unele dintre cuvintele mele (era după încheierea convenției cu Germania) e lucru voit și necesar. Trebuie să derutez partea cealaltă până în ziua când împrejurările îmi vor permite să-mi realizez intențiile”⁷⁶.

De-a lungul celor doi ani de neutralitate, Franța a fost cel mai apropiat sprijinitor al României dar, pornind tocmai de la acest statut, a fost și locul de unde s-au declanșat și acțiuni menite să determine intrarea în campanie atunci când se simțea nevoia acută a prezenței Armatei Române pe unul sau altul din fronturile de luptă. Acționând cu o perseverență bine argumentată, diplomația românească reușește să obțină de cele mai multe ori sprijinul Franței în traversarea unor momente delicate ivite pe parcursul tratativelor. Astfel, în domeniul cooperării militare cu România, Franța a fost câștigată de partea punctului de vedere român încă de la începutul anului 1916, în pofida intențiilor Rusiei de a vedea Armata Română angajată cu efortul principal spre sud.

Începutul verii anului 1916 aduce cu sine o intensificare a presiunilor făcute asupra guvernului român de a intra în acțiune. Atașatul militar de la București – maiorul Pichon comunica unor personalități militare române că era momentul ca România să răspundă semnalelor lansate, și anume „a nu lăsa să treacă ora”⁷⁷, iar ministrul Franței acreditat în capitala României comunica premierului român, la 14/27 iunie 1916, că situația de pe front corespundea solicitărilor române și că „niciodată nu se va prezenta prilejul de a lega așa de strâns interesele României de acțiunea militară a Antantei. Toate statele majore sunt de acord asupra orei propice”⁷⁸. În acest context, I.I.C. Brătianu se vede nevoit să dea un răspuns pozitiv după consultarea Consiliului de Miniștri, dar decizia finală a mai fost amânată. Abia la 4 iulie primul ministru român se declara tranșant pentru încheierea unei convenții militare care să prevadă că guvernul său avea să înceapă mobilizarea în momentul când vor fi îndeplinite următoarele condiții: sosirea la granița României a primului tren cu materiale de război, garantarea aprovizionării pentru 300 de tone de material pe zi, desfășurarea ofensivei generale în acel moment, menținerea desfășurării armatelor ruse în Galiția în limitele aceluși moment, pentru ca România să fie asigurată cel puțin împotriva ofensivei bulgare⁷⁹.

Armonizarea punctelor de vedere care vor conduce la acceptarea a aproape tuturor revendicărilor României se va solda cu încheierea Tratatului politic și a Convenției militare din 4/17 august 1916 cu Antanta. Acest mare succes diplomatic obținut mai ales cu sprijinul Franței însemna, înainte de toate, recunoașterea drepturilor românilor la unitate integrală, susținere materială în planul dotării cu armament și echipament militar, sprijin în vederea eficientizării și

⁷⁶ BULEI, Ion. 1916. *Zile de vară*. București: Editura Eminescu, 1978, pp. 27-28. 262 p.

⁷⁷ Arhivele Naționale (București), Fond Casa Regală, Carol I, Rola 80, c. 790.

⁷⁸ *Ibidem*, Fond Casa Regală, Ferdinand, Dosar 38/1916, f. 3.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 180.

optimizării structurilor armatei, perfecționarea instrucției și adaptarea ei la formele și metodele noi de luptă apărute în cei doi ani de confruntări dintre Antantă și Puterile Centrale, egalitatea în drepturi cu aliații la viitoarea conferință de armistițiu sau pace.

Aționând cu voință și consecvență deplină, guvernul român a reușit să obțină semnarea unor documente de maximă importanță pentru lupta în vederea îndeplinirii idealului național al desăvârșirii unității statale⁸⁰. Anii 1916-1918 au marcat o dezvoltare fără precedent a colaborării româno-franceze în plan militar.

Realizarea practică a multora din obiectivele enumerate mai sus s-a făcut prin eforturile depuse în comun de Înalțul comandament român și Misiunea Militară franceză, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot.

Evoluția defavorabilă pentru armata română a operațiilor militare din septembrie 1916, după un început promițător, a scos la iveală numeroasele curențe ce marcau organismul militar românesc, dar și nerespectarea integrală a unor angajamente asumate de aliați. În acest context, primul ministru român I.I.C. Brătianu a considerat necesar „să facă apel la sprijinul francezilor, spre a le cere o misiune militară care să ajute comandamentele cu sfaturile și experiența ei”⁸¹. La 31 august, atașatul naval francez a primit vizita ministrului de Război, Vintilă Brătianu, care a exprimat, la rândul său, dorința ca experiența de război a Franței să fie împărtășită și României prin intermediul unor ofițeri francezi⁸².

După căderea Turtucaiei, conform celor consemnate de colonelul Vasile Rudeanu, aflat la Paris, prezența unei misiuni militare franceze devenise stringentă: „Socoteam că ar fi eficace și util dacă s-ar trimite în țară o misiune militară franceză, compusă din ofițeri din toate armele, recunoscuți ca buni cunoscători ai învățăturilor războiului în curs și capabili, prin însușirile ce aveau, să le inculce și altora. În fruntea misiunii ar trebui să stea un general foarte priceput în știința și arta războiului”⁸³. Parisul s-a declarat în principiu de acord cu trimiterea unei misiuni militare. La 16 septembrie 1916, în urma unei audiențe la Șeful Marelui Cartier General francez, colonelul Rudeanu a fost informat asupra acceptării solicitării române și a transmis opinia generalului Joffre că pentru materializarea acesteia era nevoie de o cerere oficială din partea președintelui de Consiliu român. „Am telegrafiat imediat în țară și după două zile am avut de la

⁸⁰ PREDA, Dumitru. Ion I. C. Brătianu și ecuația unei angajări politice și militare într-un război de coaliție. În: *Concepte și metodologii în studiul relațiilor internaționale*. Iași: Ankarom, 1997, p. 61. 180 p. ISBN: 9789739306034, 9739306039.

⁸¹ DUCA, I. Gh. *Amintiri politice*. München: Jan Dumitru Verlag, 1981, Vol. II, p. 28.

⁸² GRANDHOMME, Jean-Noël. *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*. Château de Vincennes, 1999, p. 145. 1120 p. ISBN: 9782863231227, 2863231227.

⁸³ RUDEANU, Vasile, *Memorii din timp de pace și război*, București, Editura Militară, 1989, pp. 312-313. 398 p. ISBN: 10, 9733201006.

Brătianu acordul cerut. Guvernul francez, încunoștințat, se învoi. Generalul Joffre fu însărcinat să întocmească compunerea misiunii”⁸⁴.

Pentru conducerea Misiunii a fost desemnat generalul Berthelot, prieten apropiat al generalului Joffre, cu o bogată experiență dobândită pe parcursul îndeplinirii funcțiilor de subșef al Statului Major General (1913-1914), comandant al sectorului Soisson (1914-1915), al Diviziei 33 Infanterie rezervă (1915), al Corpului 3 Armată și al Corpului 32 Armată în 1915-1916. Despre personalitatea acestuia, atașatul militar român de la Paris, locotenent-colonelul Sutzu, îi raporta telegrafic ministrului de Război, Vintilă Brătianu: „Generalul Berthelot, care comandă în prezent în mod strălucit un corp de armată, era la începutul războiului ajutorul șefului de stat major al armatei franceze. El l-a ajutat pe generalul Joffre să găsească și să pună în executare manevra de pe Marna. El este unul dintre cei trei generali care au elaborat regulamentele conducerii marilor unități, apărute cu câteva luni înaintea războiului. În momentul de față era șeful căruia urma să i se încredințeze primul loc de comandant de armată”⁸⁵.

Misiunea condusă de generalul Berthelot, compusă inițial din 25 de ofițeri și 35 de subofițeri, va ajunge în final să fie alcătuită din 277 ofițeri, 37 de piloți, 88 de medici, farmaciști și veterinari, patru ofițeri de marină, opt ofițeri de intendență și 1150 grade inferioare⁸⁶. Ea a plecat din Gara Saint Lazare din Paris la 1 octombrie 1916. După o călătorie anevoioasă prin Marea Britanie, Scandinavia și Rusia, a ajuns la Iași la 15 octombrie, iar a doua zi la Periș, unde se afla sediul Marelui Cartier General Român⁸⁷. Prezența ei a constituit un ajutor concludent în opera de refacere a armatei române și, în același timp, un factor de resurecție morală, o garanție a sprijinului de care se bucura România din partea aliaților. Contribuția ei s-a resimțit în toate momentele campaniei și la nivelul principalelor structuri al armatei române, în planul operativ, al însușirii noilor procedee de luptă, al cunoașterii și folosirii armamentului nou livrat de aliați, al conceperii operațiilor militare al apariției și dezvoltării unor arme noi ca aviația, vânătorii de munte, infanteria marină, artileria grea, arma chimică, motomecanizarea etc. Nu în ultimul rând, Misiunea Militară franceză a luat parte efectiv la luptele din vara anului 1917 și a constituit un sprijin prețios în disputele apărute între Înaltul comandament român și cel rus pe teme ținând de locul refacerii Armatei Române, de conceperea și desfășurarea unor operații militare pe frontul românesc, de asigurarea eficientă cu armament și materiale militare trimise din occident și al căror tranzit prin Imperiul Țarist trenea de cele mai multe ori din considerente subiective.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 313.

⁸⁵ AMR., Fond MStM, Secția a 2-a Informații, Dosar nr. crt. 472, f. 81.

⁸⁶ *Istoria românilor*, vol. VII. Tom II. București: Editura Enciclopedică, 2003, p. 437.

⁸⁷ NICOLESCU, Gheorghe. *Relații româno-franceze în anii Primului Război Mondial. Misiunea H. M. Berthelot în România*. Pitești: Editura Universității, 2005, p. 86.

Participarea membrilor misiunii la operațiile militare din vara anului 1917, la marile bătălii de la Mărăști, Mărășești, Oituz, sacrificiile pe câmpul de luptă au cimentat relațiile de prietenie dintre cele două popoare. Numeroși ofițeri din compunerea misiunii franceze au primit pentru fapte de arme deosebite numeroase distincții de război române și franceze. Căpitanul Daru Bernard și locotenentul Binsse Patriciu, din infanterie, aviatorii căpitani: Gond Maurice, Charles Mallet, Augustin de Mailly-Nesle și locotenentul Roger Lucy au primit din partea regelui Ferdinand cea mai înaltă decorație de război – Ordinul militar „Mihai Viteazul”, clasa a III-a⁸⁸, iar numeroși alți militari francezi au fost recompensați cu ordine și medalii românești: „Steaua României”, „Coroana României”, „Virtutea militară” de război, „Bărbăție și credință”, Crucea „Meritul sanitar”⁸⁹. Alți 44 de ofițeri și 236 de subofițeri și trupă au fost propuși pentru decorare cu Medalia „Crucea comemorativă”⁹⁰. Recunoașterea meritelor deosebite ale membrilor Misiunii Militare franceze în România a venit și din partea autorităților de la Paris, care au acordat „Legiunea de Onoare” mai multor ofițeri, la propunerea generalului Berthelot⁹¹. La rândul său, generalul Henri Mathias Berthelot a primit din partea suveranului României răsplata simbolică pentru devotamentul cu care a apărat interesele patriei sale „adoptive” – România, care i-a conferit la 23 iulie 1917 Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a, iar la 12 februarie 1918, Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a II-a. Motivația pentru cele două distincții acordate, deși laconică, a fost că „...a contribuit cu deplină competență la conducerea operațiilor din 1916 și la organizarea armatei române în 1917” și „Pentru destoinicia și neobosita muncă ce a depus cu ocazia reorganizării Armatei Române în 1917”⁹².

Ministrul de război francez, Paul Painlevé sintetiza, la 28 august 1917, prin Ordinul de zi pe armata franceză, contribuția determinantă a misiunii la dezvoltarea relațiilor militare dintre România și Franța: „Sub eminenta conducere a șefului său, generalul Berthelot, care a dat tuturor colaboratorilor săi o impulsie viguroasă se strălucită și le-a comunicat convingerea sa arzătoare în sentimentul ridicat al datoriei, Misiunea franceză de pe lângă Armata României a reușit în mod strălucit să-și îndeplinească rolul delicat de organizare care i-a fost încredințat. În cursul grelelor și glorioaselor lupte care au determinat eșecul ofensivei germane în regiunea Siretului, personalul Misiunii Militare franceze a dat proba pe câmpul de luptă a unui devotament și spirit de sacrificiu căruia comandamentul român i-a adus din plin omagiul,

⁸⁸ NICOLESCU, Gheorghe. *Op. cit.*, pp. 271, 278-279.

⁸⁹ AMR, Fond Statul Major Regal, Dosar nr. crt. 256, f. 1-2.

⁹⁰ *Ibidem*, Fond Marele Cartier General, Dosar. nr. crt. 3641, f. 22-24, 51-57.

⁹¹ Arhivele Naționale (București), Fond Microfilme Franța, Rola 176, cadrul 517. A se vedea: GRANDHOMME, Jean-Noël. *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale, 1916-1918 : Genèse, aspects diplomatiques*. Château de Vincennes, 1999, pp. 563-564. 1 120 p. ISBN-10: 2863231227.

⁹² *Anuarul Ordinului „Mihai Viteazul”, 1916-1920*, p. 38, 167. București: Socec, 1931. 178 p.

contribuind astfel, prin exemplul său, la creșterea moralului Armatei Române și aducând un serviciu însemnat cauzei aliaților”⁹³.

Sfârșitul Primului Război Mondial găsește România într-o situație deosebit de complexă. Evoluția situației zonale și internaționale de după prima conflagrație mondială impunea o analiză extrem de atentă și înțeleaptă a consecințelor ce decurgeau din punerea în practică a clauzelor tratatelor de pace.

Versailles, St. Germain, Trianon, Neuilly-sur-Seine, Sèvres au reprezentat tot atâtea puncte de rezistență așezate la temelia unei noi Europe ce dorea să șteargă orice urmă lăsată de măcelul tocmai încheiat. Complicatele conflicte de interese și, de multe ori, chiar meschinăria unora dintre Marile Puteri, au făcut ca această temelie să fie de la început strâmbă și șubredă, nefiind sigură nici pentru „marii stâlpi” ai construcției (Franța, Marea Britanie) și în nici un caz pentru așa-zisele „țări cu interese limitate”. Acestea din urmă au declanșat o adevărată cursă pentru a „importa” securitatea de care aveau atâta nevoie pentru a reuși în planurile de reconstrucție.

La începutul anilor '20 România era un stat național unitar desăvârșit prin sacrificiul a mai mult de 500 000 de oameni (morți și răniți)⁹⁴ și a unei importante părți a bogăției naționale. Încadrată de către marile puteri învingătoare în categoria țărilor cu interese limitate, România a beneficiat de un tratament mai mult decât incorect atunci când au fost stabilite anumite amănunte ce o priveau în mod direct, dar cel puțin a fost recunoscută realizarea Marii Uniri. Acest act de o copleșitoare importanță în istoria românilor a reprezentat împlinirea unui ideal fundamental ce trebuia menținut prin orice sacrificiu.

Tratatul de pace au însemnat începutul bătăliilor ce avea să le susțină România pentru menținerea Marii Uniri. Situația acesteia în perioada de început a anilor '20 era extrem de delicată. Din punct de vedere geografic era situată la granița cu trei state ce revendicau teritorii alipite României prin Marea Unire : Ungaria, Bulgaria și Uniunea Sovietică.

Cel mai important aliat al României din perioada interbelică a fost Franța. Chiar dacă la Conferința de Pace care a marcat încheierea primei conflagrații mondiale Franța și-a susținut, cum era și normal de altfel, în primul rând propriile interese, ea a reprezentat una dintre cele mai importante țări sprijinitoare ale intereselor românești. Un mare prieten al României, generalul Berthelot, avertiza forurile militare din capitala Franței: „de voie, de nevoie, la Congresul de pace Franța va trebui să-și ridice glasul în favoarea României, și aceasta în favoarea propriilor

⁹³ Arhivele Naționale (București), Fond Microfilme Franța, Rola 176, cadrul 591.

⁹⁴ SCURTU, Ioan, BUZATU, Gheorghe. *Istoria românilor în secolul XX: 1918-1948*. București: Editura Paideia, 1999, p. 22. 685 p. ISBN: 9739368646, 9789739368643.

interese”⁹⁵ – arăta el în ultimul său raport trimis din România. Poziția generalului francez nu era singulară, cercurile politice, financiare și industriale dorind și ele ca prin intermediul sprijinului acordat în reconstrucția României să-și păstreze poziția preponderentă ce o dețineau în această țară la sfârșitul războiului. Relațiile româno-franceze s-au pliat pe acțiunile diplomației românești interbelice de a asigura consolidarea statului național unitar prin edificarea unui sistem de alianțe politico-diplomatice și militare⁹⁶.

Pacea nu a adus României liniștea de care avea atât de multă nevoie. Odată cu împlinirea marelui obiectiv de unitate națională, Statul român dorea să poată trece la începerea unei opere de reconstrucție pentru a șterge rănilor adânci provocate de război.

Din păcate, chiar de la începutul primului deceniu de după marea conflagrație mondială situația României nu era deloc simplă. Autoritățile ungare declarau răspicat că scopul principal al Budapestei va fi anularea prevederilor Tratatului de la Trianon prin orice mijloace și, cu ajutorul unei puteri militare renăscute a Germaniei, acest moment nu era departe. Statul Sovietic avea planuri și mai „mari” cu România. Declarațiile liderilor comuniști din capitala Uniunii Sovietice arătau că nu se dorea numai recuperarea teritoriilor ce au aparținut Rusiei țariste, ci și „eliberarea” muncitorilor și țăranilor români. Se afirma foarte clar că Moscova considera România un stat multinațional, opresiv, ce trebuia desființat.

Acestea erau coordonatele perioadei de început a anilor '20 sau, cum scria istoricul V. Fl. Dobrinescu: „umea postbelică era încă belicoasă”⁹⁷.

Amenințată explicit atât de la est (Uniunea Sovietică) cât și de la vest (Ungaria), România a imaginat un proiect de securitate zonală cu statele de care comunitatea de interese o apropiau. Prima concretizare a acestui proiect a fost semnarea la București a Convenției de alianță defensivă româno-polonă (3 martie 1921) și a unei Convenții militare ce intră în vigoare la 25 iulie 1921. În același fel ca și România, Polonia trăia sub amenințarea imperiului comunist de la granița de est.

O a doua materializare a proiectului de securitate zonală a fost semnarea la București a Convenției de alianță defensivă româno-ceslovacă (23 aprilie 1921) care, împreună cu Convenția de alianță defensivă dintre România și Iugoslavia (7 iunie 1921) și cea cehoslovaco-iugoslavă (14 august 1920) a dus la formarea Micii Înțelegeri.

Al treilea deceniu al secolului XX a fost marcat de nenumărate crize internaționale. Disensiunile evidente dintre Franța și Marea Britanie permit Germaniei să încheie în 1922 un

⁹⁵ MOISUC, Viorica. *Premisele izolării politice a României. 1919–1940*. București: Editura Humanitas, 1991, p. 73. 389 p.

⁹⁶ PETRENCU, Anatol. *În serviciul zeiței Clio*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2001, p. 622. 813 p. ISBN: 9789975781183, 9975781187.

⁹⁷ DOBRINESCU, Valeriu Florentin *Contractul Petrol*. În: *Revista Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*. București, 1999, nr. 3 (7), p. 26. ISSN: 1454-0924.

tratat de prietenie cu Uniunea Sovietică, tratat ce va deveni principalul motor al refacerii puterii militare a armatei germane. Pentru Rusia comunistă, tratatul reprezenta una dintre primele recunoașteri ale regimului și i-a deschis calea spre scena politică internațională.

Din această cauză guvernele franceze încep să acorde o mai mare atenție statelor din estul Europei, încurajând stabilirea unor bune relații de alianță între România, Cehoslovacia, Polonia și Iugoslavia. Din păcate, acordurile încheiate de Franța cu aceste state „nu numai că nu au adus nici un fel de element pentru întărirea securității regionale, (...) dar au demonstrat de fiecare dată Germaniei că răsturnarea produsă în raportul internațional de forțe în anii 1922-1926 își menține cursul (...)”⁹⁸.

În sistemul de securitate plasat sub oblăduirea Parisului a fost încadrată și România. Încă din anii 1923-1925, a fost pregătit un tratat ce se încadra în seria de convenții ce ar fi transformat Franța în garantul principal al statelor ce doreau menținerea statu-quo-ului în regiune. Tratatul cu Polonia (19 februarie 1921) și Cehoslovacia (25 ianuarie 1924) au servit drept exemplu Quai d’Orsay-ului pentru redactarea tratatului cu Bucureștii. Nici acest ultim tratat nu a fost ferit de ambiguitățile introduse intenționat, pentru a nu micșora capacitatea de interpretare din partea franceză dacă ar fi fost necesar, prezente și în cele semnate cu Praga și Varșovia.

Extrem de complex în formulări, Tratatul de amicitie româno-francez și Convenția de arbitraj sunt mai mult „un sprijin mai ales moral, pentru menținerea statu-quo-ului ...”⁹⁹. Lipsa dorinței de implicare concretă a Parisului era justificată prin situația foarte proastă a armatei și, mai ales, politiciii române, opinie exprimată într-o notă a Direcției Politice a Ministerului Francez de Externe din 28 martie 1924, conform căreia factorii decizionali din politica externă franceză considerau că „să ne asumăm în această privință angajamente formale fără a ne păstra libertatea de a întreprinde cercetări, ar însemna să riscăm să ne lăsăm antrenați în politica statelor mici, cărora încrederea pe care le-ar da-o acordul cu noi le-ar anula sentimentul de prudență”¹⁰⁰. De fapt, tratatul reprezenta mai mult o repetare a principiilor Pactului Societății Națiunilor¹⁰¹, după cum dezamăgit spunea Nicolae Titulescu, iar convenția militară trebuia să se refere la o colaborare pur teoretică între cele două state majore, în cel mai fericit caz la furnizarea de asistență materială, dar în nici un caz la o participare directă a trupelor franceze în cazul unui conflict.

⁹⁸ MOISUC, Viorica. *Premisele izolării politice a României. 1919–1940*. București: Editura Humanitas, 1991, p. 210. 390 p.

⁹⁹ BĂRBULESCU, Petre, CLOȘCĂ, Ionel. *Repere de cronologie internațională. 1914 – 194*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 204. 414 p.

¹⁰⁰ MOISUC, Viorica. Un épisode de l’histoire des relations franco-roumaines dans l’entre-deux-guerres. În: *Revue d’histoire de la deuxième guerre mondiale*, Paris, 1982, nr.3, p. 78. ISSN: 0755-1584.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 77.

Sub presiunea psihologică a unei eventuale agresiuni germane, guvernul francez condus de Raymond Poincaré a fost cel care a încercat să se reorienteze către țările Europei Centrale. La începutul anului 1924 premierul francez a făcut României propuneri concrete pentru un asemenea tratat de alianță, evitând însă promisiuni explicite privind situația Basarabiei și completarea alianței cu o înțelegere militară practică. Convorbirile bilaterale capătă un nou impuls prin ratificarea de către Parlamentul francez (11 martie – Camera și 16 martie 1924 – Senatul)¹⁰², chiar dacă reținerile părții franceze s-au menținut în privința relațiilor cu URSS. Instabilitatea guvernamentală de la Paris, care duce la numirea unui nou prim-ministru în persoana lui Eduard Herriot, își pune amprenta și asupra negocierilor franco-române. Noii diriguitori ai politicii franceze își canalizează eforturile din politica externă pentru încheierea unei alianțe puternice cu noul actor de pe scena politică europeană, Uniunea Sovietică. Obsesia politicianilor francezi privind o renaștere în forță a militarismului german, evident dornic de revanșă, aruncă politica externă a Parisului într-o cursă contra cronometru pentru a obține un acord cu URSS și garantarea graniței de pe Rin. Limitarea securității Franței la această frontieră, cu toate că Quai d’Orsay-ul nu abandonase total ideea alianțelor continentale, a micșorat interesul Parisului pentru un tratat cu România. Conferința dedicată reparațiilor de război de la Londra (16 iulie-16 august 1924), elaborarea Protocolului de la Geneva (octombrie 1924) și negocierile privind Pactul renan de securitate au reprezentat tot atâtea motive de tergiversare din partea diplomaților francezi. Evoluția ciudată a negocierilor franco-române este recunoscută chiar de ministrul de externe francez, Briand: „Totuși, în fața insistențelor guvernului român, care ține să încheie acest tratat încât a dat depline puteri în acest sens ministrului său de la Paris, n-am crezut că pot să refuz mult timp reluarea negocierilor, în vederea elaborării unui nou proiect de tratat, mai ales că inițiativa tratatelor venise din partea guvernului francez, iar guvernul român nu s-a sfiit să sublinieze acest lucru”¹⁰³. Sub presiunea unei crize guvernamentale de la Paris și a creșterii îngrijorării franceze privind infiltrarea tot mai puternică a diplomației italiene în Balcani (de altfel România va semna un tratat de amicitie cu Italia la 16 septembrie 1926¹⁰⁴), a fost semnat, la 10 iunie 1926, tratatul franco-român, fiind însoțit de o convenție pentru reglementarea pașnică a conflictelor, un protocol român de neagresiune față de URSS și o convenție militară secretă.

Deși acest tratat reprezintă cel mai important moment al colaborării politico-diplomatice bilaterale din anii '20, conținutul său demonstrează neconcordanța dintre interesele românești –

¹⁰² GEORGESCU, Maria. *România, Franța și securitatea europeană în anii '20. Speranțe și iluzii*. București: Editura Militară, 2004, nr. 3, p. 214. 420 p. ISBN: 973-32-0671-7.

¹⁰³ SANDU, Traian. *La Grande Roumanie alliée de la France. Une péripétie diplomatique des Années Folles?(1919-1933)*. Paris: L’Harmattan, 1999, p. 178. 280 p. ISBN: 2-7384-7872-7.

¹⁰⁴ DOBRINESCU, V. FI., PĂTROIU, I., NICOLESCU, Gh. *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*. București: Editura Intact, 1999, p. 114. 448 p. ISBN: 9789739887328, 9739887325.

garantarea frontierei cu URSS și obținerea unui acord militar care să-i ofere un sprijin concret – și traseul politicii externe franceze axate pe grija de a respecta clauzele de la Locarno și pe dorința Parisului de a ajunge la o înțelegere cu Moscova. Semnarea de către diplomații francezi a Pactului de la Locarno reprezintă o continuare a atitudinii dezinteresate la adresa țărilor mici, așa cum la Conferința de pace de la Paris au existat state cu „interese generale” și state cu „interese limitate”, împărțind Europa în două zone și categorii de securitate, cea occidentală – care se bucura de garanții suplimentare de securitate și cea orientală. În zona orientală, marile puteri, implicit și Franța, în locul „securității colective” aplică o nouă politică – „securitatea selectivă”. Nicolae Titulescu caracterizează realist valoarea concretă a acestui acord româno-francez, considerându-l „lipsit de conținut”¹⁰⁵.

Un exemplu grăitor despre politica externă a Franței, axată exclusiv pe interesele proprii (și acestea pe termen scurt), îl găsim în discursul deputatului țărănist dr. N. Lupu, în care, la ședința din 28 noiembrie 1923, acesta citează faptul: „cu câteva zile înainte, Franța a primit de la Uniunea Sovietică transporturi de grâu, iar „marii noștri prieteni”, francezii, le-au dat în schimb muniții, material de război și gaze asfixiante cu ajutorul cărora se vor război, mâine poate, cu România”¹⁰⁶.

Având o mare importanță morală, dar fără o valoare practică, tratatul dintre România și Franța din anul 1926 a reprezentat totuși un moment însemnat în evoluția relațiilor bilaterale. El a ajutat la încheierea unor contracte între industria de armament franceză și armata română, contracte ce au reprezentat un sprijin însemnat pentru eforturile factorilor decizionali militari de la București de a oferi Statului român o forță de apărare viabilă. Pe plan diplomatic, Quai d’Orsay-ul a sprijinit eforturile României pe plan internațional, dar numai atât cât a fost necesar pentru a sluji propriilor interese.

Pentru România, ezitățile Franței de a se angaja alături de statele din sud-estul european într-un proces de întărire a legăturilor dintre ele, ce ar fi avut drept rezultat anularea tentativelor, încă în fază incipientă, de infiltrare în zonă a Germaniei, au avut în timp consecințe dezastruoase. Astfel, în preajma celui de-al Doilea Război Mondial Statul român a rămas izolat, cu alianțele zonale sabotate de intrigile pornite de la Berlin, Roma și Moscova și cu o alianță total nefuncțională cu Franța. Germanii pierderilor teritoriale de la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale se găsesc în falimentul politicii externe promovate de guvernul de la București în perioada anilor 1920 – 1930.

¹⁰⁵ TITULESCU, Nicolae. *Politica externă a României(1937)*. București: Editura Enciclopedică, 1994, p. 158. 424 p. ISBN: 973-45-0071-6.

¹⁰⁶ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar f. n. / 1923, nr. crt. 491, f. 375.

Cel mai important acord încheiat de România cu statul francez în privința dotării materiale a armatei a fost controversatul Contract Petrol. Încheiat la 28 decembrie 1920, acesta părea a satisface cerințele urgente ale oficialităților de la București.

Negocierile pentru încheierea acestui acord au fost declanșate sub cele mai bune auspicii. Presat de situația internațională și de necesitățile stringente ale armatei sale, Ministerul de Război de la București recomandă șefului comisiei militare din capitala Franței începerea unor tatonări prin care să se afle dacă guvernul de la Paris ar fi fost dispus să accepte eventualele comenzi de armament ale României, în condițiile în care Statul român nu putea achita materialul dorit decât prin cesiuni de petrol sau derivați ai acestuia. Prin intermediul unui raport din 27 mai 1920, semnat de către colonelul Pascal, se informa conducerea Ministerului de Război că: „Guvernul francez nu face obiecțiuni în principiu pentru cesiunea materialului (...) contra plată în petrol. Ministerul de Război francez este gata, de comun acord cu finanțele, de a intra în tratative cu reprezentanți calificați ai României, pentru a stabili un contract de bază pentru această cesiune”¹⁰⁷. Mărimea și complexitatea contractului ce se pregătea impuneau o atenție deosebită din partea ambelor părți. Astfel, pentru a se stabili necesitățile Armatei Române și a se discuta modalitățile de plată, guvernul francez hotărăște trimiterea unei delegații oficiale ce avea drept scop exclusiv Contractul Petrol. Colonelul Traian Pascal, șeful misiunii militare în Franța, raporta: „Ministerul de Război francez ne face cunoscut că Guvernul Francez a însărcinat pe Domnul General Payot să întreprindă tratativele cu Guvernul Român în chestiunea cesiunilor de materiale militare contra petrol.”¹⁰⁸ Seriozitatea tratativelor care se prefigurau rezultă și din cererea generalului Payot, făcută cu concursul generalului Pétin – atașatul militar al Franței în România – de a se pregăti în vederea vizitei mai multe hârți cu anumite regiuni (zona Ploiești, Târgoviște, Sinaia, Buzău, Văleni de Munte și Constanța)¹⁰⁹, zone considerate de un interes deosebit de către partea franceză.

Negocierile purtate de generalul Payot la sfârșitul lunii iunie 1920 cu ministrul român de Război pot fi considerate un succes. Generalul francez a sosit în România cu o listă de materiale și prețurile acestora, pe care Franța le putea ceda. După consultarea listei și după discuțiile cu oficialul francez, generalul Rășcanu, care ocupa funcția de ministru de Război, trimite prin intermediul generalului Payot o scrisoare adresată oficialilor de la Paris, scrisoare în care își exprima acordul de principiu privind cesiunile de material militar la contrapartidă cu petrol. Dacă prin vizita înaltului ofițer francez la București a fost convenită structura de bază a viitorului acord, detaliile au necesitat îndelungi negocieri, problemele ce au apărut fiind legate de calitatea

¹⁰⁷ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 8, f. 198.

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 759.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 978.

materialului de război (unele dintre materiale erau din stocuri și aduse în stare nouă¹¹⁰) și de încetineala în achitare a părții române. Chiar dacă șeful misiunii militare române din Franța, colonelul Pascal, telegrafia încă din 30 iulie că „în urma întrevederii de astăzi guvernul francez consimte a cesiona României materialele cerute de misiunea Payot”¹¹¹, au trebuit clarificate alte numeroase aspecte, enumerate în aceeași telegramă: „este nevoie încă de la început să se reguleze toate detaliile cu privire la schimbul de petrol, recepție, transporturi, asigurări, cheltuieli...”¹¹²

Sfârșitul anului 1920 aduce, la 28 decembrie, semnarea Contractului Petrol (supranumit astfel din cauza modalității prin care statul român achita echipamentele militare oferite de Franța). La București și-au pus semnătura pe acest acord generalul Rășcanu, ministrul de Război, și Constantin Argetoianu, ministrul de Finanțe, din partea României, iar din partea statului francez ministrul de Război, Raiberti, și comisarul pentru combustibili al Franței, Eynac¹¹³.

Acordul stabilea valoarea cesiunilor de materiale militare către România și modalitățile de plată. Anexa ce însoțea acordul principal preciza în mod concret că Armata Română urma să primească „140 000 colecții complete de îmbrăcăminte, 500 puști mitralieră, 158 de avioane organizate în 10 escadrile, împreună cu întreg materialul organic și de rezervă pentru întreținerea lor”¹¹⁴. De asemenea valoarea contractului a fost estimată la 54 703 000 franci francezi, din care 34 703 000 franci francezi materialul de aviație, mitralierele etc. și 20 000 000 franci francezi articolele de îmbrăcăminte¹¹⁵. Se aprecia că achitarea se va face în rate trimestriale odată cu recepționarea tehnicii militare de către partea română, aceasta urmând să livreze într-o primă tranșă 27 000 tone petrol la un preț de 750 franci francezi tona. Prevăzător, guvernul francez a introdus în acordul bilateral o clauză care obliga ministerul de Război de la București să achite toate penalitățile rezultate din orice fel de întârziere¹¹⁶. Această prevedere se va dovedi un „cal troian”, ce a devenit o povară neplăcută pentru bugetul, și așa sărac, al ministerului.

Pe aceste coordonate generale începe derularea Contractului Petrol, la începutul anului 1921. Încă de la prima etapă a derulării acordului, legăturile dintre cei doi parteneri funcționează defectuos. După îmbarcarea primei tranșe din echipamentul militar apar probleme în legătură cu achitarea contravalorii lui de către partea română, la 30 aprilie 1921, Ministrul de Război, generalul Rășcanu, intervenea pe lângă prim-ministrul român: „Binevoiiți vă rog a interveni

¹¹⁰ DOBRINESCU, Valeriu Florin. Contractul Petrol. În: *Buletinul Arhivelor Militare Române. Document*, 1999, anul II, nr. 3 (7), p. 27. ISSN: 1454-0924.

¹¹¹ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 7, f. 608.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Ibidem*, dosar 50, f. 659-660.

¹¹⁴ DOBRINESCU, Valeriu Florin. Contractul Petrol. În: *Buletinul Arhivelor Militare Române. Document*, 1999, anul II, nr. 3 (7), p. 27. ISSN: 1454-0924.

¹¹⁵ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 478, f. 9.

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 11.

personal la Finanțe ca să plătească de urgență Grupului Industriilor Petrolifere ordonanțele de plată ce le posedă, în valoare de lei 15 milioane, dispunând ca pe viitor să nu se mai plătească cu ordonanțe de plată, ci în numerar efectiv. Din cauză că nu a fost plătit la timp, a refuzat până acum de două ori de a încărca vagoanele cu petrol, cauzând vasului *Rion* la primul voiaj o întârziere de 25 de ore, iar la al doilea voiaj 3 zile; ori după stipulațiunile contractului încheiat cu Guvernul Francez rezultă că Ministerul de Război să suporte despăgubirile ce guvernul francez ar fi silit să le plătească la rândul său (...)”¹¹⁷. Această adresă este edificatoare pentru dezinteresul manifestat de unele autorități române pentru un subiect fundamental – apărarea țării, și pentru indiferența cu care tratau un acord ce purta semnătura a doi miniștri ai guvernului României.

Nici partea franceză nu a dat dovadă de prea multă seriozitate. Acoperiți de prevederile acordului, care stipulau că penalitățile sunt suportate de către partea română, reprezentanții Franței nu se grăbeau să preia cantitățile de produse petroliere oferite de România. Dintr-un referat întocmit de Direcția a 7-a Intendență din cadrul Ministerului de Război al Regatului României aflăm că „pe de o parte, Comisia Militară din Franța intervine ca Ministerul să încheie cel de-al doilea acord (este vorba de a doua tranșă a Contractului Petrol – *n.a.*) deoarece autoritățile franceze au suspendat orice expediere de materiale, iar pe de altă parte căpitanul Winger (reprezentantul Comisariatului pentru combustibili francez – *n.a.*) nu numai că nu se prezintă pentru a încheia acordul, dar nici nu ridică cel puțin cele 1 300 de vagoane disponibile la Constanța, care fac parte din primul acord”¹¹⁸.

După consumarea acestei prime tranșe din acord problemele au devenit insurmontabile. În primul rând, la încheierea acestei prime părți guvernul francez a informat partea română că, din cauza desființării monopolului de stat pentru petrol și a scăderii prețurilor produselor petroliere, nu mai poate accepta petrolul ca mijloc de plată. Cu mare greutate, partea franceză informa că „acceptă cumpărarea unei cantități de 10 000 tone de benzină, oferindu-se niște preturi foarte mici”¹¹⁹. Un alt element care a lovit puternic în capacitatea financiară a Ministerului de Război a fost o devalorizare puternică a leului față de francul francez, ajungându-se de la o paritate de 1 franc francez / 2,70 lei în momentul semnării contractului inițial, la o paritate de 1 franc francez / 5,40 lei. După cum afirma un raport al Inspectoratului Tehnic al Intendenței, o achiziționare de pe piața liberă a valutei franceze necesare continuării acordului ar fi provocat „un adevărat dezastru valutar”¹²⁰ și ar fi avut urmări grave asupra

¹¹⁷ *Ibidem*

¹¹⁸ *Ibidem*, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 478, f. 10.

¹¹⁹ *Ibidem*, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 50, f. 655.

¹²⁰ *Ibidem*

monedei naționale. Cu toate aceste condiții dificile, se reușește încheierea celei de-a doua tranșe a acordului.

Un alt motiv pentru care Contractul Petrol avea zilele numărate era poziția Direcției Aviației din Ministerul de Război de la București. Cu o lipsă de clarviziune mai mult decât regretabilă, acesta era profund nemulțumită de opțiunea superiorilor din minister pentru oferta de aparate de zbor cu structură metalică. Un asemenea aparat de zbor era după părerea lor mult prea complex și erau convinși că „românii nu erau în stare să-l întrețină și să-l repare”¹²¹, considerând mai potrivite avioanele construite din lemn. Deloc deranjați de problemele apărute în derularea Contractului Petrol, ba chiar fiind unii dintre cei care le-au cauzat, oficialii din Direcția Aviației s-au grăbit să încheie un contract cu o firmă engleză pentru furnizarea a 60 de avioane de tip „Havilland” (înainte de anularea contractului cu Franța). Într-adevăr, aceste avioane erau din lemn, dar s-au dovedit a fi niște „sicrie zburătoare”, fiind mai mult decât uzate, iar România a primit doar două aeronave și a fost păgubită cu 18 891 lire sterline¹²² (!).

Aflat într-o situație jenantă din cauza nepreluării și neachitării unui lot de avioane comandat de guvernul francez, în virtutea Contractului Petrol, special pentru Armata Română, ministrul de Război, generalul Rășcanu, îi scria (la 11 noiembrie 1921) ministrului de Finanțe aflat în vizită oficială chiar la Paris: „Domnul general Pétin mi-a dat a înțelege, într-o convorbire ce am avut azi cu Domnia-Sa, că refuzul nostru, tocmai în acest moment când Domnia-Voastră vă aflați la Paris pentru a trata în chestiunea valutei, ar influența în mod dezastruos piața și oficialitatea franceză și ar arunca discreditul asupra țării, ceea ce nu este deloc în interesul nostru (...). Această sumă reprezintă în valută elvețiană circa un milion de franci elvețieni, ceea ce în fond este incomparabil mai puțin decât sacrificiul onoarei țării”¹²³. Din nefericire, nici acest apel aproape disperat nu a avut nici un rezultat.

Trecerea Statului român de la starea de război la cea de pace (în anul 1922) s-a repercutat negativ asupra fondurilor armatei. Ministerul de Finanțe, luând act de această decizie, s-a grăbit să închidă creditul de război¹²⁴, de unde proveneau fondurile folosite în desfășurarea inițială a contractului și a lăsat Ministerul de Război complet descoperit din punct de vedere financiar. Toate încercările autorităților militare de a demonstra că acest contract a fost încheiat în perioada în care creditul de război funcționa, și deci se află sub incidența lui până la finalizare, sau de a obține un credit extraordinar, nu au avut nici un efect asupra funcționarilor din Ministerul de Finanțe.

¹²¹ DOBRINESCU, Valeriu Florin. Contractul Petrol. În: *Buletinul Arhivelor Militare Române. Document*, 1999, anul II, nr. 3 (7), p. 27.

¹²² *Ibidem*, p. 28.

¹²³ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 50, f. 695.

¹²⁴ *Ibidem*

Până la anularea lui, Contractul Petrol a adus României echipamente (materiale de îmbrăcăminte, avioane și 500 de puști mitralieră¹²⁵) în valoare de 25 335 377 franci francezi, pentru care a livrat petrol sau a achitat în numerar 26 370 571 franci francezi, soldul fiind favorabil României cu 1 035 193 franci francezi¹²⁶. Acest sold deschide calea unor alte încurcate complicații dintre statul român și cel francez.

Controversat, acest contract a provocat luări de poziție negative încă de la semnarea lui, contestări existând din ambele părți. Se pare că „nici trusturile internaționale Standard Oil, Royal Dutch, Mexican Eagle nu au dorit ca petrolul românesc să ajungă în Franța prin Contractul Petrol”¹²⁷, lobby-ul puternic făcut de aceste companii afectând derularea acordului și determinând, în final, anularea lui.

În continuarea Contractului Petrol a fost problema unui împrumut de 100 de milioane de franci francezi, chestiune derulată prin intermediul colonelului Ion Antonescu, numit atașat militar pe lângă Legația României de la Paris, la 30 august 1922. La prima intervenție a atașatului militar în această problemă pe lângă autoritățile franceze, generalul Buat a transmis prin intermediul ofițerului român factorilor decizionali de la Ministerul de Război al României că cererea acestora „va fi obiectul celei mai binevoitoare acțiuni din partea Ministerului de Război al Franței”¹²⁸.

Colonelul Antonescu raporta, la 17 ianuarie 1923, că „toate lucrările pregătitoare în privința materialelor pe care le vom ridica din Franța, în limita creditului 100 milioane de franci, sunt complet terminate, în ceea ce ne privește pe noi. Lucrările au fost îndrumate conform cu ordinele dumneavoastră și astfel încât să putem lua din depozitele franceze majoritatea materialelor necesare nouă”¹²⁹. Au fost urmărite toate aspectele ce implicau această nouă achiziție de armament francez pentru a nu se repeta greșelile făcute la semnarea și derularea acordului anterior. De aceea, tot colonelul Antonescu recomanda achiziționarea doar de aparate de zbor noi – România având trista experiență cu avioanele englezești aflate în stoc, la recepția cărora și-au pierdut viața piloți români – chiar dacă statul francez oferise și avioane mai vechi, deoarece „era inutil să risipim banii luând avioane în uz”¹³⁰.

Intervențiile ofițerului român pe lângă autoritățile militare franceze pentru urgentarea acordării creditului nu au rămas fără rezultat. Generalul Buat l-a informat în scris pe colonelul

¹²⁵ *Ibidem*, f. 697.

¹²⁶ DOBRINESCU, Valeriu Florin. Contractul Petrol. În: *Buletinul Arhivelor Militare Române. Document*, 1999, anul II, nr. 3 (7), p. 28.

¹²⁷ *Ibidem*

¹²⁸ *Ibidem*, p. 29.

¹²⁹ AMR, Fond Marele Stat Major, Secția 2 Informații, Dosar 815, f. 164.

¹³⁰ DOBRINESCU, Valeriu Florin. Contractul Petrol. În: *Buletinul Arhivelor Militare Române. Document*, 1999, anul II, nr. 3 (7), p. 29.

Ion Antonescu, în data de 31 martie 1923, despre aprobarea de către Parlamentul francez a creditului de 100 de milioane de franci.

Ministerul Afacerilor Externe depunea și el mari eforturi pentru concretizarea angajamentelor luate de către partea franceză în chestiunea împrumutului de 100 de milioane de franci. El îl informa pe reprezentantul său de la Paris că „Ministrul Franței mi-a comunicat că împrumutul de una sută milioane întâmpină mari greutăți în Comisia Senatului și va trebui amânat până se vor rezolva diferitele chestii pendinte și mi-a făcut aluzia la datoriile austro-ungare (era vorba despre cota ce a revenit României din datoria Austro-Ungariei – *n.a.*)”¹³¹.

Rezultatele concrete ale celor două contracte au fost nesatisfăcătoare pentru Armata Română. După îndelungatele și complicatele discuții ce au premers încheierea lor, structurile militare din România nu au obținut satisfacerea cerințelor Armatei Române, nici măcar a celor mai stringente. Cu adevărat importantă a fost achiziționarea de material aeronautic, dar și acesta nu acoperea decât în mică măsură nevoile de aparate de zbor ale aviației militare.

Cel mai important impediment întâlnit în calea unei dotări corespunzătoare și moderne a Armatei Române a fost acela de ordin financiar. Suferind imense pierderi materiale de pe urma primei conflagrații mondiale, statul român suporta cu greu povara unor noi cheltuieli militare. Din păcate, contextul internațional și situația zonală impuneau în mod obligatoriu aceste achiziții, pentru a nu se lăsa România la cheremul unor forțe externe, situate chiar la granița ei, foarte agresive și care așteptau doar un prilej pentru a o ataca.

Oficialii români din structurile de finanțe considerau că un sistem de alianțe zonale era suficient pentru a compensa lipsurile flagrante de care sufereau structurile militare române. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor europene și mondiale va dovedi lipsa de realism a acestor idei.

În afara chestiunilor de ordin intern, au existat complicate probleme financiare legate de contactele anterioare cu partea franceză, ținând de cheltuielile făcute cu Legiunea română din Siberia sau de valoarea materialelor primite de la misiunea Berthelot și de datoriile acestei misiuni către partea română. Autoritățile militare de la Paris doreau să impună achitarea cheltuielilor Legiunii Române din Siberia ca o condiție pentru acordarea de noi credite.

Pentru studierea acestei probleme, Ministerul de Război de la București a ordonat întocmirea unui studiu care să clarifice situația românilor din Siberia și să elimine neclaritățile din aspectele financiare legate de misiunea Berthelot. Dacă în această a doua problemă calcularea datoriilor reciproce a dus la anularea lor, ajungându-se la concluzia că „se poate admite compensarea între sumele ce le pretindem de la guvernul francez, cu ce guvernul francez

¹³¹ AMAE, Fond Franța, Vol. 63, f. 44.

pretinde de la noi”¹³², în problema sumei foarte mari pe care Franța considera că statul român o datora în contul Legiunii Române din Siberia, lucrurile au fost mult mai complicate.

Negocierile au dus la rezolvarea litigiului. Datoria statului francez către România, de 15 314 614 franci francezi, apărută în urma preluării de către trupele franceze a unor materiale de război din portul Arhanghelsk, preluare recunoscută de partea franceză, era anulată de acoperirea cheltuielilor făcute cu întreținerea Legiunii Române din Siberia¹³³.

O problemă delicată pentru relațiile financiare în domeniul militar a fost și chestiunea locomotivelor de tip „Felton” cedate guvernului român de partea franceză în anul 1919. În conexiune cu această chestiune a fost tratată și cedarea a patru canoniere pentru marina română în anul 1920. După acceptarea facturilor emise de statul francez, la București s-a instalat în legătură cu acest subiect o „liniște” ce nu putea să nu deranjeze autoritățile franceze. După 4 ani de la cedare, exasperat de indiferența cu care România răspundea sau nu răspundea intervențiilor franceze, guvernul de la Paris somează prin două adrese autoritățile în drept de la București, amenințând cu întreruperea tuturor contractelor aflate în desfășurare¹³⁴. Valoarea acestor cesiuni se ridica la 11 milioane franci francezi.

Până la urmă, neînțelegerile privitoare la chestiunea locomotivelor și a canonierelor cedate în 1919 de Franța României au fost rezolvate, ambele părți fiind mulțumite de soluționarea conflictului, mai ales că aceste probleme făceau imposibilă acordarea împrumutului de 100 milioane de franci către statul român.

2. 2. Dimensiunea militară a colaborării dintre România și Franța în primul deceniu interbelic

În afara contractelor mari, încheiate sub semnătura celor mai înalte autorități de la București și Paris, au existat și numeroase alte contracte, considerate de mai mică întindere și importanță. Acestea au adus însă o contribuție aproape la fel de importantă la acțiunea de dotare a armatei române, operând pe anumite segmente. Deoarece nu au făcut obiectul unor tranzacții spectaculoase, ele au rămas într-o umbră nemeritată.

¹³² AMR, Fond Ministerul de Război, Secretariatul General, dosar 338, f. 771.

¹³³ *Ibidem*, Dosar 473, f. 469.

¹³⁴ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 56, f. 301-302, 298-300.

La 15 ianuarie 1920 ajung în garnizoana Târgoviște, garnizoana Batalionului de Care de Asalt, primele două companii a câte 24 de care de asalt cedate României de Armata Franceză de Orient. Din păcate, acestea stătuseră timp de cinci luni la Giurgiu neadăpostite, fiind lipsite pe parcursul acestui interval de orice îngrijire iar punerea lor în funcțiune era complicată de lipsa utilajelor necesare¹³⁵.

Structura gândită de către Marele Stat Major pentru forța de tancuri a Armatei Române trebuia să conțină trei companii de care de asalt. De aceea, pentru completarea echipamentului cedat de Armata Franceză, a fost comandat și s-a primit din Franța următorul material: „1 car de asalt (tun de 37 mm) în valoare de 59 850 franci francezi, 1 lot 02 (pentru o companie de 24 de care) în valoare de 21 857 franci francezi și 1 lot Renault 2 (pentru o companie de 24 de care) în valoare de 18 827 franci francezi. Un tren cu 6 tractoare Latyl, 10 remorci și două trenuri conținând piese de schimb”¹³⁶. Un tabel sugestiv despre alte achiziții ale armatei române arată că Direcția Geniu a primit doar 800 kg explozibil și 1500 m fitil instantaneu; Direcția Marinei a primit doar aparatele cosmografice necesare Școlii pregătitoare de Marină; Direcția Sanitară a solicitat și primit materiale chirurgicale și aparate de sulfurizare „sistem Clayton”, iar Direcția Armamentului a solicitat și a primit săbii pentru ofițeri de infanterie, cavalerie și artilerie, binocluri și telemetre, reviste pentru biblioteca direcției¹³⁷. Deși în aparență aceste materiale par fără importanță, ele erau strict necesare pentru dotarea standard a trupelor iar valoarea lor ajungea la o cifră de aproape 2 000 000 franci francezi, sumă deloc neglijabilă pentru starea financiară a armatei din acea perioadă.

Ministerul de Război aprobă în regim de urgență achiziționarea măștilor de gaze din Franța în anul 1925, când a fost emisă o hotărâre a Consiliului de Miniștri (din 14 aprilie 1925) prin care se aloca suma necesară de 60 000 000 lei. Pentru preluarea comenzii din Franța se deplasează în această țară o comisie de specialiști români, iar primul lot de 10 000 de măști a fost recepționat la 29 august 1925¹³⁸.

Începutul anului 1924 aduce hotărârea conducătorilor din Ministerul de Război de a completa marile lipsuri ale aeronauticii militare printr-un mare program de achiziții. Având experiența tristă a contractelor interstatale, ministerul organizează o licitație internațională pentru cumpărarea de avioane. Licitația a dat câștig de cauză casei Henry Potez (Franța), pentru avioanele de recunoaștere, și casei Armstrong (Marea Britanie) pentru avioane de vânatoare Siskin. Contractele, în valoare de 420 milioane lei, vor da naștere unui imens scandal politic¹³⁹.

¹³⁵ AMR, Fond M.R., Secretariatul General, Dosar 144, f. 407.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 426.

¹³⁷ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 473, f. 362.

¹³⁸ *Ibidem*, f. 155.

¹³⁹ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 497, f. 88.

Prima problemă ce apare în derularea contractelor este producerea unor mari întârzieri în livrarea avioanelor¹⁴⁰.

Duritatea măsurilor luate de Ministerul de Război de la București, care a oprit plata ratelor din contract și a amenințat cu rezilierea lui, determină casa Potez să predea, la 13 septembrie 1924, 30 de avioane Comisiei de recepție române din Franța. Probele la care au fost supuse avioanele Potez au demonstrat că valorile oferite în momentul licitației, privind viteza maximă, viteza la aterizare, viteza ascensională și plafonul de zbor¹⁴¹ (adică toate calitățile necesare unui avion) au fost false, aparatul având performanțe mult mai modeste. Din aceste motive, comisia împreună cu Directorul Superior al Aeronauticii propuneau ministrului de Război să se rezilieze contractul pentru avioanele Potez. „Pentru plățile executate până în prezent, în valoare totală de 8 587 135 franci francezi, suntem de părere să se ia numărul de avioane corespunzător, care este de 50 de avioane și piese de schimb pentru aceste avioane. Pentru restul de bani din valoarea totală a contractului cu casa Potez să se ia un alt tip de avion cu performanțe superioare.”¹⁴² În ciuda recomandărilor foarte categorice ale specialiștilor, care credeau că era imperativ necesară rezilierea contractului, ministrul de Război, generalul Mărdărescu, hotărăște continuarea acordului. Cele 120 de avioane Potez, care aveau ca țară de proveniență Franța, au fost integrate în aviația militară română.¹⁴³

Eșecul relativ al comenzilor de armament din străinătate a determinat autoritățile de la București să abordeze mult mai serios ideea creării unei industrii proprii de tehnică militară. Deși de la jumătatea primului deceniu de după prima conflagrație mondială statul român renunță la politica unor contracte exclusive, încercând achiziții de armament prin intermediul unor licitații, Franța rămâne cel mai important furnizor de tehnică de luptă al Armatei Române.

După numeroase contracte în care s-au vehiculat sume imense și care au lăsat, până la urmă, aviația militară română tot într-o lipsă acută de aparate de zbor, factorii de decizie de la București au hotărât crearea unei industrii aeronautice proprii. Acesta urma nu doar să ferească statul român de acorduri dezavantajoase, ci și să aducă României o independență extrem de necesară în cazul unui conflict. Primul Război Mondial dovedise că aprovizionarea cu tehnică de luptă din statele aliate funcționase defectuos în condițiile de campanie, acestea urmărind în primul rând asigurarea necesarului propriu și abia apoi, dacă se mai putea, dotarea aliaților.

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 74.

¹⁴¹ *Ibidem*, f. 76.

¹⁴² *Ibidem*, f. 70.

¹⁴³ *Ibidem*, dosar 496, f. 28.

Guvernul român a inclus în proiectul de lege privitor la întreprinderile industriale în legătură cu apărarea națională și crearea, în iunie 1925, a fabricilor Industriei Aeronautice Române (I.A.R.)¹⁴⁴.

La 21 octombrie 1925 se constituie societatea Industria Aeronautică Română, având ca principali acționari din partea capitalului românesc statul român, cu 18 milioane lei, și societatea Astra (Arad), cu 40 milioane lei, iar din partea capitalului francez societatea Lorraine-Dietrich, cu 25 milioane lei, și societatea Bleriot, cu 25 milioane lei. Capitalul stabilit inițial, de 120 milioane lei, era completat de mici acționari, diverse bănci, ponderea părții române fiind de 66,6 % iar a părții franceze de 33,3 %¹⁴⁵. Această societate avea ca obiect de activitate principal fabricarea de avioane, celule și motoare pentru acestea, și drept obiect secundar construcția de automobile, camioane și alte articole din ramurile apropiate. Prin actul de constituire se specifica faptul că 7% din beneficiu revenea acționarilor – statul fiind obligat să completeze suma necesară plății acestui procent în primii 5 ani în cazul în care societatea nu ar fi putut să-l realizeze¹⁴⁶.

Partea franceză impune precizarea în contract a faptului că nou înființata fabrică era obligată să răscumpere de la casele Lorraine și Bleriot toate licențele pentru materialele fabricate în România¹⁴⁷.

Uzinele I.A.R. nu au avut succesul dorit. La un moment dat se punea problema, chiar după imensele investiții făcute, de a fi închise, fiind considerate adevărate „hemoragii” în bugetele pentru apărare din acei ani. În corelație cu finanțele extrem de sărace ale statului, rezultatele slabe de la I.A.R. s-au repercutat negativ asupra dotării aviației miliare române în perioada interbelică. Aflate sub controlul capitalului francez, care nu avea nici un interes să-și piardă o piață importantă de desfacere și să creeze un competitor valoros, uzinele I.A.R. au reprezentat un semi-eșec în planul extrem de ambițios de dotare a Armatei Române cu o industrie de armament competitivă și care să-i asigure un grad sporit de independență. Din păcate, această situație nu a fost singulară, ea repetându-se în cazul aproape tuturor tentativelor de creare a unei industrii militare proprii.

În altă ordine de idei, în domeniul relațiilor dintre oficialii români și cei francezi, în primul deceniu de după prima mare conflagrație mondială contactele au fost dintre ce mai bune. Vizitele efectuate de înalte oficialități militare franceze în străinătate nu au ocolit România, numărul lor foarte mare impunând o prezentare doar a celor mai reprezentative. Aceste vizite au depășit

¹⁴⁴ ZAHARIA, Gheorghe, BOTORAN, Constantin. *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic. 1919 – 1939*. București: Editura Militară, 1981, p. 78.

¹⁴⁵ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 506, f. 234.

¹⁴⁶ *Ibidem*

¹⁴⁷ *Ibidem*, f. 233.

cadruul unor simple vizite de curtoazie, devenind excelente prilejuri pentru clarificarea unor aspecte din complexe relații bilaterale.

Una dintre cele mai importante vizite primite de Armata Română la începutul anilor 1920 a fost cea a mareșalului Joffre. Primirea oficialului militar francez s-a făcut cu toate onorurile, el fiind întâmpinat de un reprezentant al M.S. Regelui, de ministrul de Război și de șeful Marelui Stat Major, de primarul Bucureștilor și de Prefectul Poliției. Pe parcursul vizitei, mareșalul Joffre a fost cazat în palatul regal¹⁴⁸.

La 14 aprilie 1923, atașatul militar al Franței la București, locotenent-colonelul d'Humières, informa despre sosirea în România a generalului de divizie Le Rond, fost președinte al comisiei de guvernământ și pentru plebiscit din Silezia Superioară¹⁴⁹. Interesat să vadă îndeaproape realitățile românești, el și-a manifestat dorința de a avea un traseu cât mai complex în timpul prezentei lui în România. Astfel, generalul francez vizitează orașele București, Pitești, Curtea de Argeș, Sibiu, Teiuș, Cluj-Napoca și Satu Mare.¹⁵⁰ Aprecierile făcute la sfârșitul vizitei sunt dintre cele mai onorante pentru statul român.

De o deosebită importanță pentru autoritățile de la București a fost vizita generalului Meunier. Pe lângă înaltul grad deținut în Armata Franceză el mai ocupa și un post vital pentru România, acela de președinte al Comisiei de delimitare a frontierei dintre statul român și Ungaria. Manifestarea dorinței de a vizita Basarabia la 20 aprilie 1924, transmisă prin intermediul generalului Dumitrescu, reprezentantul român în cadrul comisiei, l-a neliniștit pe comandantul Corpului 3 Armată din Basarabia, generalul Rudeanu.¹⁵¹ Cerând urgent instrucțiuni de la Ministerul de Război, i se răspunde să-l trateze pe înaltul oaspete cu toată grija. Respectul și condițiile oferite îl impresionează puternic pe oficialul francez, care își schimbă părerea ușor negativă ce o avea despre Armata Română.

Pe aceeași linie de cunoaștere a realităților militare românești se înscrie și vizita unei escadre franceze în portul Constanța. Comandată de contraamiralul Bonis, delegația marinei franceze este primită cu toate onorurile, în cinstea oaspeților fiind oferit un dineu la Cercul militar din București de către ministrul de Război¹⁵².

La inaugurarea uzinelor „Industria Aeronautică Română” guvernul României trimite guvernului francez invitația de a desemna un înalt oficial care să-l reprezinte la aceste ceremonii. A fost desemnat ca reprezentant al Franței la această inaugurare generalul Berthelot. Vechi și constant prieten al României, generalul Berthelot este primit cu onoruri speciale, poporul român

¹⁴⁸ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 7, f. 653-655.

¹⁴⁹ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 70, f. 93 (adresa cu nr. 6051).

¹⁵⁰ AMR, Fond Ministerul de Război, Secretariatul General, dosar 880, f. 5-7.

¹⁵¹ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 3/1924, nr. crt. 492, f. 381.

¹⁵² Idem, Secretariatul General, dosar 272, f. 116.

neputând uita ajutorul dat armatei române în momentele de restriște din Primul Război Mondial. De aceea, s-a hotărât ca din comitetul de primire să facă parte, alături de înalți oficiali militari, și ofițeri care dețineau cea mai înaltă decorație românească, ordinul „Mihai Viteazul”, și câte o delegație din partea Uniunii Ofițerilor de Rezervă și a Societății de Invalizi¹⁵³. În cinstea distinsului oaspete este oferită o recepție specială în sala de onoare a Cercului Militar. Pentru generalul francez este organizată o vizită la mănăstirile din nordul Moldovei.

În număr foarte mare, vizitele militarilor francezi au ajutat nu doar la o schimbare de optică asupra Statului român, prezentat în culori sumbre de propaganda statelor ce aveau ceva de revendicat de la el, ci și la o mai mare apropiere între armatele Franței și României.

În problema acordării onorurilor pe care le meritau eroii celor două state a existat o colaborare cu rezultate foarte bune. Încă din 1920, o solicitare de extindere a Cimitirului Eroilor Francezi din prima conflagrație mondială, primită din partea generalului Pétin, atașatul militar al Franței la București, este tratată cu toată înțelegerea și rezolvată cu rapiditate de către Ministerul de Război¹⁵⁴.

În anul 1923, cu ocazia sărbătorilor legate de ziua națională a Franței, ceremoniile organizate la București de ambasada acestei țări se bucură de prezența unor înalți oficiali militari români. Mărturie stă scrisoarea de mulțumire a ministrului Franței, în care se spune: „Aș dori să vă mulțumesc în numele meu personal și al țării mele pentru prezența dumneavoastră la Cimitirul Militar de ziua noastră națională, în timpul vizitei coloniei franceze, la mormintele soldaților noștri. Participarea dumneavoastră, împreună cu delegatul dumneavoastră și numeroși reprezentanți ai Armatei Române, omagiul pe care aceștia l-au adus împreună cu dvs. memoriei militarilor francezi căzuți în lupta pe pământul românesc, ne-au emoționat profund¹⁵⁵.

Aceeași grijă pentru tratarea cu cel mai adânc respect a eroilor din Primul Război Mondial este manifestată și de partea franceză. Prin grija autorităților sunt organizate cimitire speciale pentru soldații români căzuți la datorie pe teritoriul Franței. Un astfel de cimitir al eroilor este amenajat de Comitetul mormintelor române în Franța, al cărui vicepreședinte era N.B. Cantacuzen, în localitatea Dieuze, unde au fost înhumate trupurile a 800 de prizonieri români decedați în captivitate germană¹⁵⁶.

Pentru a se cunoaște istoricul participării României la Primul Război Mondial, Serviciul Istoric din Ministerul de Război, profitând de invitația făcută de partea franceză, organizează în muzeul „Des Invalides” o prezentare a Armatei Române din prima conflagrație mondială. Pentru o ilustrare cât mai veridică se trimit din România o serie de obiecte specifice. Nu lipseau armele,

¹⁵³ *Ibidem*, f. 11.

¹⁵⁴ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 8, f. 965-966.

¹⁵⁵ *Ibidem*, Dosar 70, f. 765.

¹⁵⁶ AMAE, Fond Franța, Dosare speciale, Vol. 26/4, f. 25-29.

uniformele sau fotografiile din perioada războiului. Pentru ca publicul francez să-i cunoască pe eroii armatei române din Marele Război erau expuse și busturile generalilor Alexandru Averescu și Eremia Grigorescu¹⁵⁷. În acest mod se făcea o prezentare atractivă pentru public a armatei române și, implicit, o propagandă favorabilă Statului român.

În relațiile bilaterale româno-franceze au existat numeroase momente speciale, de recunoaștere reciprocă a marilor servicii făcute pe parcursul războiului de armatele celor două state. Aceste ocazii deosebite au fost marcate de acordarea reciprocă a diferite ordine și medalii, prin care fiecare țară își manifesta recunoștința și aprecierea pentru sacrificiile făcute pe parcursul unui război care le-a solicitat toate resursele umane și materiale. De asemenea, Statul român a dorit să recompenseze în mod individual cetățeni francezi ce apăraseră interesele României chiar și după terminarea războiului, dovedind că sunt prieteni adevărați ai armatei și poporului român.

O situație deosebită este întâlnită în cazul a trei ofițeri componenți ai Comisiei militare interaliatate de control din Bulgaria, care au sprijinit acțiunea de recuperare a armamentului pierdut în urma luptelor cu Bulgaria¹⁵⁸. În propunerea pentru decorare a lor, făcută la 3 august 1921, atașatul militar român, locotenent-colonelul Filimon, spunea: „Pentru servicii cu totul excepționale, am onoarea de a propune pentru decorațiuni pe următorii ofițeri de la Comisia militară interaliată de control din Bulgaria: comandantul Goetzman Edmond, ofițer al Legiunii de Onoare; comandant Baillencourt-Courcol, cavaler al Legiunii de Onoare; căpitan Kermadec, cavaler al Legiunii de Onoare”¹⁵⁹.

Dovada aprecierii de către Franța a imenselor sacrificii făcute de trupele române în timpul bătăliei de la Mărășești este consemnată la 17 mai 1920. Locotenent-colonelul Constantin Ionescu-Munte, atașatul militar al României la Paris, raporta că, „în urma rezumatului dat după cererea Președintelui Republicii Franceze, în afară de deciziunea luată de Consiliul Comunal din Paris de a da numele Mărășești unei străzi din Capitala Franței, Guvernul francez a dispus decorarea Mărășeștilor cu Crucea de Război cu palme”¹⁶⁰. Decorarea sătucului moldovean pe meleagurile căruia și-au vărsat sângele atâția soldați români era însoțită de o onorantă citație pe armata franceză: „Satul Mărășești (România), o localitate de excepție, martor al zilelor de încercări și lupte glorioase din anul 1917, când Armata Română, luptând împotriva trupelor germane superioare ca număr, a stăvilit printr-un glorios efort și o rezistență îndârjită o ofensivă pe care inamicul o considera decisivă și l-a obligat să renunțe la luptă în urma pierderilor grele

¹⁵⁷ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 525, f. 55, 84, 86-89.

¹⁵⁸ *Ibidem*, Dosar 32, f. 48.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 17

¹⁶⁰ AMR, Fond Marele Stat Major, Secția Adjutantură, Dosar 429, f. 318.

suferite¹⁶¹. Informarea ofițerului român mai conținea și precizarea că Președintele Republicii a apreciat elogios Armata Română în toate ocaziile, comparând rezistența românească de la Mărășești cu lupta susținută de Armata Franceză la Verdun.

Pe aceeași linie de considerație acordată României de către Statul francez pentru jertfele aduse pe altarul victoriei în prima conflagrație mondială, se înscrie și nominalizarea capitalei Statului român pe lista orașelor-erou și acordarea distincției militare, „Crucea de Război”. În justificarea acordării înaltului ordin francez, se consemna: După ce România a declarat război Puterilor Centrale, a trebuit să suporte aproape în fiecare zi, timp de trei luni, bombardamente aeriene din partea inamicului, care au făcut mai mult de o mie de victime, fără însă a influența moralul, a afecta patriotismul populației. În ciuda presiunii germane, România a arătat aceeași perseverență patriotică și pe timpul celor doi ani de ocupație inamică, dovedind-o și în cazul incidentelor din timpul intrării triumfale a trupelor române și aliate pe 1 decembrie 1918¹⁶².

Remiterea distincțiilor acordate celor două localități românești a fost făcută de o delegație oficială, care a sosit la București în data de 17 august 1920 și era condusă de mareșalul Joffre¹⁶³. Alături de decorarea celor două localități, reprezentantul guvernului francez oferă înalte ordine ale armatei sale și unor ofițeri români care s-au remarcat pe parcursul Primului Război Mondial¹⁶⁴.

Cunoscând și recunoscând încărcătura sentimentală cu care cetățenii Franței priveau localitatea Verdun, factorii decizionali ai României hotărăsc acordarea unui important ordin militar orașului Verdun. Decorația oferită de către suveranul român, Regele Ferdinand, este transmisă oficialităților orașului de către ministrul României la Paris, D.I. Ghika. Ceremonia desfășurată cu această ocazie s-a bucurat de o reprezentare deosebită din partea română. „La această solemnitate a asistat și M.S. Regina cu Altețele Regale Principesele Elisabeta și Maria, colonel adjutant Rădescu (...)”¹⁶⁵. Dintre oficialii francezi cei mai importanți, se poate semnală prezența „locotenent-colonelului Nodet, din Casa militară a Președintelui Republicii, generalului Berthelot (care nu lipsea de la nici un eveniment important legat de România – *n. n.*), guvernatorului Metz-ului și prefectului de Meusa”¹⁶⁶. În afara importanței istorice, localitatea mai avea o semnificație pentru oaspeții români. Într-un sat aflat la suburbiile Verdunului a funcționat pe parcursul ocupației germane un lagăr de prizonieri români. În cimitirul de la Dieuze fuseseră înmormântați 800 de prizonieri români decedați în timpul captivității. Reginei României i-au fost prezentate de către oficialitățile locale „diferite persoane din localitate,

¹⁶¹ *Ibidem*

¹⁶² AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, dosar 7, f. 592.

¹⁶³ *Ibidem*, f. 653-654.

¹⁶⁴ *Ibidem*, f. 655.

¹⁶⁵ AMAE, Fond Franța, Dosare speciale, Vol. 26/4, f. 25-29.

¹⁶⁶ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 7, f. 51-52.

osândite de autoritățile germane fiindcă se ocupaseră de a alina suferințele prizonierilor noștri, tratați în mod sălbatic”¹⁶⁷.

În afara unor demnitari francezi, au existat și numeroși militari ai armatei franceze cu grade mai mici care au avut onoarea de a primi, la rândul lor, decorații românești. Printre aceștia se numără șeful Biroului 2 al Ministerului de Război francez¹⁶⁸, Controlorul general al administrației armatei, Claerebond,¹⁶⁹ Controlorul administrației armatei, Gillet¹⁷⁰, Intendentul militar al Trupelor Coloniale, Olichon,¹⁷¹ și mulții alții.

Guvernele de la București și Paris au oferit o recunoaștere promptă și o recompensare oficială a serviciilor reciproce, fapt ce a contribuit esențial la îmbunătățirea colaborării dintre cele două state.

Colaborarea româno-franceză a înglobat și activități în domeniul învățământului militar. Organizarea Armatei Române după modelul francez a determinat și aprecierea superlativă a învățământului militar din Franța, dorindu-se instruirea a cât mai multor cadre militare în structurile specializate din această țară. Aceste considerente au determinat un program amplu de trimitere în Franța a numeroși ofițeri. O argumentare sugestivă a acestei cerințe apare într-un studiu al Marelui Stat Major: „Noile progrese și invențiuni izvorâte din experiența războiului mondial în toate domeniile artei militare, tehnic, științific, chimice etc., au impus necesitatea ca Marele Stat Major să trimită în fiecare an în străinătate ofițeri de toate gradele, pentru a participa la diferite cursuri de informațiuni din Franța, scoli de război, școli militare, corpuri de trupă pentru stagii, stabilimente etc., în scopul de a ține la curent și armata noastră cu tot ceea ce apare nou sau se perfecționează în armatele străine”¹⁷².

Sprijinul acordat de către autoritățile franceze ofițerilor trimiși să studieze în această țară a fost deosebit. Atitudinea mai mult decât binevoitoare a conducătorilor armatei franceze a impresionat nu doar autoritățile militare de la București, ci și pe ministrul de Externe al României. Conducătorul diplomației române expedia o telegramă ministrului plenipotențiar de la Paris, D.I. Ghika, cu rugămintea de a trimite „Ministerului de Război francez cele mai vii mulțumiri împreună cu expresiunea sentimentelor de admirațiune și recunoștință pe care armata română le-a avut și le va păstra întotdeauna bravei și victorioasei armate franceze și distinșilor ei conducători”¹⁷³. Trimisă în urma vizitei de studii în Franța a unei delegații militare condusă de generalul de divizie Henri Cihoski, această telegramă se justifică prin faptul că „acești ofițeri au

¹⁶⁷ AMAE., Fond Franța, Dosare speciale, vol. 26/4, f. 25-29.

¹⁶⁸ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 7, f. 899.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 900.

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 902.

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 903.

¹⁷² AMR, Secția a 5-a Instrucție, Dosar 17, f. 350.

¹⁷³ AMAE, Fond Paris, Militare, Diverse, Dosar 527.

fost primiți cu o eternă bunăvoință de către autoritățile militare franceze, precum și de către ofițerii comandanți de mari unități, de diferitele școli și centre de instrucție, care le-au dat tot sprijinul și le-au făcut toate înlesnirile necesare spre a-și îndeplini misiunea ce li s-a încredințat”¹⁷⁴.

Imediat după terminarea războiului mondial, statul francez sprijină trimiterea de ofițeri români la studii în această țară. Generalul Pétin informa în 1919, Ministerul de Război de la București că „Guvernul Republicii Franceze, în urma cererii Comandamentului francez, a hotărât să deschidă în mod larg școlile militare, corpurile de trupă și serviciile armatei franceze pentru ofițerii români, aceasta cu începere din toamna acestui an”¹⁷⁵. Locotenent-colonelul C. Ionescu-Munte, atașatul militar al României la Paris, recomanda a se profita de oferta făcută de armata franceză, deoarece „natura, temperamentul și cultura noastră, precum și afinitatea de rasă, se apropie mai mult de Franța decât de țările germanice (Germania și Austria). Experiența ultimului război și colaborarea cu Misiunea Franceză în România au evidențiat și mai mult că ofițerii și trupa armatei românești au prins destul de bine în a doua parte a campaniei tactica și metodele de luptă din armata franceză(...)”¹⁷⁶.

Pentru admiterea la examenul ce le asigura studiile în Franța, militarii români trebuiau să îndeplinească anumite condiții impuse de către Ministerul de Război de la București, între care: „să fie printre primii 10 clasificați în promoțiile respective din Școala Militară; să fi făcut serviciul efectiv la trupă cel puțin un an pe timpul campaniei; să fie bine notați în timpul campaniei; să cunoască foarte bine limba franceză; să aibă o sănătate perfectă și să nu aibă probleme financiare”¹⁷⁷.

Domeniile militare acoperite prin trimiterea de ofițeri români la studii sunt numeroase. Un număr de 24 de ofițeri și maiștri militari ajung să urmeze cursurile școlilor speciale militare din Franța, unele dintre ele purtând nume celebre: Școala Militară de Infanterie de la Saint-Cyr, Școala Militară de Administrație de la Vincennes, Școala Navală de la Brest¹⁷⁸. De asemenea, Ministerul de Război de la București trimite pentru stagii de un an pe lângă diverse structuri superioare ale armatei franceze un număr de 25 de ofițeri ce urmau să studieze toate aspectele legate de organizare și administrare.

Bunele intenții au fost grevate de eternele probleme financiare. În anul 1920, la doar câteva luni de la plecarea militarilor români la studii în Franța, se punea deja problema întoarcerii lor în țară din considerente economice. Încercând să evite încetarea studiilor de către toți cursanții

¹⁷⁴ *Ibidem*.

¹⁷⁵ AMR, Fond Marele Stat Major, Secția a 3-a Operații, Dosar 907, f. 118.

¹⁷⁶ Idem, Secția a 2-a, Dosar 32, f. 56.

¹⁷⁷ Idem, Secția Adjutantură, dosar 364, f. 8.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 7.

români, atașatul militar din Franța trimite un referat Ministerului de Război, în care arată inconvenientele și dezavantajele ce s-ar ivi în cazul unei plecări în masă a ofițerilor români din școlile franceze, reușind să obțină o amânare a ordinului de întoarcere pentru o parte dintre cursanți¹⁷⁹.

Atașatului militar la Paris i se ordona „să convingă cercurile militare franceze că rechemarea ofițerilor noștri nu are alte motive decât cele financiare și că Guvernul – mulțumind grațios autorităților franceze – îndată ce situația financiară se va îmbunătăți, nu va întârzia a trimite alte serii de ofițeri pentru stagii”¹⁸⁰. Aparent valabilă, această teorie lipsea de o pregătire extrem de necesară tocmai baza armatei, ofițerii inferiori și subofițerii.

Pe parcursul anului 1920, doar intervenția directă a ministrului de Război la Președintele Consiliului de Miniștri duce la deblocarea de către Ministerul de Finanțe a sumelor necesare trimiterii a șase ofițeri, numărul militarilor români aflați la studii ridicându-se la 15¹⁸¹. Tot în 1920 se studiază o schimbare de optică în legătură cu concepția Ministerului de Război față de pregătirea în străinătate a ofițerilor români, ajungându-se la concluzia că „este mult mai folositor a se trimite la stagii ofițeri superiori, întrucât cunoștințele câștigate se pot aplica și la noi cu toată autoritatea, studiul se va face în sensul ca la stagii să se trimită în ordine: coloneii, locotenent-coloneii și maiorii”¹⁸².

Lipsurile financiare continuă să se manifeste și în anii următori. Cea mai importantă acțiune pe linia studiilor militare în Franța este stagiul misiunii generalului Henri Cihoski. Într-un interval de timp extrem de scurt, bănuim că tot din cauza problemelor financiare, misiunea condusă de ofițerul superior român vizitează și asistă la cursurile Centrului de perfecționare al transmisiunilor și legăturilor din Tours, la Versailles participă la stagiul destinat generalilor și coloneilor pentru înalte comandamente și, la final, participă la cursurile Școlii de Aplicație a Cavaleriei de la Saumur¹⁸³. Alături de bogata experiență dobândită cu ocazia acestor cursuri, generalul Cihoski aduce în România și o serie de studii de specialitate, puse cu bunăvoință la dispoziția misiunii românești de către instituțiile militare franceze. Aceste studii conțineau date valoroase ce au ajutat la opera de reorganizare a Armatei Române pe noile baze impuse de schimbările de strategie militară.

Îmbunătățirea situației economice din România în a doua jumătate a primului deceniu de după prima mare conflagrație mondială duce la o creștere substanțială a numărului de ofițeri

¹⁷⁹ AMR, Fond Marele Stat Major, Secția a 3-a Operații, dosar 907, f. 297.

¹⁸⁰ *Ibid.*, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 8, f. 414.

¹⁸¹ *Ibid.*, Fond Ministerul de Război, Secretariatul General, Dosar 272, f. 24.

¹⁸² AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 8, f. 449.

¹⁸³ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 25, f. 524-526.

români aflați la studii în Franța, ajungându-se ca 45 de ofițeri¹⁸⁴ să studieze în diferite scoli militare ale armatei franceze. Doar la Școala militară de la Saint-Cyr au fost trimiși anual, din 1926 până în 1930, câte doi elevi pentru infanterie, un elev pentru carele de luptă, doi elevi pentru cavalerie și doi elevi pentru aeronautică¹⁸⁵.

Pentru a contura o imagine de ansamblu a valorii și dimensiunii pregătirii ofițerilor români în structurile specializate ale armatei franceze putem face o comparație extrem de sugestivă între numărul militarilor români care au studiat în Franța și numărul acelora care au participat la stagii de pregătire în alte state în intervalul 1924-1928. Astfel, în Franța au studiat 7 generali, 24 de colonei, 13 locotenent-colonei, 24 de maiori, 58 de căpitani, 16 locotenenți, 13 sublocotenenți și 20 de elevi, adică un număr de 175 de ofițeri, dintr-un total de 206 militari¹⁸⁶ care au studiat în străinătate. Părerea profesorilor francezi despre cursanții militari români a fost extrem de bună, aceștia impresionând prin inteligență și mai ales prin dorința de a acumula cât mai multe și complexe informații necesare armatei lor. În domeniul pregătirii materialului uman, Statul francez a oferit cel mai important sprijin primit de Armata Română de la un stat aliat.

Un alt domeniu deosebit de important în vederea asigurării securității militare a fost cel legat de schimbul de informații între specialiștii francezi și cei români, dar și cu responsabilii din alianțele cu alte state din Europa. Prima conflagrație mondială a dovedit faptul că deținerea unui puternic aparat de culegere a informațiilor a devenit un lucru vital, care putea hotărî soarta unor bătălii și chiar a unor popoare. Dacă până la Primul Război Mondial lipsa de informații se putea compensa printr-o armată numeroasă și bine dotată, după experiența acestui război a devenit evident că informația de multe ori era mai importantă decât capacitatea de luptă a trupelor.

Provenite din cele mai diverse surse și tratând o paletă largă de subiecte, datele provenite din Franța au reprezentat un alt valoros ajutor pe care statul francez înțelegea să îl ofere României. Autoritățile franceze nu s-au rezumat la a oferi informații doar despre statele potențial inamice ale României, ci au transmis guvernului de la București studii despre situația strategică internațională și chiar informații confidențiale despre propria armată.

Guvernul de la București a solicitat atașatului militar din capitala Franței date urgente despre propaganda bulgară dusă pentru modificarea unor clauze din tratatul de pace. Prin raportul său din 22 aprilie 1921, oficialul militar român informa: „Totuși din izvor sigur de la Ministerul de Externe mi s-a confirmat faptul că Franța este decisă a nu face bulgarilor nici o concesie în această chestiune”¹⁸⁷. Pentru o confirmare a informației obținute, atașatul militar român solicită și i se aprobă o întrevedere cu generalul Weygand, în urma căreia se dovedește că

¹⁸⁴ AMR, Secția a 5-a Instrucție, Dosar 153, f. 609-611.

¹⁸⁵ *Ibidem*, f. 42

¹⁸⁶ *Ibidem*, Dosar 17, f. 15.

¹⁸⁷ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 25, f. 94-95.

informația de la Ministerul de Externe francez a fost corectă, generalul afirmând: „cu toate mijloacele de seducție puse în joc de bulgari (...) absolut nici o concesie nu li se va face”¹⁸⁸.

De mare atenție s-a bucurat culegerea, cu sprijin francez, a unui volum important de date privitoare la vecinul de la est al României. Concursul oferit de oficialitățile militare franceze este dovedit și de informația, furnizată în anul 1921, despre apariția unui nou submarin sovietic în Marea Neagră (numărul acestora ridicându-se la două), primită de colonelul Șuțu direct de la Ministerul Marinei din Paris¹⁸⁹. Alte informații au fost obținute cu sprijinul atașajilor militari ai altor state acreditați la Paris¹⁹⁰.

Guvernul francez a pus la dispoziția Armatei Române numeroase studii și proiecte de legi (Constituirea de cadre și efective; Infanteria în armată; Statutul Corpului Ofițerilor Generali; Serviciul de Stat Major; Proiectul privind noua Lege a recrutării)¹⁹¹ de modernizare a structurilor sale militare, ele fiind de un real folos, reprezentând o excelentă sursă de inspirație pentru opera de modernizare începută și în Armata Română. Pentru înființarea unor structuri specifice în armata României, autoritățile militare de la Paris oferă un „Curs special de tancuri” întocmit de cei mai buni specialiști în domeniu¹⁹². De asemenea, părții române i-a fost oferită structura celui mai înalt organism al armatei franceze, Consiliul Superior al Apărării Naționale.

Un alt moment în care a fost vizibilă importanța și încrederea acordate Statului român a fost incidentul dintre Franța și Germania în urma căruia trupele franceze au ocupat regiunea Ruhr. Desfășurarea operațiunilor, încă din faza inițială, a constituit obiectul unor detaliate informări pe care armata și guvernul francez le-a făcut reprezentanților României pe tot parcursul desfășurării crizei¹⁹³. Datele primite de Armata Română făceau referire nu doar la mersul general al operațiunilor, ci specificau în mod clar forțele franceze participante și desfășurarea lor.

Cu ocazia diverselor vizite în capitala Franței a unor generali români, oficiali ai Ministerului de Război francez au detaliat planurile de operații ce trebuiau desfășurate în cazul unor eventuale agresiuni¹⁹⁴. Se prevedea ca reacția să se desfășoare cu „grosul armatelor româno-polone contra Rusiei; eventual (după scoaterea Germaniei și Ungariei din cauză) disponibilitățile franco-cehe, intervenție contra Rusiei; idem (după scoaterea Rusiei din cauză) disponibilitățile româno-polone, intervenție contra Germaniei”¹⁹⁵.

În Franța, misiunile românești trimise pentru informare au beneficiat de largul concurs al oficialilor militari. În urma unei astfel de vizite, generalul Gorski le raporta superiorilor: „...am

¹⁸⁸ *Ibidem*

¹⁸⁹ *Ibidem*, f. 115

¹⁹⁰ AMR, Fond Marele Stat Major Secția 1 Organizare Mobilizare, Dosar 812, f. 139-144.

¹⁹¹ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 25, f. 166-167, 290-326, 338.

¹⁹² *Ibidem*, Dosar 473, f. 297.

¹⁹³ *Ibidem*, Dosar 25, f. 132-134.

¹⁹⁴ AMR, Fond Marele Stat Major, Secția a 3-a Operații, Dosar 1024, f. 36.

¹⁹⁵ *Ibidem*

vizitat aproape toate fabricile de avioane și motoare din jurul Parisului (...) Am cerut de la fiecare fabrică câte o fișă completă cu toate datele de fabricație, de performanțele militare ale avionului”¹⁹⁶. „Pot să afirm că începând cu Ministrul Aerului, dl. Eynac, și continuând cu toți șefii de servicii și de unități, precum și de stabilimente, am întâmpinat cea mai mare bunăvoință și mi s-au dat toate relațiunile de care am avut nevoie. Este o datorie în a recunoaște atențiunea și bunăvoința cu care am fost servit în toate împrejurările” – consemna generalul Gorski în raportul întocmit la întoarcerea în țară ¹⁹⁷.

Colaborarea pe linie de informații între Armata Română și cea franceză a contribuit la definirea unei politici ce părea, în perioada anilor 1920-1930, realistă și viabilă. De asemenea, datele primite de la partea franceză au ajutat la stabilirea direcțiilor de dezvoltare a armatei române, pe baza cărora factorii decizionali militari de la București au declanșat un important program de modernizare a armatei și de creare a unei industrii proprii de tehnică militară.

2. 3. Concluzii la capitolul 2

Studiul nostru referitor la colaborarea româno-franceză în special în domeniul apărării demonstrează că relațiile dintre Armata Română modernă și cea franceză își găsesc începuturile în etapa premergătoare anului revoluționar 1848. O colaborare sistematică, benefică tinerei Armate Române se va derula însă începând cu anii de după Unirea Principatelor, ca un reflex al sprijinului pe care Franța l-a acordat în materializarea acestui mare deziderat al românilor, pentru realizarea căruia au lucrat generații și generații. Etapa 1859-1919 a debutat cu o misiune, cea condusă de căpitanul Paul Lamy și s-a încheiat cu o misiune, cea de sub comanda generalului Henri Mathias Berthelot. Misiunea Lamy s-a implicat în sprijinirea creării unor noi structuri militare, în elaborarea reglementărilor necesare organizării și desfășurării instrucției și a unor activități fundamentale pentru armatele acelor vremuri, în crearea cadrului propice pentru dotarea armatei române cu armament și material importat din Franța. Între cele două misiuni diferențele au ținut de anvergura, dar și de complexitatea atribuțiilor. Comparația reflectă, de fapt, drumul parcurs de cele două state și armate în privința cooperării. Dacă Misiunea Lamy a vizat în special consilierea în privința organizării noilor structuri ale proaspăt formatei armate, Misiunea Berthelot a fost caracterizată de multilateralitate.

Primul deceniu de după încheierea Marelui Război a fost hotărâtor pentru evoluția relațiilor militare româno-franceze în etapa interbelică. Imediat după încheierea păcii, România, ca de altfel și alte state europene, s-a găsit în situația de a acționa pentru conservarea rezultatelor plătite cu grele sacrificii, consfințite de Sistemul tratatelor de pace de la Paris. Acesta era amenințat de nemulțumirea învinșilor, ale căror manifestări revizioniste și revanșiste nu au

¹⁹⁶ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 506, f. 352.

¹⁹⁷ *Ibidem*

întârziat să apară. Situația a determinat desfășurarea unor acțiuni complexe politico-diplomatice în vederea edificării unui sistem de securitate. Modalitățile vizate pentru atingerea acestui scop au fost focalizate pe creșterea capacității de apărare prin amplificarea și perfecționarea organismului militar românesc circumscris noilor realități economice sociale și teritoriale ale României. În plan extern s-a încercat încheierea unor tratate cu foștii mari aliați, în special cu Franța, pentru asigurarea unei umbrelor de securitate care să descurajeze veleitățile revizioniste. Concomitent s-a constituit sistemul de alianțe zonale ce grupa state interesate de conservarea noilor granițe și contracararea potențialilor inamici. La rândul ei, Franța era interesată de stabilizarea și conservarea ordinii postbelice din Europa unde deținea un rol de prim ordin. Ea acționa pentru eliminarea sau contracararea amenințărilor venind din partea învinșilor, mai ales a Germaniei, pentru a cărei izolare a conceput un ansamblu de măsuri de securitate. În cadrul acestora, colaborării cu statele interesate de păstrarea *statu-quo*-lui din Centrul și Estul Europei i-a fost alocat inițial un rol important, acesta diminuându-se însă pe parcursul perioadei, din considerente ținând de modificarea concepției politice externe. Analiza efectuată demonstrează că în perioada anilor 1918-1930 între România și Franța au existat colaborări strânse în diverse domenii privind capacitatea de apărare a României (schimb de experiență, pregătirea ofițerilor români în școli militare franceze, importuri de materiale de război etc. În același timp, studiul nostru demonstrează că între cele două părți au existat și diverse probleme, între care lipsa finanțelor din partea Statului român pentru plata producției de apărare, venite din Franța, dar și cazuri când mărfurile franceze erau sub așteptările specialiștilor militari români.

3. COLABORAREA MILITARĂ ROMÂNNO-FRANCEZĂ ÎN PERIOADA 1930-1936

3. 1. Contextul intern și internațional. Contacte la nivelul factorilor de decizie militară

Perioada 1930-1936 a reprezentat pentru politica europeană și mondială un interval de cotitură, în acest răstimp având loc evenimente de o importantă capitală pentru scena geopolitică mondială. Este perioada în care nemulțumirile, resentimentele și dorințele de revanșă încep să iasă la iveală, amintirile ororilor din Primul Război Mondial începând să se estompeze. Lumea era pregătită pentru un nou masacru mondial.

În septembrie 1931 are loc „incidentul de la Mukden”, eveniment care declanșează agresiunea Japoniei asupra Chinei, concretizată prin ocuparea Manciuriei. Acest eveniment marchează trecerea statelor revizioniste de la declarații belicoase la acțiuni concrete, cu urmări fundamentale pentru scena politică mondială.

Criza economică mondială este un alt eveniment care marchează perioada 1930-1936. Deși prima criză economică de supraproducție din istoria lumii se încheie în anul 1933, urmările ei vor dăinui pe întreg deceniul de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial. Efectele dezastruoase ale crizei vor fi resimțite din plin și de către raporturile militare româno-franceze, condiționate, de cele mai multe ori, de problemele de natură financiară.

Ultimele iluzii legate de sistemul de securitate promovat de Societatea Națiunilor și aparent întărit de Pactul Briand-Kellog (sau Pactul de la Paris, semnat la 28 august 1928¹⁹⁸) au fost spulberate în 30 ianuarie 1933, când numirea lui Adolf Hitler, pe fondul crizei economice germane, în postul de cancelar al Germaniei nu mai lăsa nici o speranță reală promotorilor păcii. Conștiente de scopurile noului cancelar german, marile puteri democratice încearcă prin încheierea „Pactului de înțelegere și colaborare a celor patru puteri” (Franța, Marea Britanie, Germania și Italia) la Roma, 15 iunie 1933, să atragă Germania în deciziile care implicau politica europeană, pentru a nu-i lăsa lui Hitler posibilitatea de a obține pentru Germania statutul de mare putere prin mijloace agresive. Evoluția ulterioară a evenimentelor va demonstra ca acesta nu era dispus să renunțe la obiectivele sale în urma tentativelor diplomatice timorate ale Franței și Marii Britanii.

Anul 1933 a marcat începutul unei avalanșe de evenimente care au condus la declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale. În martie 1933 Liga Națiunilor, edificiul creat pentru a nu mai permite provocarea unui carnagiu mondial, a primit prima lovitură. Nemulțumită de atitudinea acestei organizații în problema manciuriană, Japonia se retrage din organizație. Următorul pas făcut de reprezentanta revizionismului în Pacific este denunțarea acordurilor privind „limitarea” flotelor, fapt care provoacă prăbușirea sistemului de limitare a cursei

¹⁹⁸ MOISUC, Viorica. *Premisele izolării politice a României. 1919-1940*. București, Editura Humanitas, 1991, p. 296. 390 p. ISBN: 973-28-0162-1.

înarmărilor navale construit la Conferința de la Washington (6 februarie 1922) și Conferința de la Londra (22 aprilie 1930).

În 1934 s-a văzut o rază de speranță pentru statele care se opuneau revizionismului. La Atena România, Iugoslavia, Grecia și Turcia au semnat crearea Pactului „Înțelegerii Balcanice”, alianță care se dorea a fi un obstacol important în calea revizuirii tratatelor încheiate la Conferința de Pace de la Paris¹⁹⁹. Din nefericire, și acest acord era marcat de tendințele ambigue ce dominau politica externă a statelor antirevizioniste, tendințe care nu făceau altceva decât să urmeze atitudinea celor două mari puteri democratice. Deși realizau că doar împreună pot să reziste unei campanii europene de revizuire teritoriale, statele semnatare ale Înțelegerii Balcanice au formulat diverse rezerve care au transformat proaspăta alianță într-o structură fără nici o funcție practică. Nici încheierea, în 1935, a convențiilor militare între statele care formau această alianță nu a îmbunătățit semnificativ securitatea acestora, reținerile manifestate de către părți având un impact negativ și asupra aspectelor militare.

În timp ce Franța și Marea Britanie încercau să consolideze sistemele de tratate care ar fi trebuit să le garanteze securitatea, Germania lui Hitler făcea primii pași care vor arunca Europa într-un nou masacru mondial. Retragerea din Liga Națiunilor (14 octombrie 1933) și părăsirea Conferinței internaționale asupra dezarmării de la Geneva, alături de constituirea aviației militare și de reintroducerea serviciului militar obligatoriu (16 martie 1935), acțiuni care contraveneau Tratatului de la Versailles și sfidau direct marile puteri democratice, demonstau explicit scopurile Germaniei renăscute sub conducerea nazistă. De asemenea, Germania nazistă a denunțat Tratatul de la Locarno și a ocupat zona demilitarizată renană (7 martie 1936). Inconsecvența manifestată de politica externă franceză și britanică și permanenta concurență dintre cele două puteri i-au permis lui Hitler nu doar să refacă forța militară a Germaniei, ci și să-și creeze un sistem de alianțe prin semnarea unui tratat de împărțire a sferelor de influență cu Italia lui Mussolini. Pactul din 25 octombrie 1936 marchează crearea „Axei Berlin-Roma”.

În locul unor acțiuni energice, diplomațiile franceză și britanică încep lungul șir de compromisuri care nu vor salva pacea și care le vor aduce dezastrele de la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

În speranța creării unui front antigerman cât mai puternic, Franța încheie la 2 mai 1935 un tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. Acesta este un alt eveniment care demonstrează că umbra tot mai amenințătoare a militarismului german schimbă în mod fundamental politica Quai d'Orsay-ului și că, în încercarea de a-și asigura o iluzorie siguranță, Franța era dispusă să-și

¹⁹⁹ OȘCA, Alexandru, NICOLESCU, Gheorghe. *Tratate, convenții militare și protocoale secrete (1934-1939)*. Pitești: Editura Vlăsie, 1994, p. 33. 160 p. ISBN: 973-96409-6-6.

sacrifice micii aliați din sud-estul Europei. În condițiile în care URSS privea, cu toată relativa destindere intervenită în epocă, în continuare România drept un stat multinațional de la care avea de recuperat teritoriile, acest tratat dezvăluia faptul că securitatea pe care Franța părea că o asigură în zonă nu prezenta prea multe garanții.

Enumerarea câtorva dintre cele mai importante evenimente de politică internațională este cu atât mai necesară, cu cât acestea marchează lovituri importante date marilor idei de politică externă apărute după Primul Război Mondial. Cele două mari curente, principiile lui Woodrow Wilson care promovau ideile de democrație, securitate colectivă și autodeterminare, și cele ale mareșalului Ferdinand Foch, care declara că „pacea noastră trebuie să fie pacea învingătorilor și nu a celor învinși”²⁰⁰, au suferit un puternic proces de erodare, iar intervalul 1930-1936 va marca falimentul definitiv al acestora. Ideile de securitate colectivă și de menținere a statu-quo-ului teritorial au primit în această perioadă lovituri care vor duce la abandonarea lor. Învingătorii din prima conflagrație mondială au impus învinșilor condiții care, teoretic, nu le permiteau să viseze, cel puțin într-un interval de timp scurt, la o revanșă, dar contradicțiile fundamentale de interese din tabăra învingătoare vor împiedica crearea unor instrumente practice de aplicare a lor. Din 1930, germenii conflictelor, sădiți la Versailles, St. Germain, Trianon, Neuilly-sur-Seine și Sèvres, vor începe să-și arate dezastruoasele roade pe scena politică europeană și mondială.

Pentru statele mici din Centrul și Sud-Estul Europei, perioada 1930-1936 va fi una a dezamăgirilor. După tratamentul nedrept la care au fost supuse la Paris, la sfârșitul Marelui Război, și după răstimpul în care au încercat să-și găsească un loc în noul sistem de securitate, ele descoperă că siguranța și garanția oferite de marile puteri învingătoare nu mai reprezintă decât simple vorbe, Franța și Marea Britanie având serioase dubii, inclusiv privind propria siguranță. Imediat după războiul din care ieșise victorioasă, Franța a căutat să construiască un sistem continental de securitate din care făceau parte și statele din Estul continentului. Acestea trebuiau să acționeze în comun pentru respingerea unor atacuri din partea Rusiei Sovietice sau din partea adversarilor sistemului de tratate de la Versailles. Interesul ei pentru Estul Europei a început să slăbească însă, pe măsura declanșării politicii de securitate colective la începutul deceniului al patrulea al secolului trecut. Cauza trebuie căutată și în dorința Franței de a atrage Uniunea Sovietică în această politică și de a o folosi ca o contrapondere într-o eventuală nouă confruntare cu Germania²⁰¹. Realizarea acestui obiectiv impunea o mai mare menajare a sentimentelor Moscovei, căreia trebuia să i se înlăture impresia că este înconjurată de un „cordon

²⁰⁰ DATCU, Ioan. Echilibrul de putere și politica de securitate discriminatorie față de țările din sud-estul Europei interbelice. În: *Interesul național și politica de securitate*. București: Institutul Român de Studii Internaționale, 1995, p. 162. 352 p. ISBN: 9789730001808, 9730001804.

²⁰¹ IONESCU, Mihail E. Franța și securitatea României de la 1830 până în zilele noastre. În: *Revista de istorie militară*, nr. 3-4 (95-96), 2006, p. 95.

sanitar” orchestrat de Franța. Conform unor mărturii ale diplomatului român Raoul Bossy, Edouard Herriot făcea presiuni încă din anul 1932 asupra guvernului român pentru semnarea unui tratat cu sovieticii. În cursul unei convorbiri cu Nicolae Titulescu la Viena, acesta i-a citit o notă a lui Herriot care „ne informează că va semna singur un pact cu URSS, dacă mai tergiversăm. Tonul este prea puțin amabil și – lucru straniu – ni se sugerează să facem rușilor concesii pe care ei înșiși nu ni le-au cerut. Mai straniu încă este că Herriot a comunicat Moscovei o copie de pe această notă adresată nouă”²⁰².

Pentru Franța, anul 1930 aduce o recunoaștere indirectă a falimentului politicii sale de singură mare putere continentală în Europa. La propunerea din 11 decembrie 1929²⁰³ a ministrului de război francez, André Maginot, începe la granița franco-germană, construcția celebrei linii de fortificații „Maginot”. Acest eveniment, puțin luat în considerare de către istoriografia internațională, marchează începutul prăbușirii edificiului construit cu atâta grijă și atâtea compromisuri de marea învingătoare a Primului Război Mondial. Chiar momentul în care se decide construcția acestui „brâu de oțel” vorbește de la sine. În plină criză economică, statul francez consideră că amenințarea germană este atât de acută încât merită să aloce fonduri enorme dintr-o economie grav afectată de criza mondială, mai ales că această cădere economică începe să se manifeste în Franța chiar din anul 1930 și se va prelungi până în 1934. Interesant este faptul că oamenii politici și militarii francezi, în loc să se mobilizeze din cauza acestei necesități care devenise stringentă, vor fi foarte mândri de aceste fortificații și vor trata cu superficialitate problemele de securitate ulterioare, crezându-se în siguranță.

Linia „Maginot” arată Europei și întregii lumi că planurile de acțiune – diplomatic și militar – ale Franței, pentru păstrarea securității promovate de tratatele de pace de după Primul Război Mondial, au eșuat. Cel mai important plan de acțiune pentru oamenii politici francezi a fost planul diplomatic. Parisul a gândit un sistem de alianțe care să-i asigure supremația în Europa și care să nu permită unei alte mari puteri să-i conteste această poziție. Celebrul „cordon sanitar”, format din statele nou apărute sau care își desăvârșiseră unitatea națională sub egida și cu sprijinul Franței, ar fi fost funcțional, mai ales că aceste state erau recunoscătoare pentru sprijinul primit și doreau să se afle sub protecția celei mai mari puteri continentale. Din păcate acest sistem bine conceput a fost sabotat chiar de către părintele său. Instabilitatea ce a marcat viața politică internă franceză, materializată prin dese schimbări de guvern, a făcut ca obiectivele și metodele politicii externe franceze să se schimbe de la un guvern la altul. Linia „Maginot” demonstra că cea mai mare putere militară de după Primul Război Mondial avea nevoie de o

²⁰² BOSSY, Raoul. *Amintiri din viața diplomatică I*. Ediție I. București: Editura Humanitas, 1993, p. 214. 340 p. ISBN: 973-28-0379-7.

²⁰³ *Istoria lumii în date*. București: Editura Enciclopedică Română, 1972. 525 p.

linie de fortificații pentru a se proteja de statul pe care considera că l-a învins definitiv, Germania. În acest mod Parisul recunoștea că tentativa sa de a se proteja în spatele Pactului de garanții renane, semnat la Locarno în anul 1925, eșuase în mod lamentabil. Chiar dacă abandonase aliații estici care nu erau prinși în prevederile tratatului, Franța nu găsisse siguranța pe care o dorea. Politica externă falimentară pentru propriile interese a Franței de după Primul Război Mondial a împiedicat stabilirea unor alianțe concrete și cu valoare practică. Prioritatea conducătorilor de la Paris a fost aceea „de a asigura securitatea țării, victorioasă, glorioasă, dar epuizată”²⁰⁴. Consecințele dezastruoase ale acestei politici nerealiste nu au întârziat să apară, Franța pierzând treptat poziția dominantă în Europa, obținută în urma primei conflagrații mondiale, în favoarea unei Germanii renăscute și nerăbdătoare să-și ia revanșa. Ministerul de Externe francez a construit un veritabil castel din cărți de joc, impunător pe dinafară, dar care a fost desființat de politica violentă și cu scopuri bine definite a statelor revizioniste.

Nici pe plan militar statul francez nu stătea mai bine. Economia franceză nu și-a revenit niciodată complet, și pe acest plan își spune cuvântul instabilitatea guvernamentală, iar pierderile provocate de prima conflagrație mondială au marcat puternic dezvoltarea ulterioară. Cea mai clară demonstrație a fragilității economice franceze are loc în 1923 (11-16 ianuarie) când, ca urmare a încetării plăților din contul despăgubirilor de război datorate de Germania Franței, trupele franceze au ocupat Ruhr-ul. Datorită divergențelor existente între foștii aliați, această operațiune nu numai că nu a avut efectul scontat, dar chiar a provocat acordarea a unui număr mai mare de credite către statul german din partea finanței britanice și americane. Acestea se temeau de instaurarea unei hegemonii franceze asupra continentului european și prin urmare refuzau să acorde orice sprijin solicitat de Paris, ba mai mult: atacă francul francez, aducând economia acestui stat în pragul colapsului și forțând armata franceză să se retragă fără a atinge obiectivele propuse: recuperarea datoriilor.

Din această cauză fondurile alocate armatei franceze, deși mari în ansamblu, nu au fost constante și permanente, provocând sincope importante în procesul de modernizare și dotare. Statutul de mare putere învingătoare, având la sfârșitul campaniei cea mai mare și puternică armată a lumii, a creat Franței un fals sentiment de siguranță, pentru ca, la începutul anilor '30, să descopere că a pierdut cursa tehnologică în domeniul militar și că statutul de cea mai mare putere a lumii era doar o amintire. Și în domeniul tacticii armata franceză era marcată de victoria din prima conflagrație mondială – strategii francezi, mulțumiți de victoriile obținute vor trata cu superficialitate evoluțiile din acest domeniu.

²⁰⁴ BARIÉTY, Jacques. Introduction. În: *Bâtir une nouvelle sécurité. La coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929*. Château de Vincennes, 2001, p. 9. 705 p. ISBN: 978-2-86323-131-9.

România pe parcursul anilor 1930-1936 a continuat politica inaugurată după Primul Război Mondial, situația ei fiind extrem de delicată. Din punct de vedere geografic, era situată la granița cu trei state ce revendicau teritorii alipite României prin Marea Unire: Ungaria, Bulgaria și Uniunea Sovietică. Acesta din urmă adoptase o poziție specială față de autoritățile de la București, considerând că procesul democratic și liber consimțit de unire a Basarabiei cu patria-mamă a fost un act de agresiune din partea României, agresiune ce nu atenta doar la „integritatea” teritorială a Uniunii Sovietice, ci și la siguranța „regimului popular al muncitorilor și țăranilor” din această țară. În consecință, guvernul de la Moscova a declarat România unul dintre principalii săi dușmani și, în înțelegere cu guvernul bolșevic de la Budapesta, a organizat atacuri asupra Statului român. Din fericire, puterea armatei române și slăbiciunea noului imperiu rus (de această dată roșu) au îndepărtat pericolul ce plana asupra României. În schimb, autorităților de la București le-au rămas bine întipărite în minte consecințele pe care le avea pentru poporul român vecinătatea cu imensa Rusie Sovietică, mereu „înfometată” de teritorii. Toată politica externă a României interbelice a fost puternic marcată de umbra colosului roșu ce străjuia la răsărit.

Reprezentanții Ungariei au plecat profund nemulțumiți de la Trianon. Prin intermediul șefului delegației ce a reprezentat acest stat la Trianon, cercurile conducătoare ungare declarau că „Ungaria va pune în centrul politicii sale externe revizuirea acestui tratat”²⁰⁵. Zăngănirea pușinelor arme ce îi mai rămăseseră nu ar fi reprezentat un pericol pentru România dacă nu ar fi fost însoțită de o virulentă campanie de propagandă (de altfel, admirabil orchestrată) și de o puternică apropiere de mereu prezentul militarism german. În acest fel, Ungaria devine un potențial inamic pentru România interbelică, inamic care a trebuit luat în calcul în cadrul politicii de apărare din acea perioadă.

Și statul bulgar a catalogat România, după prima conflagrație mondială și în urma tratatelor de pace, drept un inamic. Revendicările teritoriale au fost susținute zgomotos de-a lungul întregii perioade interbelice. Toate încercările diplomaților români de a calma spiritele și de a integra Bulgaria în sistemul de securitate zonală s-au lovit de intransigența autorităților de la Sofia. Neglijabilă privită individual, Bulgaria devenea un pericol pentru statul român în asociere cu amenințarea venită din partea Uniunii Sovietice și a Ungariei.

În acest context zonal și internațional, politica externă și cea de apărare a României s-au desfășurat pe două coordonate: prima s-a concretizat prin încheierea unor tratate de alianță cu statele din zonă ce aveau interese asemănătoare României în menținerea *statu-quo*-ului în regiune (Polonia, Cehoslovacia, iar mai târziu Grecia, Turcia și Iugoslavia); a doua s-a

²⁰⁵ ZAHARIA, Gheorge, BOTORAN, Constantin. *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic. 1919 – 1939*. București: Editura Militară, 1981, p. 26. 465 p.

materializat printr-un „import” de securitate de la marile puteri învingătoare (Franța, Marea Britanie și, mai puțin, SUA). Dorința autorităților de la București de a obține garanții de securitate din partea marilor puteri a fost îngreunată de complexele conflicte de interes dintre acestea, fiecare condiționând acordarea unui sprijin substanțial de exclusivitatea lui.

Pe tot parcursul perioadei interbelice, Franța, cu toate ezitățile sale, a fost cel mai mare aliat al României. Umbrela de securitate oferită de marele aliat a avut efecte benefice, dar și consecințe negative și a dispărut odată cu prăbușirea Franței în 1940. Politica externă inconstantă a acesteia nu a permis crearea unor instrumente practice de acțiune în cazul unor amenințări concrete și explicite, de care statele revizioniste nu se fereau deja să se folosească la începutul anilor '30 la adresa României. În schimb, au fost oferite unele pseudo-garanții, în genul Tratatului din 1926.

Poziția Franței față de România în prima jumătate a anilor '30 a fost determinată de o serie de factori ținând de evoluțiile politice din ambele state, de obiectivele pe care și le stabiliseră în domeniul asigurării propriei securități. Conducătorii francezi răspundeau pozitiv la semnalele de îngrijorare și la solicitările de sprijin ale României, în mod firesc, numai în măsura în care acestea veneau în întâmpinarea propriilor interese. Au existat însă multe alte elemente de natură să diminueze amploarea angrenării aliatului din Marele Război pentru potențarea sistemului de securitate românesc. Printre acestea amintim starea precară mai ales a dotării armatei române și dificultățile majore pentru îmbunătățirea ei, amplificate de consecințele crizei economice mondiale. De asemenea, România venea pe eșichierul politic european cu o serie de dispute, dacă nu diferende, cu trei dintre vecinii săi, ce se acutizau în atmosfera creată de exacerbarea revizionismului și revanșismului în deceniul al IV-lea al secolului trecut. Trebuie să mai adăugăm la acestea faptul că, deși declarativ obiectivele de politică generală erau similare, în practică Franța acorda asistență proiectelor promovate de România numai în măsura în care acestea se integrău planurilor de politică externă franceză în Estul Europei. Nu sunt de neglijat în evaluarea acestei atitudini nici unele manifestări ce se făceau simțite în evoluția vieții interne și a opiniei publice din Hexagon. Sunt aprecieri care evidențiază o creștere a curentului pacifist și o scădere a influenței marilor personalități militare în ansamblul conducerii superioare a statului francez și a stabilirii liniilor directe de politică externă. Cauzele sunt identificate de istoricul François Cailleteau în deteriorarea nivelului de formare a elitei militare, în disputele dintre arme, în coteriile organizate în jurul mareșalilor Joffre, Foch, Pétain și pionilor lor, Maurice Gamelin și Maxime Weygand, care au înlocuit școlile de gândire. Astfel elita militară slăbită a pierdut numeroase din legăturile sale cu elita civilă²⁰⁶. La toate acestea trebuie să mai adăugăm și

²⁰⁶ CAILLETEAU, François. *Le rôle et l'influence des responsables militaires dans la politique extérieure de la France. Les leçons du XXe siècle*. În: *Revue internationale et stratégique*, 2002/4 nr. 48, p. 57.

deficitul de încredere în sinceritatea atașamentului lui Carol al II-lea față de Franța și politica promovată de ea. În acest sens sunt sugestive cuvintele lui Edouard Herriot, membru în guvernul Doumergue, consemnate în jurnalul său în 8 februarie 1934, când făcea o trecere în revistă a relațiilor cu state din Estul Europei și nota scurt: „Politica regelui României – foarte echivocă”²⁰⁷. De aici și unele diferențe de atitudine față de relațiile cu Armata Română, resimțite între conducătorii politici și militari. Ele s-au manifestat cu evidentă în momentul vizitei generalului Pétin la București în primăvara anului 1934, când factorii militari ajunseseră la concluzia necesității amplificării colaborării cu Armata Română prin încheierea unei noi convenții militare cu angajamente concrete. Inițiativa a fost respinsă de Louis Barthou. Efectele divergențelor la nivelul factorilor decizionali civili și militari francezi au împiedicat punerea în practică a celor discutate cu generalul Pétin în primăvara lui 1934, cu ocazia vizitei acestuia la București. În plus, au determinat renunțarea la convocarea întâlnirii la Paris a șefilor de State Majore ale armatelor din Mica Înțelegere pentru a discuta problema legăturilor și transmisiunilor cu Franța²⁰⁸.

Poate de aceea comentariile reprezentanților diplomatici germani de la București, Paris, Roma și Londra au apreciat vizitele lui N. Titulescu în Franța și a lui Barthou în România, în primăvara și vara anului 1934, ca fiind mai mult acte formale din partea Franței, fără consecințe prea ample în planul raporturilor dintre cele două guverne și implicit dintre Armata Română și franceză. Legația germană din București raporta la Berlin în 3 aprilie 1934 că preconizata vizită a lui Titulescu la Paris va avea un caracter demonstrativ, dar Barthou ar dori ca prin intermediul acestei vizite să facă impresie asupra lui Mussolini și Dolfuss. Partea română se făcea mesagera dorinței lui Carol al II-lea care „presează din ce în ce mai tare ca în sfârșit să aibă loc o înarmare profesionistă a Armatei Române. Noua înzestrare a armatei este, desigur, o mare afacere pentru concernul Schneider-Creusot, dar este în primul rând o chestiune financiară, întrucât România, desigur, nu are bani. Se pare, mai mult decât sigur, că acesta va fi unul din punctele importante ale convorbirii Titulescu-Barthou”²⁰⁹. Aceleași aprecieri se fac auzite și la sfârșitul lunii iunie 1934, când L. Barthou s-a aflat la București. Legația Germaniei de aici considera că guvernul român a dat vizitei lui Barthou aspecte de manifestare teatrală. Primul ministru de externe francez activ care vizitează România a fost primit ca un șef de stat. Mai mult, în seara sosirii sale, el a fost sărbătorit într-o recepție de gală, unde au fost prezenți toți miniștrii de externe ai Micii Antante, dorindu-se a fi o strălucită încheiere a ședinței Consiliului alianței, care în acest

²⁰⁷ HERRIOT, Edouard. *Pagini de jurnal*. București. Editura Politică, 1968, p. 220. 438 p.

²⁰⁸ RETEGAN, Mihai. *În balanța forțelor*. București: Editura Semne, 1997, p. 113. 200 p. ISBN: 973-9318-30-4.

²⁰⁹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin, Deutsche Gesandtschaft in Bukarest, Karton 30. Raportul Legației Germane din București, din 3 aprilie 1934, nr.1215, p. 2-3.

fel trebuia văzută nu numai ca o demonstrare a unității celor trei parteneri, ci și a frăției lor cu Franța²¹⁰.

Diplomatul german, nimeni altul decât von Schulenburg, considera în același timp că vizita ministrului francez s-a dorit a fi un sprijin pentru promotorii politicii filofranceze periclitată de acțiunea curentelor de dreapta. „El trebuia să convingă pe rege (suspectat de tendințe spre un regim autoritar) cu privire la colaborarea cu Franța, căci alianța cu Franța și menținerea regimului parlamentar este cea mai bună politică pentru România. Regele a și dat înapoi, dar opoziția de dreapta consideră că regele a cedat numai pentru a beneficia de avantajele creditului de înnarmare atât de necesar, pentru ca ulterior să aibă mână liberă în toate privințele”²¹¹. Ceea ce nu știa diplomatul german era faptul că creditarea dotării Armatei Române va mai necesita o semnificativă perioadă de acțiuni diplomatice din partea Bucureștilor și nici colaborarea militară Franța-Mica Înțelegere nu a suferit o amplificare substanțială. Aceleași interpretări asupra vizitei lui Barthou la București au fost transmise și de către diplomații germani aflați la post la Roma sau Londra. Ei relevau faptul că impresia în opinia publică italiană putea fi sintetizată în expresia „mult zgomot pentru nimic”. Ministrul italian de Externe o considera „drept o călătorie electorală, a unui politician (Barthou) îngrijorat de fotoliul său ministerial. Rezultatele vizitei sunt evaluate cu același dispreț și ironie. Ceremoniile fastuoase, cuvântările războinice, gesturi care frizează ridicolul (înmânarea pașaportului de cetățean de onoare) sunt prezentate aici, atât pentru Belgrad, cât și pentru București, ca gesturi menite a masca punctele slabe ale relațiilor dintre Franța și Mica Antantă²¹². Ambasadorul german la Londra afirma că și la Foreign Office primirea exuberantă la București a fost tratată cu o anumită ironie. La fel ca și în presă. Un înalt funcționar al Foreign Office a declarat unui membru al Ambasadei germane că Barthou nu va beneficia în nici un caz de o asemenea primire ca în București în timpul vizitei pe care o va face la Londra în luna iulie²¹³.

Pe fondul lipsei de interes din partea Franței pentru o alianță cu România, guvernării de la București au insistat totuși asupra demersurilor în vederea obținerii măcar a sprijinului acțiunii de dotare cu armamentul necesar și a unor căi de finanțare suportabile pentru bugetul armatei române. În acest scop s-a derulat vizita prim-ministrului Gheorghe Tătărescu în iulie 1934. Și acest eveniment a atras atenția diplomației germane, atât pentru durata lui (12 zile), cât și prin componența delegației. Analizând cele două aspecte, Legația germană din București opina că vizita avea drept principal scop obținerea finanțării pentru achiziționarea de armament. Cu puțin timp înainte avusese loc un consiliu de miniștri la care au participat și generalii comandanți ai

²¹⁰*Ibidem*, Raportul Legației Germane din București, din 27 iunie 1934, I A 22, p. 1-2.

²¹¹*Ibidem*

²¹²*Ibidem*, Raportul politic al Ambasadei Germane la Roma din 28 iunie 1934, I 762, p. 1.

²¹³*Ibidem*, Raportul Ambasadei Germane la Londra din 28 iunie 1934, A 2230, p. 1.

Armatei Române, unde s-au luat decizii importante referitoare la organizarea Armatei Române. „Este clar că această vizită a celor trei miniștri români la Paris (din delegație făceau parte și miniștri de Finanțez și al Apărării, precum și un număr important de experți din aviație) este în legătură cu mult disputatul împrumut francez (în jur de 20 milioane de franci francezi) a căror contravaloare va fi materializată în livrări de armament, iar statul român urma să achite prin încasările din domeniul petrolifer. Durata vizitei demonstrează că se dorește rezolvarea tuturor discuțiilor legate de finanțare și livrări de armament și că toate acestea survin după ce în linii mari au fost stabilite în timpul vizitei lui Barthou la București”²¹⁴.

Tergiversarea de către partea franceză a rezolvării doleanțelor guvernului român, cunoscute diplomației germane, coroborate cu acțiunea acesteia de destructurare a Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, vor aduce în prim plan în etapa următoare unele sondaje asupra disponibilității de acceptare a comenzii de material de război în Germania, plata făcându-se în produse românești²¹⁵. Demnă de menționat este și oferta garanției germane pentru granițele României, făcută de Berlin în noiembrie 1936 în cursul unei convorbiri Goering-Gheorghe Brătianu și Atta Constantinescu. Consecventă fidelității față de linia politică trasată de Paris și Londra, România a refuzat o asemenea ofertă²¹⁶.

Etapa finală a perioadei pe care o analizăm a consemnat o agravare a amenințărilor ce planau asupra statelor din Mica Înțelegere, concretizate prin constituirea Axei Roma-Berlin la 25 octombrie 1936, prin semnarea pactului anticomintern între Germania și Japonia (25 noiembrie 1936). Lor li s-au adăugat intensificarea acțiunilor revizioniste și revanșarde declanșate de Germania, Italia, Ungaria, Bulgaria și URSS, care solicitau în permanență revizuirea sistemului de tratate implementat de Conferința de Pace de la Paris în 1919-1920²¹⁷. În consecință, cele trei state care intrau în compunerea Micii Înțelegeri și-au dat acordul de principiu pentru semnarea unui pact de alianță cu Franța, împotriva oricărui agresor. Chiar Parisul a propus să semneze un pact de asistență mutuală cu România și Iugoslavia, inițiative nefinalizate din cauza ultimei, care motiva că nu dorește să provoace nemulțumirea Germaniei și Italiei, sub a căror influență începea să se afle²¹⁸.

De atitudinea circumspectă a Franței erau vinovați în mare măsură și oamenii politici de la București. Dezinteresul aproape inconstient al autorităților române față de problemele armatei, insuficiența mijloacelor destinate modernizării acesteia au anulat în mare măsură interesul pe

²¹⁴ *Ibidem*, Raportul Legației Germane din București, din 10 iulie 1934, nr. 2692/34, p. 1.

²¹⁵ AMAE, Fond România, Dosar nr. crt. 93, f. 568.

²¹⁶ IONESCU, Mihail E. *România orientală, 160 de ani (1848-2009)*. București: Editura Militară, 2009, p. 150. 304 p. ISBN. 978-973-32-0811-2.

²¹⁷ DUȚU, Alesandru. *România în istoria secolului XX*. București: Editura Fundației *România de Măine*, 2007, p. 77. 228 p. ISBN. 9731630031, 9789731630038.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 65.

care partea franceză l-ar fi putut avea pentru a-și dori colaborarea cu trupele române. Situația structurilor militare era și ea extrem de proastă și neatrăgătoare pentru un viitor aliat. Primind misiunea de a face o prezentare a stării armatei române, atașatul militar al Franței la București scria la sfârșitul raportului său: „Nu ar merita, într-adevăr, să avem un aliat pe care am fi obligați să-l ducem de mână pe deasupra Europei. Trebuie ca Armata Română să joace un rol util în acest ansamblu (...) despre care cred că în acest moment (septembrie 1925) se află într-o imposibilitate absolută de a se angaja în campanie în condiții onorabile”²¹⁹. Acest document este mai mult decât edificator pentru a dezvălui părerea oficialităților franceze despre Armata Română. Chiar dacă exagerate, ideile cuprinse în raportul locotenent-colonelului Thierry exprimau o realitate ce nu putea fi ignorată.

O altă mare problemă ce deranja în mare măsură autoritățile franceze era aceea a corupției și versatilității unora dintre înalții funcționari români, dispuși să sacrifice interesul național pentru meschine avantaje personale. Acest comportament a scăzut credibilitatea de care se bucura statul român în capitala Franței și a subminat eforturile depuse de către prietenii României din structurile decizionale de la Paris.

Pe fundalul general, prezentat mai sus, în perioada examinată de noi au avut loc contacte ale factorilor de decizie militară. O privire comparativă asupra vizitelor reciproce ale unor importante personalități militare evidențiază o creștere a ritmicității acestora, a disponibilității părții franceze de a da un răspuns favorabil unor invitații sosite din România. Astfel, dacă în anii 1932 și 1933 au fost declinate invitațiile adresate generalilor Gamelin și Petin de a face o călătorie la București, pe baza unor motivații mai mult sau mai puțin obiective²²⁰, nu același lucru se va întâmpla începând cu 1934, când frecvența unor asemenea prezente franceze la București se va accentua. De asemenea, constatăm o schimbare evidentă la nivelul de reprezentare ce va culmina cu vizitele lui Pétin, Mittelhauser, Georges, Gamelin sau Weygand. Programele acestor vizite, atât din partea franceză, cât și din partea română, suferă permanente schimbări calitative, demonstrând cu prisosință faptul că se acorda un rol mai restrâns aspectelor protocolare, în favoarea abordărilor concrete, la obiect, a relațiilor bilaterale. Aspectele protocolare, invitarea la unele solemnități, au constituit mai ales pretextul folosit pentru prezența în România a unor reprezentanți militari francezi de rang din ce în ce mai înalt. Toate acestea erau și reflexul unor tot mai sesizabile schimbări ale modului de exprimare a politicii Franței pe plan general european, factorii de decizie, mai ales cei militari, acceptând tot mai mult ideea că retragerea în spatele fortificațiilor nu poate asigura o certitudine de securitate dacă nu este

²¹⁹ MOISUC, Viorica. *Un épisode de l'histoire des relations franco-roumaines dans l'entre-deux-guerres*. În: *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, 1982, nr. 126, p. 77.

²²⁰ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar nr. crt. 158, f. 67.

coroborată cu un sistem de alianțe eficient. În plus, România depășise la jumătatea anului 1934 criza, iar efectele revenirii economice se simțeau și în atitudinea guvernanților față de problemele materiale și financiare ale armatei române. O recunoștea însuși prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, afirmând în cursul unei convorbiri avute cu generalul Mittelhauser cu ocazia vizitei acestuia la București în 1936: „Încă mai puțin de doi ani de îngrijorare patriotică”²²¹. Era manifestarea evidentă a încrederii în capacitatea României de a asigura mijloacele necesare progresului în domeniul înzestrării armatei și consolidării securității ei. Din păcate, evoluțiile interne și internaționale l-au contrazis.

Prima prezență importantă în România a unui înalt oficial militar francez în perioada 1930-1936, este cea a *generalului Gouraud*, care s-a desfășurat în intervalul 13-25 iunie 1930. Sosit la București la invitația guvernului României, generalul Gouraud stabilește un program extrem de dens. Șeful Legăției române din Paris sugera, încă din 18 februarie 1930, printr-o telegramă adresată șefului său de la București, ministrul Afacerilor Străine, Mironescu, că ar fi bine dacă în programul vizitei oaspetelui francez s-ar da „o însemnătate specială la situațiunea armatei și mai ales de a primi sfaturile amicale ale unei personalități competente, pentru îmbunătățirea sub toate raporturile a armatei noastre și deci a-l lăsa să-și dea seama mai cu seamă de echiparea ei. Totodată și în cazul când, dintr-un sentiment de prudență, generalul Gouraud nu ar merge în noile ținuturi, la defilarea de la 10 Mai să se aducă câte o unitate oarecare din provinciile alipite, inclusiv și, mai ales, din Basarabia”²²². Sosirea oaspetelui francez s-a produs cu oarecare întârziere față de programarea inițială.

În perioada premergătoare vizitei, cu ocazia definitivării programului, s-au făcut auzite unele opinii ale generalului și ale guvernului francez. Ele se refereau la preocuparea de a nu se da acestei prezente franceze în România o conotație care să deranjeze Uniunea Sovietică. În acest sens, de la Paris, Diamandy făcea cunoscut la București, la 25 mai 1930, că la un prânz oferit de general în onoarea Legăției Române, acesta a informat că luase cunoștință de programul ce i se propunea, dar că, fiind mare mutilat de război, ar dori ca acesta să nu fie atât de încărcat și să i se rezerve mai mult timp de odihnă, reducându-se durata vizitei la Chișinău și Sinaia la numai o zi. „În ceea ce privește special Chișinăul nu trebuie uitată cererea exprimată de guvernul francez de a evita orice caracter de manifestațiune față de vecinii noștri de la Est”²²³ – avertiza oficialul român. Ministrul României la Paris revenea la 31 mai 1930 asupra acestui subiect, aducând în atenția Ministerului Afacerilor Străine de la București că „Briand a stăruit din nou, rugând ca să se evite orice dezbateri care, datorită chiar numai relei credințe, să fie interpretată ca îndreptată

²²¹ PORCHET, Alain. *Op. cit.*, p. 350.

²²² AMAE, Fond Franța, vol. 65 (nenumărat).

²²³ *Ibidem*

împotriva Rusiei. În această ordine de idei, Briand ar dori ca vizita în Basarabia să fie redusă la o singură zi²²⁴. Insistența franceză asupra acestui aspect era urmarea evidentă a preocupării diplomației de la Paris, care dorea o normalizare a relațiilor cu Uniunea Sovietică²²⁵.

Încă de la sosire, generalul francez se prezintă M.S. Regelui, vizitează Președinția Consiliului de Miniștri și îi face o vizită generalului Prezan. Vizitele sale includ și organismele de conducere ale armatei, Ministerul Armatei și Marele Stat Major. Însoțit de o misiune oficială formată din demnitari ai Ministerului de Externe și Ministerului Armatei, generalul Gouraud depune o coroană de flori la Mausoleul de la Mărășești, dorind după aceea să viziteze câmpurile de luptă din jurul acestei localități.²²⁶

Interesat de istoria României, cu ocazia ajungerii în nordul Moldovei, oficialul militar francez își exprimă dorința de a-i fi prezentate mănăstirile din zonă și cetatea Sucevei²²⁷. Dincolo de laturile protocolare și de cunoaștere a României prin prezența generalului la București, Iași, Cernăuți, Sinaia, Brașov, Sibiu, programul nu a cuprins, referindu-se la aspecte practice, decât o vizită la Uzinele, Minele, și Domeniile Reșița. Mai mult, din programul acestui periplu prin România a lipsit o etapă semnificativă – Chișinăul²²⁸.

Misiunea generalului Paul Angelescu la Paris. Drumul dificil al determinării Franței să accepte acordarea sprijinului atât de necesar pentru asigurarea capacității de luptă a Armatei Române a fost marcat și de misiunea generalului Paul Angelescu, fost ministru al Armatei, ocupant al funcției de Inspector general de armată, la sfârșitul anului 1931²²⁹. Vizita sa în capitala Franței a fost dedicată intervențiilor necesare pe lângă generalul Weygand și alte personalități din Franța, în scopul creării în țară a unor fabrici de gaze (produse chimice), de explozive, de pulberi, precum și rezolvarea chestiunii delaborării munițiilor, stabilind aranjamentele necesare din punct de vedere tehnic, precum și a discuta condițiile financiare necesare. Demersurile sale pe lângă personalitățile cu care a luat contact s-au încadrat într-un mandat bazat pe trei mari idei: a) Ministerul Armatei Române solicita Ministerului Armatei Franceze ajutorul tehnic necesar – rezultat al experiențelor sale în decursul anilor de după Marele Război – pentru crearea în țară a diferitelor fabrici, precum și pentru operațiunea refacerii munițiilor. Ajutorul tehnic era înțeles în sensul punerii la dispoziție a diferitelor date și procedee folosite în industria de război franceză și trimitere a unor specialiști cu experiență din serviciul Armatei Franceze, care să îi inițieze pe cei români, atât în construirea fabricilor, cât și în

²²⁴ *Ibidem*

²²⁵ HITCHINS, Keith. *România 1866-1947*. București. Editura Humanitas, 1996, p. 463. 573 p. ISBN: 973-28-0843-8.

²²⁶ AMR, Fond Ministerul de Război, Secretariatul General, Dosar 1009, f. 84.

²²⁷ *Ibidem*, f. 81.

²²⁸ *Ibidem*, f. 81-84.

²²⁹ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 1186, 5-16; Arhivele Naționale ale României, Fond Casa Regală. Oficiale, Regele Carol al II-lea, Cabinet, Dosarul 50/1933.

funcționarea lor; b) În ceea ce privea sprijinul financiar din partea Franței, se dorea ca el să fie acordat ținându-se seama de situația financiară precară a României, care nu permitea eforturi anuale prea mari și, în special, în perioada anului financiar 1932-1933. Acest sprijin nu trebuia să excludă asistenta tehnică oferită de Armata Franceză și nici posibilitățile de a fi utilizat pentru comenzi la uzinele militare existente în țară, aceasta permițând crearea unui sistem complet și armonios, pentru ca, astfel, în viitor, Armata Română să poată conta pe o industrie capabilă de a-i satisface toate nevoile în armament în cazul unui război. Pe toată durata misiunii, demnitarul român a fost secondat de către atașatul militar, generalul Petre Dumitrescu, cu care s-a consultat cu privire la persoanele din conducerea armatei franceze pe care să le întâlnească.

Debutul întrevederilor l-a constituit întâlnirea cu Blanchard, Directorul general al pulberilor din Ministerul de Război. Prima chestiune discutată a fost aceea referitoare la pulberea specială necesară pentru încărcarea muniției mitralierei „Hotchiss” de 13 mm, fabricare pe care Ministerul Armatei Franceze o ține secretă. Înaltul funcționar francez a admis ca să se dea Armatei Române caietele de sarcini și datele relative la fabricarea pulberii, precum și detaliile necesare, cu condiția ca guvernul român să asigure că tehnologia de fabricație va rămâne secretă.

În privința solicitării sprijinului în vederea creării unei fabrici de trotil și de pulbere, s-a promis sprijinul tehnic, tot cu o condiție: ea să se realizeze de către o firmă franceză. Pentru coordonarea operațiunii de refacere a munițiilor s-a promis trimiterea la București a un inginer cu experiență și a câtorva contramaștri, pentru inițierea operațiunii în condiții de securitate.

A doua întrevedere avută a fost cu generalul Maurin, Inspectorul General al Artileriei, ocazie cu care a fost discutată posibilitatea instalării cu sprijin francez a unei fabrici de gaze și producere a măștilor de protecție contra gazelor. S-a promis trimiterea unui chimist care a lucrat în laboratoarele armatei franceze. Și în legătură cu cea de-a doua cerință s-au promis comunicarea datelor necesare și sprijinul tehnic pentru fabricarea măștilor în țară.

Generalului Weygand, vicepreședintele Consiliului Superior de Război și Inspector General al Armatei, cu care emisarul român a avut cea de-a treia întrevedere, i-a expus punctele de vedere principiale menționate la începutul raportului său. Generalul român și-a exprimat convingerea că se adresa primului reprezentant al armatei franceze, aceluia care înțelege că Armata Română reprezintă un sprijin principal al aliaților – în fruntea căreia se găsește Franța – în contra tuturor încercărilor ce s-ar face pentru schimbarea stării actuale consfințite prin Pacea de la Versailles; aceluia care-și dă seama că Armata Română, în cazul unei agresiuni din partea Uniunii Sovietelor, reprezintă avangarda generală strategică a aliaților și, în sfârșit, aceluia, care față de toate aceste considerente trebuie – chiar în interesul Franței – să caute tot posibilul ca Armata Română să fie în stare, în cazul unui război, să-și satisfacă nevoile de armament de tot

felul chiar în țară. De altfel, acesta reprezintă sfatul principal pe care ni l-a dat mareșalul Foch, în prezența domniei sale, la venirea în țară, cu prilejul încoronării M.S. Regelui Ferdinand.

Generalul Weygand a răspuns că era perfect de acord și că înțelegea să facă tot posibilul pentru a satisface toate cererile, arătând că, dacă din punctul de vedere tehnic, poate să se angajeze, nu are calitatea să răspundă la aspectele financiare. „I-am obiectat că înțeleg prea bine că, din punct de vedere strict financiar, domnia sa n-are nici o calitate, însă dacă privim chestiunea în ansamblul ei, desigur că este în interesul Franței ca să fim bine armați și, în această ordine de idei, nu mă îndoiesc că sprijinul puternic pe care ni-l poate da domnia sa pe lângă guvernul francez va fi de natură de a ne înlesni acest sprijin financiar”²³⁰.

În urma acestor discuții, generalul Weygand a promis că va căuta să ne dea tot sprijinul său atunci când guvernul român va trata chestiunea cu guvernul francez. La finalul întâlnirii, generalul Weygand s-a interesat de starea de spirit a populației din Basarabia, cum și de situația generală din țară, față de criza financiară, răspunsul fiind unul liniștitor: criza financiară este suportată cu mult stoicism, iar populația din Basarabia este formată în majoritate de moldoveni, adică este românească și deci cu totul liniștită.

Ultima întrevedere avută a fost cu generalul Gamelin, șeful Marelui Stat Major francez, la care a asistat, ca de altfel la toate celelalte, și generalul Petre Dumitrescu. Și Gamelin și-a declinat competența în privința aspectelor financiare care erau – preciza el – de resortul guvernului, dar promitea că va uza de toată influența sa și cu toată convingerea pe lângă Maginot – ministrul de Război – pentru rezolvarea acestor probleme. Generalul Angelescu a insistat și de această dată asupra problemelor financiare „fiindcă, fără să mi se spună, totuși, în mod indirect, am simțit din diferitele întrevederi avute că persistă amărăciunea că, la facerea împrumutului de stabilizare, sumele destinate pentru investiții de armament au fost date prin diferite comenzi altor state și, fiindcă la plecarea din țară, într-o convorbire avută cu atașatul militar francez, acesta mi-a atras atențiunea, că o rată datorată – dacă nu mă înșel – Uzinelor „Creusot” a fost amânată. Am spus generalului Gamelin că, orice s-ar zice, România și-a plătit întotdeauna datoriile, fie chiar puțin mai târziu, dat fiind criza financiară, care de altfel este generală. A insistat să facem toate eforturile pentru completarea armamentului și am găsit prilejul să-i răspund că aceasta depinde în mare parte de sprijinul tehnic și financiar pe care Franța ni-l va da, sprijin reprezentând, în ultimă instanță, și interesul ei propriu”²³¹. Concluzia ce s-a impus la încheierea misiunii a fost aceea că, dacă în privința sprijinului tehnic, acesta era asigurat, în problemele financiare trebuia uzitat de disponibilitatea concursului autorităților militare franceze, pentru asigurarea și ușurarea aranjamentelor.

²³⁰ *Ibidem*

²³¹ *Ibidem*

Misiunea secretă la București a generalului Victor Pétin. Un alt moment semnificativ pentru decelarea evoluției raporturilor militare româno-franceze l-a constituit prezența la București a generalului Victor Pétin. Ea se producea într-un context diferit de cel al venirii generalului Gouraud, având alte dimensiuni și conotații. După venirea lui Hitler la conducerea Germaniei în ianuarie 1933, Berlinul a căutat să-și asigure o prezență tot mai consistentă în Estul Europei. Obiectivul major al acestei noi orientări era recuperarea statutului deținut înainte de prima conflagrație mondială. România se înscria în sfera de interese germane, iar strategia de subordonare politică și economică a ei a urmărit „destrămarea sistemului de alianțe, stimularea pretențiilor revizioniste ale unor vecini, presiuni economice, antrenarea unor forte politice interne, desfășurarea unei propagande abile etc.”²³². Încă din 1926, ministrul de Externe german, Gustav Stresemann, se pronunțase pentru asigurarea de piețe economice germane pentru România și Iugoslavia. El vedea în aceasta posibilitatea slăbirii sistemului francez de securitate din estul Europei și creării de breșe între statele din compunerea Micii Înțelegeri²³³. Ideea va fi reluată de Ministerul German de Externe chiar în timpul crizei din 1929-1933. În 1930 a fost semnată o înțelegere comercială cu România, iar în 1931 un tratat preferențial, pentru ca, în 1934, Germania să semneze cu Ungaria și Iugoslavia tratate comerciale care să asigure deschiderea pieței germane pentru produsele agricole ale celor două țări la prețuri fixe²³⁴. Paralel, Rosenberg a căutat să destructureze alianța regională din care făcea parte România și să submineze prezența franceză în zonă și prin cointeresarea României. El îi oferea în 1935 lui Carol al II-lea posibilitatea de a încheia un tratat de prietenie româno-german, care prevedea „recunoașterea germană a granițelor române, împreună cu un tratat comercial la scară largă”²³⁵, cu condiția ca România să rămână în afara oricărei combinații îndreptată împotriva celui de-al Treilea Reich²³⁶. Inițiativa nu s-a finalizat, nu numai din cauza opoziției lui Nicolae Titulescu și curentului filofrancez, dar și datorită faptului că însuși Carol era nehotărât în luarea unei asemenea decizii. În 7 octombrie 1936 el îl informa pe Fabricius, șeful Legației germane de la București, că nu este „simpatizant al bolșevismului” și că dorința lui este „de a orienta politica tarii mele spre relații mai apropiate de prietenie cu Germania. Dar... politica României este una a

²³² OTU, Petre. *Îmbrățișarea anacondei. Politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939 – 22 iunie 1941*. București: Editura Militară, 2006, p. 28. 303 p. ISBN: 9789733207252, 973320725X.

²³³ HAYNES, Rebecca. *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*. Iași: Editura Polirom, 2003, p. 16. 200 p. ISBN: 973-681-324-X.

²³⁴ *Ibidem*

²³⁵ *Ibidem*, p. 18.

²³⁶ CRETZIANU, Alexandru. *Ocazia pierdută*. Iași: Institutul European, 1995, p. 47. 296 p. ISBN: ISBN 9739148735.

tratatelor cu Franța, Polonia, și Mica Înțelegere... Dacă Germania reușește să aibă relații mai bune cu Franța... va fi posibil pentru mine să fiu mai deschis”²³⁷.

Anterior, Franța manifestase un evident dezinteres față de adâncirea colaborării cu aliații săi din Europa Centrală și de Est, cu statele Micii Înțelegeri, implicit cu România. Din acest considerent nu au fost organizate necesarele consfătuiri periodice ale factorilor de conducere la mobilizare a forțelor, nu au fost elaborate planuri de operații care să precizeze modalitățile de ripostă comună în caz de conflict, fie el parțial sau generalizat, nu au fost precizate cuantumul forțelor cu care fiecare partener trebuia să participe la acțiunea militară sau relațiile de comandament și nici stabilite clar mijloacele de legătură. Această atitudine era explicată de către ministrul român la Paris în 1926 prin *l'esprit du temps*, prin ostilitatea opiniei publice franceze față de militari și militarism, materializată în „faptul că somități militare – se gândea la mareșalii Foch și Joffre sau la generalul Weygand – care au contribuit la apărarea și la victoria Franței nu jucau, în prezent, aproape nici un rol în desfășurarea evenimentelor, nu sunt folosiți și vocea lor, chiar dacă se face auzită, nu mai este ascultată de nimeni”²³⁸. Acesta explicație, incompletă, considerăm noi, nu mai era valabilă în 1934, când ordinea europeană stabilită la Versailles în 1919 era amenințată tot mai grav de Germania. Conformându-se percepției propriilor interese, diplomația Franței nu acționase pentru stingerea legăturilor cu aliații săi est-europeni, ba mai mult, avea tendința chiar de a le reproșa acestora situația la care se ajunsese²³⁹.

Guvernul de la București era și el conștient de necesitatea luării unor măsuri de întărire a capacității de apărare. În luna februarie 1934, Marele Stat Major a elaborat, în contextul situației politico-militare europene, o analiză a stării combative și capacității de luptă a armatei române, propunând Consiliului Superior al Apărării Tarii luarea de măsuri urgente pentru a o face capabilă de un răspuns adecvat noilor sfidări ce se profilau. În raportul său, șeful M.St.M (generalul Nicolae Samsonovici), considera că „ciocnirile tot mai accentuate între interesele diferitelor națiuni apropie perspectiva unor conflicte uriașe și se impune să examinăm în ce măsură le putem face față. Acest examen trebuie să fie cu atât mai sever, cu cât este constatat că, deși România duce o politică cu totul pașnică, interzicându-și orice scopuri agresive, totuși părți importante din teritoriul ei formează obiectul unor revendicări din ce în ce mai precis conturate”²⁴⁰. Receptând semnalul de alarmă, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu îl reconfirmă și supune propunerile M.St.M. dezbaterii Consiliului Superior al Apărării țării la 12 martie.

²³⁷ Apud HAYNES, Rebecca. *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*. Iași: Editura Polirom, 2003, p. 29.

²³⁸ Apud GEORGESCU Maria, MIDAN, Christophe. *Une exemple de cooperation bilaterale. Les attaches militaires francais en Roumanie et roumains en France (1860-1940)*. Bucurest: Edition Militaires, 2003, p. 38. 233 p.

²³⁹ *Carol al II-lea în exil. Documente diplomatice*. Selecția documentelor și studiu introductiv de Valeriu Florin Dobrinescu și Ion Pătroiu. București: Editura Vreamea, 2002, p. 48.

²⁴⁰ AMR, Fond MStM, Secția a III-a Operații, Dosar nr. crt. 1397, f. 49.

Conform procesului verbal al acelei ședințe – el declara că „consideră situația externă ca foarte gravă și, fără a fi alarmist, crede că înarmarea noastră trebuie să fie preocuparea oricărui om politic conștient de răspunderea ce o are. Situația politică – aprecia șeful guvernului român – ne face să credem că mobilizarea preventivă trebuie să fie privită cu toată seriozitatea. Domnia sa nu vede imediată posibilă o conflagrație generală. Specialiștii și cunoscătorii cu care am vorbit văd această conflagrație mai depărtată (2 ani), pe când o mobilizare preventivă poate de pe o zi pe alta să fie necesară a se produce”²⁴¹. Soluția rapidă de modernizare a armatei române pentru a putea face față noilor cerințe ale câmpului de luptă consta, în viziunea prim-ministrului român, în folosirea resurselor țării și a ajutorului francez concretizat prin: „ a) Gratuitate. Cu persoana chemată (generalul Pétin) și cu reprezentanții calificați din guvernul francez vom vedea în ce măsură răspund la apelul nostru. Când noi contribuim cu sânge, ei sunt datori să contribuie cu ajutor militar; b) Ce se poate da cu titlu de împrumut, din ce are în depozite, urmând ca, după întrebuințare în scopul știut, să le restituim; c) Ce nu poate ceda, pe credit lung și preț redus”²⁴². În același timp, el se pronunța pentru încheierea neîntârziată a unui acord militar între Franța și Mica Înțelegere²⁴³.

Drept urmare, între 3 și 8 aprilie 1934 se produce misiunea secretă la București a generalului Victor Pétin la solicitarea lui Carol al II-lea și Gh. Tătărescu. Aceștia fuseseră convinși de Ion Antonescu, șeful Marelui Stat Major român, să-l invite pe colegul său francez de la Secția Operații din Marele Cartier General român din timpul Marelui Război. Scopul: discutarea realizării unei colaborări mai strânse pe baza asigurării forței umane de către partea română și a armamentului de către francezi²⁴⁴.

Că inițiativa prezentei lui Pétin în România a aparținut forurilor de conducere de la București o demonstrează două rapoarte transmise de d’Ormesson, ministrul Franței de aici, datele 19 și 23 martie 1934. Acesta informa Quai d’Orsay-ul că la 18 martie fusese invitat de către rege la un dejun la care nu au mai participat decât soția sa și ministrul Muncii din guvernul român cu soția. După cafea, suveranul l-a invitat în cabinetul său pentru „discuții politice”. „El mi-a vorbit despre voiajul generalului Pétin – raporta d’Ormesson – dezvoltând în fața mea aceleași argumente pe care le spusese atașatului militar, aducându-mi, în plus, mari elogii. I-am răspuns că generalul Petin va veni cât mai repede la București, făcând o rezervă asupra datei, justificată de comentariul că riscă să se întâlnească cu ofițerii de stat Major ai Micii Înțelegeri. Regele mi-a spus că nu vede din partea sa nici un inconvenient, dar că înțelege foarte bine de ce guvernul

²⁴¹ *Idem*, Fond MStM, Secția I Organizare Mobilizare, Dosar nr. crt. 62, f. 1.

²⁴² *Ibidem*, f. 14.

²⁴³ TALPEȘ, Ioan. *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești, 1933-1939*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 89-90. 356 p.

²⁴⁴ WATTS LARRY L., POP, L. *O casandă a României. Ion Antonescu și lupta pentru reforma 1918-1941*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 94. 438 p. ISBN: 973-9155-50-2.

francez preferă să evite o întâlnire care nu era dorită de ceilalți. Eu i-am răspuns că, dacă va fi o întârziere, ea nu va fi cu siguranță decât de câteva zile. Regele mi-a spus din nou ceea ce îmi dezvoltase la ultima sa invitație, ca să știu că România are nevoie absolută de ajutorul Franței și că în domeniul militar își propune să aibă cu generalul Pétin conversații de foarte mare interes... Din punct de vedere financiar, el mi-a spus că oricare ar fi rezultatul rapoartelor experților, România este incapabilă să plătească și că nu putea lua în considerare plata împrumuturilor, fiindcă nu avea din ce asigura nici nevoile interne ale regatului său”²⁴⁵.

Câteva zile mai târziu, atașatul militar francez i-a comunicat regelui data sosirii generalului Pétin. La rugămintea lui d’Ormesson, el l-a întrebat pe suveran dacă primul ministru și ministrul de Externe sunt la curent cu această invitație personală. Răspunsul a fost afirmativ numai pentru Gh. Tătărescu. S-a convenit ca ministrul Franței la București să-l informeze personal pe Tătărescu asupra datei sosirii emisarului Parisului, fapt realizat la 2 martie, și să se pună de acord în ceea ce îl privea pe Titulescu. La primirea veștii despre sosirea lui Victor Pétin, și Tătărescu afirma că își punea mari speranțe pentru proiectele privind apărarea națională de care se interesa personal. Cât despre Titulescu, prim-ministrul informându-l despre vizită, a constatat că a primit știrea ca pe cel mai natural lucru din lume²⁴⁶. Acceptarea vizitei era un răspuns favorabil dat unor invitații repetate ce fuseseră făcute și anul anterior, dar pe care Petin le declinase, desigur la sugestia șefilor săi, sub diferite pretexte²⁴⁷.

Pe durata sejurului său la București, generalul francez a avut mai multe convorbiri cu Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu, Nicolae Titulescu și Ion Antonescu. În cadrul acestora au fost abordate probleme vizând realizarea unei rapide coordonări, încă din timp de pace, a acțiunilor militare ce era posibil să fie duse în comun dacă Germania înfăptuia Anschluss-ul sau contra Ungariei, dacă aceasta ar fi încălcat prevederile tratatelor de pace²⁴⁸. Totodată, emisarul Parisului a fost informat despre conținutul Protocolului adițional adoptat cu prilejul conferinței de la București din luna martie a șefilor Marilor State Majore ale armatelor statelor din Mica Înțelegere. Acesta fusese redactat și propus de către Ion Antonescu și avea menirea să clarifice unele ambiguități referitoare la precizarea momentului când prevederile alianței erau aplicate și puse în aplicare de cele trei armate aliate. În discuțiile purtate a fost subliniată, în același timp, importanța acestor precizări pentru colaborarea militară probabilă dintre Franța și Mica Înțelegere în cazul unui conflict generalizat²⁴⁹. Indiscutabil, problema cea mai stringentă pentru

²⁴⁵ Centrul Arhivelor Diplomatice de la Nantes (Franța), Legația București, Seria A, Dosar 35.

²⁴⁶ *Ibidem*

²⁴⁷ AMAE, Fond Franța, Vol. 65.

²⁴⁸ TALPEȘ, Ioan. *Op. cit.*, p. 90.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 91.

România era înzestrarea armatei sale și ea a constituit centrul discuțiilor purtate cu acest prilej²⁵⁰. Ele s-au încheiat cu promisiunea unei rezolvări a solicitărilor române, dar cu condiția ca să fie promovate o serie de măsuri de modernizare a forțelor armate, pe care Marele Stat Major le demarase deja.

Înapoiat în Franța, Victor Pétin a informat factorii de decizie asupra situației din România și a doleanțelor conducătorilor români. El raporta că atât Antonescu, cât și Carol al II-lea, i-au afirmat că Armata Română nu era în măsură în acel moment să-și respecte angajamentele luate față de aliați și nu poate să iasă din impas doar prin efortul propriu, deoarece nu putea produce materialul de război necesar²⁵¹. Trimisul guvernului francez semnaleză și precaritatea colaborării dintre statele majore ale Micii Înțelegeri, pe de o parte, și Statul Major General francez, pe de altă parte. „Suntem cu toții lămuriți asupra precarității colaborării existente între statul nostru major și cele ale Micii Înțelegeri. Asta reiese din aceea că ea (precaritatea colaborării) se află în cadrul unor tratate și protocoale secrete. Pentru a nu vorbi decât despre România, protocolul secret din 1926 stipulează că această colaborare între statele majore nu se va organiza decât în momentul unui conflict iminent, adică prea târziu. Suntem hotărâți, din punct de vedere militar, să ieșim din acest impas și s-a convenit că această călătorie a mea... ar putea prilejui cea mai fericită ocazie pentru niște convenții de acest ordin”²⁵². Cu alte cuvinte, el propunea semnarea unor acte care să precizeze concret parametrii colaborării militare, să pregătească din timp și să asigure mijloacele necesare unei asemenea colaborări între aliați. În finalul raportului său, care este de fapt o sinteză a rezultatelor misiunii la București, Victor Pétin consemna că ea s-a axat pe două aspecte majore: „Pe de o parte, aspectul pur românesc, care se reduce, în definitiv, la prezentarea unor cereri de ajutor material în armament. Pe de altă parte, punctul de vedere francez, care a constat pentru noi de a profita de aceste împrejurări deosebit de oportune pentru a ne îngădui să reluăm, în ceea ce privește problemele militare ale Micii Înțelegeri, un drept de control la care s-ar părea că am renunțat de bună voie. În ceea ce privește a doua parte a misiunii mele, consider că ea a reușit în condiții cât nu se poate mai bune. Am găsit în generalul Antonescu un interlocutor de o valoare excepțională; el mi-a deschis tainele lui cele mai ascunse, mi-a arătat documentele purtând cele mai autentice semnături și mi-a dezvăluit proiecte ce corespund într-un mod deosebit vederilor și dorințelor comandamentului francez, așa cum mi le expusese generalul Gamelin”²⁵³. Înaintat spre informare lui Louis Barthou, ministrul Afacerilor Externe francez, raportul dă naștere unei reacții semnificative pentru confirmarea

²⁵⁰ WATTS LARRY L., POP, L. *Op. cit.*, p. 95.

²⁵¹ NOUZILLE, Jean. Aspectul militar al relațiilor franco-române între anii 1919 și 1939. În: *Revista română de studii internaționale*, anul XXV, nr.3-4 (113-114), mai-august 1991, p. 201.

²⁵² *Ibidem*

²⁵³ *Ibidem*

existenței unei diferențe de poziții între conducerea militară și cea politică, deși demnitarul francez era cunoscut drept un susținător fervent al Micii Înțelegeri. În scrisoarea de răspuns adresată șefului de stat major al Armatei, el se arăta surprins de poziția stafului militar, care propunea refacerea redactării textului protocolului militar secret anexă la tratatul franco-român. Se atrăgea atenția factorilor militari că tot ei erau cei care au propus formula protocolului semnat cu Iugoslavia în 1927 și care fusese reînnoit în 1932, fără a fi modificat, deși avea aceeași redactare ca și cel semnat cu România în 1926. Când s-a procedat la această reconfirmare „Departamentul dumneavoastră – reproșa el – a socotit că redactarea sa nu pretinde precizări complementare și că ea ar permite asigurarea în condiții mulțumitoare a colaborării între statul major francez și cel iugoslav. De fapt, guvernul de la Belgrad, ca și statul nostru major, nu ne-a făcut cunoscut niciodată că ar considera textele susmenționate ca insuficiente pentru asigurarea tuturor contactelor tehnice folositoare. În aceste condiții, nu mi se pare că ar fi cazul de a modifica textul protocolului franco-român semnat în 1926 de predecesorul meu”²⁵⁴. Era, desigur, o voită omisiune a unei comparații dintre atitudinea celor doi aliați, România și Iugoslavia, față de Franța, constatată cu o pregnanță din ce în ce mai mare în etapa următoare. În ceea ce privea confesiunile șefului Marelui Stat Major român, Ion Antonescu, făcute lui Pétin cu privire la hotărârea luată la întrunirea șefilor statelor majore ale armatelor Micii Înțelegeri de la București, din primăvara aceluși an, privind o ripostă a statelor din alianță împotriva Ungariei într-o situație de criză, fără a se aștepta o luare de poziție formală din partea acesteia, Barthou avertiza că o asemenea acțiune nu se va bucura de sprijinul Franței, deoarece asistenta nu se va acorda decât în termenii tratatelor care prevedeau doar situația că ele vor fi victime și atacate, fără o provocare din partea lor²⁵⁵.

Această atitudine voit intransigentă față de formulări ale unor acte diplomatice care nu mai răspundeau realităților a suferit rapid o modificare, evidentă în cursul vizitei întreprinse de Louis Barthou în România în zilele de 21-23 iunie 1934. Produsă și ea ca urmare a unor insistențe din partea forurilor de decizie politică și militară de la București, vizita s-a dorit a fi percepută ca o manifestare a voinței celor două state de a acționa pentru adâncirea colaborării bilaterale. Și cu acest prilej, prim-ministrul român și-a manifestat îngrijorarea față de evoluțiile tot mai periculoase ale situației generale din Europa, care devenea tot mai amenințătoare și pentru integritatea țării sale. Soluția apărării acesteia prin forță, deși nedorită, era grav afectată de lipsa mijloacelor materiale militare, cu tot elementul uman suficient și de calitate. Din această cauză, el considera ca absolut necesară livrarea cât mai urgentă de către Franța a unor categorii de armament indispensabile ca artilerie grea, ușoară de câmp, cu muniția necesară, și aviație pentru

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 202.

²⁵⁵ *Ibidem*

asigurarea operativității la nivel superior a cel puțin 10-12 divizii. Era reiterat efectul benefic și pentru Franța în condițiile existenței unei forțe armate române capabile a juca rolul pe care aliata României „îl așteaptă la momentul potrivit”²⁵⁶. Louis Barthou a făcut cunoscută aprecierea de către guvernul francez a valorii și importanței intervenției Armatei Române în caz de conflict, promițând sprijinul necesar efortului de înzestrare a ei²⁵⁷. La aceasta s-a adăugat și declarația fără echivoc privind garantarea granițelor României: „Pacea v-a restituit frontierele care au fost ale voastre. Ele vor rămâne ale voastre”, a afirmat el²⁵⁸.

Nu știm dacă aceste declarații au fost doar formale, necesare alungării neliniștii resimțite de români. Cert este că Franța a marșat în continuare pe ideea acceptării tacite a pretențiilor revanșiste și revizioniste, făcând concesii pe care ea le considera necesare pentru asigurarea securității sale. Reorientarea față de România survenită în aprilie 1938 a fost tardivă și nu a fost folositoare nici măcar pentru ea.

Nu este de neglijat, totuși, nici minimul progres realizat ca urmare a acestor contacte pe calea înzestrării Armatei Române cu sprijin francez. Beneficiind de susținerea hotărâtă a generalului Pétin și a altor personalități militare de la vârful Armatei Franceze, aceste solicitări vor beneficia de o tratare favorabilă.

Consecința celor două vizite, desigur bazată în primul rând pe convergența tot mai accentuată în acel moment a intereselor Franței și României, s-a făcut simțită. La 8 iunie Subdirecția Europa din Ministerul Afacerilor Străine al Franței afirma necesitatea acceptării cererilor românești de armament prin intermediul încheierii unui angajament de livrare pe credit și cu vânzare în rate anuale. Unul din argumentele invocate era acela că: „Aliat fidel, România face parte, ca și Iugoslavia, din Mica Antantă și Antanta Balcanică, a căror politică tinde să se confunde cu sensurile unei acțiuni hotărât favorabilă conservării ordinii stabilite, nu poate decât să primească aprobarea guvernului republicii. A venit probabil momentul să ne afirmăm interesul pe care îl acordăm apărării naționale române și să încurajăm astfel amicitia pe care contăm în această țară și care a rămas puternică la marea majoritate a românilor”²⁵⁹.

În continuare, vizitele făcute de către reprezentanți ai celor două armate ce ocupau posturi la cel mai înalt nivel au constituit prilejuri de întărire a relațiilor, de clarificare a unor puncte de vedere asupra unor probleme aflate în discuție, de o mai bună cunoaștere și, în același timp, de cimentare a unor relații interpersonale cu efecte benefice asupra tabloului general al legăturii dintre cei doi parteneri. În acest context se plasează și prezenta generalului Ion Antonescu, girantul funcției de șef al Marelui Stat Major român, în Franța, de-a lungul unei perioade destul

²⁵⁶ TALPEȘ, Ioan. *Op. cit.*, p. 93.

²⁵⁷ *Ibidem*

²⁵⁸ *Ibidem*

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 91.

de îndelungate pentru asemenea schimburi, între 22 august și 5 septembrie 1934²⁶⁰. Durata vizitei era elocventă prin ea însăși în privința atenției de care se bucurau legăturile în domeniul militar dintre România și Franța.

Invitația fusese lansată cu ocazia chemării în țară în luna aprilie a generalului Pétin, care a transmis dorința generalului Gamelin, șeful Marelui Stat Major francez, de a-l primi în Franța pe omologul său român. Rezultatele acestei vizite au fost indubitabil influențate de prestigiul de care se bucura Ion Antonescu printre ofițerii superiori francezi pentru prestația sa în calitate de șef al Biroului și apoi Secției Operații din Marele Cartier General român în timpul Marelui Război. Invitația fusese reluată prin intermediul ministrului de Externe, Nicolae Titulescu, după vizita făcută la Paris în luna mai, când a transmis dorința generalului Weygand de a se vedea cu Antonescu în Franța. În luna iunie a aceluiași an lt. colonelul Delmas, atașatul militar al Franței la București, a comunicat conținutul unei corespondențe sosite de la Paris, în care i se spunea șefului Marelui Stat Major român că generalul Gamelin, șeful Marelui Stat Major al armatei franceze, îi va face o invitație pentru a doua jumătate a lunii august, când acesta era mai disponibil. Scrisoarea oficială a sosit la București în luna iulie și, în urma aprobării regale și a guvernului, I. Antonescu a plecat la Paris, unde ajunge la 21 august. A fost însoțit în acest voiaj de lt.col. Delmas, care primise instrucțiuni în acest sens de la Paris, și de maiorul Radu Davidescu din Marele Stat Major. În cursul deplasării spre Paris a fost întâmpinat la Nancy, cu titlul de curtoazie personală, de către generalul Pétin, cu care a discutat despre stadiul în care se găsea chestiunea materialelor cerute Franței și care, în rezumat, la 20 august 1934 era încă nefinalizată. Problema creditului pentru comanda de materiale la uzinele franceze nu fusese încă nici ea abordată.

Ideea cedării de material francez către România apăruse încă de la începutul anului 1934. La 15 februarie, șeful Marelui Stat Major, generalul Ion Antonescu, pornind de la discuțiile de la Geneva în privința dezarmării, adresează Ministerului Afacerilor Străine rugămintea de a încerca o abordare politică pentru soluționarea unor probleme de dotare a armatei cu ajutor francez. Deoarece convenția ce se profila în domeniul dezarmării punea Franța în situația de a renunța la o parte din armamentul pe care îl deținea pentru a se încadra în cuantumul stabilit, mai ales în privința armamentului de artilerie de câmp și artilerie grea, se propuneau următoarele: evitarea distrugerii unei părți din material, pe care Franța și l-ar putea recupera în cazul când celelalte țări, și în special Germania, nu și-ar respecta angajamentele; umplerea unor goluri în armamentul nostru, în cazul când evenimentele ar permite Franței să ne dea libertatea de a dispune de acel material²⁶¹.

²⁶⁰ A.M.R., Fond 948, M St M (Colecții), Dosar nr. crt. 423, f. 179-204.

²⁶¹ *Ibidem*, f. 215.

Președintele Consiliului de Miniștri, Gh. Tătărescu, în convorbirile avute cu Doumergue și Barthou ajunsese la soluția ca materialele cerute de noi să fie împărțite în două categorii: o primă parte (acelea care se găseau în depozitele Armatei Franceze) să ne fie cedate cu titlul de împrumut pe timp de doi ani și o a doua parte să fie comandate la industria franceză pe credit și prin intermediul guvernului francez. O notă completă cuprinzând descrierea acestor două categorii de materiale a fost ulterior întocmită de generalul Tănăsescu, colonelul Teodorescu Paul și Maiorul Méry din Marele Stat Major francez. Această notă a fost predată după plecarea lui Gh. Tătărescu din Paris, la 18 iulie, șefului de Cabinet al Ministrului Afacerilor Străine, Louis Barthou. În această notă erau nominalizate două proceduri de urmat pentru punerea în practică a propunerii: 1. material fabricat de uzinele franceze, constând în 188 mortiere Stokes-Brandt cu 188 000 de lovituri.; 12 baterii de 75 de munte a câte 4 piese cu 96 000 de lovituri; 800 000 de cartușe pentru mitraliere de 13, 2 mm; 200 000 de căști; material automobil constând din 10 plutoane de auto mitraliere, tip grup de recunoaștere divizionară, material auto pentru transportul a două batalioane de infanterie ușoară. Comanda includea și cedarea licențelor de fabricație și concursul tehnic pentru montarea acestor fabricații în România. Prețul trebuia să fie același cu cel pe care îl plătea Armata Franceză, plata făcându-se de către guvernul francez, iar rambursarea să fie făcută în 10 anuități egale ca valoare. 2. Material cedat din depozitele de război ale Armatei Franceze, cuprinzând 25 de baterii de câmp de 75 mm a 4 piese cu 200 000 de lovituri; 10 000 de lovituri de 75 mm; material de aviație: a) accesorii diverse, compus din 175 aparate T.S.F, 111 aparate foto, 140 echipamente de zbor, 55 colimatoare, 141 linii de miră, 43 vizoare, 710 mitraliere de avion cu 8 520 000 de cartușe și 54 703 bombe de avion. Acest material trebuia remis Armatei Române cu titlu de împrumut și urma a fi restituit în termen de doi ani. Termenele de livrare era necesar să fie foarte scurte – de 6 luni pentru prima categorie și trei luni pentru cea de-a doua²⁶². b) 6 escadrile de vânătoare a 15 avioane, complet echipate cu armamentul și muniția necesare (200 mitraliere și 1 000 000 de cartușe); 3 escadrile de bombardament de zi a 10 avioane complet echipate; 3 escadrile de bombardament de noapte a 8 avioane complet echipate, cu bombele necesare; 5 autovehicule foto, autovehicule radio, 12 baloane, 6 auto remorci, 4 uzine de hidrogen.

Pentru trecerea la îndeplinirea solicitărilor enumerate mai sus mai rămânea a fi sesizat Consiliul de Miniștri francez, spre a stabili forma în care împrumutul de material putea avea loc. Acesta se întrunise de câteva ori fără a lua o hotărâre pe această temă.

Primirea oficială a generalului Antonescu avut loc la Gare de l'Est în ziua de 21 august. Întâlnirea, a doua zi, cu șeful Marelui Stat Major francez, generalul Gamelin, îi oferă lui Ion Antonescu prilejul să ia contact cu poziția Franței față de unele aspecte ale situației politice din Europa. Oficialul francez considera că „Germania nu va putea face față deodată pe două fronturi și deci situația Micii Antante în cazul unui conflict general nu poate fi prea gravă. Cehoslovacia, în special, va avea de suportat atacul unor forțe reduse; dacă Germania ar ataca-o cu forțe

²⁶² *Ibidem*, f. 222.

numeroase, posibilitățile de ofensivă ale Armatei Franceze ar fi mărite și, indirect, Cehoslovacia va fi ajutată. Rusia pentru moment manifestă intențiuni pașnice și deplasările ultime de forțe dovedesc că temerile ei sunt spre Nord. Cât privește Ungaria, situația strategică și forțele de care dispune Mica Antantă asigură o superioritate incontestabilă”. La aceste reflexiuni I. Antonescu nota: „Am răspuns că România este obligată a ține seama de orice atac posibil pe toate fronturile, pentru a evita repetarea greșelilor făcute în 1915. O acțiune rapidă contra Ungariei, chiar fără a fi provocați prin vreun act de agresiune din partea ei, ne-ar permite a ne rezerva forțe pentru toate celelalte eventualități, inclusiv un atac din partea Rusiei. Măsuri practice s-au și luat pentru scurtarea concentrării pe frontul nostru de Vest în vederea acțiunii rapide și ceilalți aliați s-au obligat a face la fel. Domnul General Gamelin a răspuns că este perfect de acord asupra necesității unor operațiuni rapide împotriva Ungariei, însă cu condițiunea evitării situației de agresor. La considerațiunile făcute asupra politicii Italiei am răspuns că noi nu avem nimic împotriva acestei țări. Totuși, niciodată nu vom accepta ca preț al apropierii noastre de Italia o reparațiune de Iugoslavia”²⁶³. Trenarea finalizării chestiunii procurării de armament francez pentru Armata Română era motivată de demnitarul francez de „îndeplinirea unor formalități cerute de legile administrative franceze și care încă, din nefericire, nu sunt începute”²⁶⁴.

Următoarele zile au fost dedicate vizitării de către oaspetele român a unor lucrări de fortificații din Munții Alpi, prilej cu care au fost cunoscute realizările din acest domeniu. Pe parcursul acestei etape a vizitei au fost organizate diferite ceremonii care au ilustrat prestigiul și aprecierile deosebite de care se bucurau militarii români printre colegii lor francezi.

Înapoierea la Paris s-a produs pe 25 august. Documentarea a fost continuată și în zilele următoare, atât în vederea cunoașterii unor progrese ale industriei de armament franceze, cât și în zone de apărare, amenajate în vederea unor probabile confruntări militare cu potențiali inamici. A fost efectuată o vizită pe aerodromul din Chartres pentru prezentarea noilor prototipuri de avioane. În tabăra de instrucție de la Sissonne, generalul român a asistat la manevrele cu muniție reală ale unei divizii și cu folosirea unor transportoare blindate (chenillette) pentru efectuarea de deplasare rapidă a mijloacelor de foc și muniției și pentru evacuarea răniților

În timpul vizitei la uzinele Brandt, care fabricau mortierele pentru Armata Franceză, conducerea fabricii a pus la dispoziția oaspetelui român informații privind realizările în domeniu, „în ideea pe care o urmăresc: crearea unei artilerii de infanterie, foarte mobilă și totuși puternică și precisă”²⁶⁵. În ziua de 4 septembrie au fost vizitate uzinele Renault. Conducătorul general Niessel, aflat în serviciul uzinelor, i-a fost prezentată secția materialului de război. Numeroase modele gata sau în curs de

²⁶³ *Ibidem*, f. 182.

²⁶⁴ *Ibidem*

²⁶⁵ *Ibidem*, f. 193.

experimentare „mi-au permis a-mi face o idee precisă asupra formei la care a ajuns armata franceză în mecanizarea și motorizarea spre care tinde în mod continuu. De asemeni, această vizită mi-a permis a aprecia care sunt trăsurile blindate de care am avea nevoie la motorizarea elementelor indispensabile armatei noastre”²⁶⁶, nota Antonescu.

Ultima deplasare într-o zonă fortificată a avut loc la 5 septembrie 1934, în regiunea Metz, de unde Ion Antonescu, șeful Marelui Stat Major român, s-a despărțit de omologul său francez. Aici i-au fost prezentate în amănunt lucrările de fortificații. Ca o favoare deosebită, au fost oferite detalii considerate strict secrete: „Domnul General Gamelin nu a făcut un secret pentru armata noastră din expunerea ideilor care stau astăzi la baza apărării frontierelor și a constituirii fronturilor defensive în armata franceză. Cu o franchețe demnă de relevat și cu amabilitatea ce-l caracterizează, mi-a spus și mi-a arătat mai mult chiar decât făcuse pentru alți șefi de Stat Major. De altfel, țin să subliniez că D-Sa a avut această atitudine în tot timpul vizitei. M-a considerat invitatul Domniei Sale, m-a însoțit pretutindeni și nu a scăpat nici-o ocazie pentru a-și manifesta dorința de a-mi face o primire cât se poate de ospitalieră și curtenitoare. La dejunul amical pe care mi l-a oferit la Metz înainte de despărțire a subliniat bunăvoința și dispoziția cu care am participat la diferitele vizite și discuțiuni și a închinat pentru M.S. Regele și prosperitatea Armatei Române”²⁶⁷.

Nota de încredere și optimism a fost marcată uneori de abordarea unor subiecte mai delicate, a căror soluționare de către guvernul francez trena din cauza greutății cu „care se pune în mișcare ruajul administrativ francez”, conform părerii generalului Pétin. Printre acestea s-a numărat și cel al cedării de material militar francez către România, pentru completarea dotării infanteriei, artileriei și aviației. Aceleași dificultăți au fost invocate și de către generalul Gamelin care, în cursul unei convorbiri cu I. Antonescu, afirma că: „Domnia-Sa a înțeles punctul meu de vedere și mi-a răspuns că militarii - domnii Mareșal Petain, General Weygand și D-sa personal – ne dau tot sprijinul, guvernul însă întâmpina dificultăți de ordin administrativ pentru găsirea formulei care să-i permită o cedare de material fără nici-o acoperire prin credite. Am propus atunci soluțiunea preconizată de mine încă din timpul Conferinței dezarmării, și anume Franța să considere materialul dat nouă ca depozitat în România. Măsura aceasta, pe lângă ajutorul dat nouă, evită Franței distrugerea unei părți din armament, în cazul când Conferința dezarmării ar impune aceasta”²⁶⁸. Ca urmare a insistențelor, atât ale generalului român pe lângă conducători militari francezi, cât și ale ministrului Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu, pe lângă guvernul francez, problema va lua o turnură favorabilă. Astfel, în întâlnirile sale cu generalii Petain, Weygand, Gamelin, cu ministrul Aerului, generalul Denain, șeful Marelui Stat Major român a adus permanent în discuție problema procurării de armament din

²⁶⁶ *Ibidem*, f. 197.

²⁶⁷ *Ibidem*, f. 200.

²⁶⁸ *Ibidem*, f. 190.

Franța prin cedări de astfel de material de care armata aliată nu avea nevoie, sub forma depozitării lui în România, ori prin comenzi directe făcute industriei de armament franceze.

În dimineața zilei de 31 august, Ion Antonescu a fost primit de generalul Weygand, cu care a avut o convorbire îndelungată. Au fost examinate, pe lângă diferite probleme puse de situația din Europa, posibilitățile de cooperare cu Mica Înțelegere și soluționarea cererilor de material, evidențiindu-se și cu acest prilej intervențiile făcute cu deosebire pe lângă mareșalul Petain. La dejunul oferit în onoarea oaspetelui român au luat parte 18 persoane. Între acestea se găsea generalul inspector al cavaleriei belgiene, aflat în trecere prin Franța, și Bargeton, directorul afacerilor politice și comerciale din Ministerul de Externe francez, persoana cea mai influentă după Louis Barthou. „Cu această ocazie, Dl. Bargeton, fără să-l întreb, m-a asigurat că „se lucrează activ pentru noi”. Făcea desigur aluzie la Consiliul de Miniștri care avea loc chiar în cursul acelei dimineți”²⁶⁹.

Birocrația sau poate dezinteresul unor structuri administrative franceze au condus la tergiversări în finalizarea doleanțelor române. Este de remarcat și o evidentă dihotomie între atitudinea militarilor și a unor responsabili politici față de România. Cu toate acestea, Ion Antonescu consemna cu satisfacție în darea de seamă asupra vizitei sale în Franța: „În timpul vizitei la uzinele Brandt, dl. General Gamelin a chemat pe lt. colonelul Delmas pentru o comunicare urgentă. La ora 19 acesta mi-a transmis știrea că în Consiliul de Miniștri din dimineața zilei s-a aprobat a ni se da tot materialul cerut de noi, care se găsește în depozitele armatei franceze. Vestea am comunicat-o imediat domnului Titulescu, care sosise în ajun cu însărcinarea din partea domnului Președinte al Consiliului de Miniștri de a obține atât acest material cât și creditele necesare materialelor de comandat la industria franceză. În cursul nopții am telegrafiat d-lui Președinte al Consiliului de Miniștri și d-lui Ministru al Apărării Naționale”²⁷⁰. Această soluționare favorabilă a fost posibilă atât datorită insistențelor demnitarilor români, cât și disponibilității unor personalități situate la vârful ierarhiei militare franceze. Din discuțiile avute cu ocazia acestor comunicări rezultă că generalii Weygand și Gamelin au avut un rol determinant în acest act al guvernului francez, mareșalul Pétain însușindu-și propunerile celor doi, care și-au asumat întreaga răspundere militară și, mai ales, politică a actului îndeplinit.

Din păcate, această bucurie a victoriei a fost afectată de aceleași tare birocratice: în cursul unei vizite făcute generalului Denain, ministrul Aerului, Antonescu constată cu surprindere că acesta nu cunoștea conținutul notei din 18 iulie referitoare la materialul aeronautic. Nici Generalul Picard, șeful de Stat Major al Aviației, nu cunoștea această notă.

²⁶⁹*Ibidem*, f. 193.

²⁷⁰*Ibidem*, f. 194.

Cum generalul Denain era la curent cu cererile părții române discutate și aprobate de Consiliul de Miniștri, a acceptat ca formula sub care se ceda materialul de artilerie să fie aplicată și pentru materialul aeronautic în măsura disponibilităților existente. Se promitea cedarea în limita disponibilităților, pe care nu le cunoștea, a accesoriilor necesare echipării complete de război a avioanelor noastre; va face tot ce este posibil pentru a se da aparatele de vânătoare și bombardament și s-a cerut renunțarea la baloane, deoarece în viitor ele urmau a fi înlocuite cu autogire²⁷¹.

Concluziile la care a ajuns șeful Marelui Stat Major român pe parcursul acestei vizite, poate mult prea optimiste față de vizibila detașare a Franței de problemele României, evidențiau totuși că „deși și alte țări aliate vin cu cereri asemănătoare cu ale noastre, numai pentru materialul de artilerie Franța a făcut pentru noi un sacrificiu de aproape 1/2 miliard lei. Se poate deci afirma că primirea pe care Marele Stat Major Francez mi-a rezervat-o, unită cu mărturisirea interesului ce ne poartă prin sacrificiul material ce-a făcut, dovedesc cu prisosință că politica fermă urmată de țara noastră și manifestarea sentimentelor noastre față de Franța, ori de câte ori avem ocaziunea, a inspirat încredere și a găsit acolo un puternic și generos ecou”²⁷². După sosirea lui Antonescu la București, colonelul Paul Teodorescu, atașatul militar român la Paris, a trimis un raport prin care cere instrucțiuni asupra expedierii materialului de artilerie și întreabă dacă se acceptă și primirea a 188 mortiere J.D. cu 150 000 proiectile, precum și a 150 000 căști de oțel, din modelul de război. Mortierele și căștile de oțel au fost oferite, conform opiniei lui I. Antonescu, în urma unei conversații ce avusese cu generalul Gamelin, căruia îi spusese că pot fi de folos și materiale pe care Franța le scoate din uz și le depozitează. În consecință, șeful Marelui Stat Major român îi propune șefului Cabinetului de la București aprobarea de urgență a propunerilor franceze. Considerentele sale se bazau pe faptul că ambalarea, îmbarcarea, transportul, montajul etc. cer timp îndelungat, evenimentele putând evolua imprevizibil. De asemenea, el considera că depozitarea fără termen a materialului la noi în țară era numai o formulă, căci o depozitare prelungită devine cedare gratuită, „iar apropierea dintre Franța și Italia modifica sensibil situațiunea din Europa Centrală și necesitatea pentru Franța de a ne înarma pierde din importantă. Este deci cuminte din partea noastră să ne grăbim”²⁷³.

În ultimele luni ale etapei analizate, noul atașat militar român la Paris, colonelul G. Potopeau, a făcut o radiografiere deosebit de aprofundată a unor aspecte majore ale relațiilor militare româno-franceze prin prisma convorbirilor avute cu generalii Pétin, Schweissguth, Gerodias (unul din subșefii Marelui Stat Major), cu locotenent-colonelul Buisson (șeful Biroului 3), cu locotenent-colonelul Gauche (șeful Biroului 2) și cu generalul Mittelhauser. Acesta din urmă efectuase în perioada 29 noiembrie - 6 decembrie 1936 o vizită în România. Era, fapt

²⁷¹*Ibidem*, f. 197.

²⁷²*Ibidem*, f. 201.

²⁷³*Ibidem*, f. 203.

semnificativ pentru relațiile româno-franceze, singura delegație militară prezentă la ceremoniile din acel an dedicate realizării României Mari²⁷⁴. Cu această ocazie, generalul francez, membru al Consiliului Superior de Război, s-a întâlnit cu regele Carol al II-lea, cu prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, cu ministrul Caranfil și a vizitat întreprinderi producătoare de armament din Banat (Reșița), București și Brașov. Pe parcursul raportului asupra vizitei, întins pe peste 37 de pagini, el creionează un tablou documentat, real și exigent asupra situației militare a României²⁷⁵. Ideile exprimate față de diplomatul militar român reprezentau, de fapt, rezultatul percepției franceze asupra situației militare a României în contextul geopolitic european al momentului și, în același timp, dădeau răspuns întrebărilor privind gradul de implicare și disponibilitatea Franței pentru eliminarea gravelor decalaje constatate mai ales în privința dotării Armatei Române.

De remarcat corectitudinea aprecierilor asupra situației Armatei Române din acel moment, situație evident superioară celei consemnate în 1925 de către colonelul Thierry, atașatul militar francez la București, care raporta la Paris că, „dacă în 1923 Armata Română putea fi considerată un instrument de luptă, doi ani mai târziu situația era foarte diferită. Eu o apreciez ca fiind în imposibilitate absolută de a participa în condiții onorabile la vreo campanie în starea actuală”²⁷⁶. Alături de alți emisari francezi sosiți în România în perioada 1936-1939, precum generalii Georges, Weygand, căpitanul Lafaille și locotenentul Lainé, Mittelhauser consemna eforturile incontestabile făcute de România pentru îmbunătățirea situației dotării armatei sale. Progresele constatate și care făceau diferența față de anul 1925 se refereau la asigurarea cu puști automate ușoare, mortiere, cartușe de infanterie, modernizarea artileriei. În același timp, erau sesizate și rămănerile în urmă în privința armamentului anticar, a artileriei antiaeriene, a obuzelor lungi sau a fabricării mitralierelor grele. A fost evidențiată valoarea trupei, dar și insuficiența efectivelor, robustețea fizică a țaranului român devenit soldat, dar și supradimensionarea statelor majore, echilibrul dintre procentul rezerviștilor și cel al militarilor activi, preocuparea pentru respectarea regulamentelor, dar și tendința de absolutizare a lor, calitatea excelentă a ofițerilor, maniera inteligentă și metodică de lucru, dar și tendința de neglijare a organizării terenului ori necunoașterea efectelor focului inamic. Generalul Mittelhauser recunoștea cu franchețe dorința de progres și de elaborare a unei doctrine militare care să nu fie o copie fidelă a celei franceze, ci

²⁷⁴ PORCHET, Alain. La cas roumain...20 ans après. În: *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*. Sous la direction de CIPĂIANU, George, VESA, Vasile. Cluj-Napoca: Presses Universitaires de Cluj, 2000, p. 348. 355 p. ISBN: 9789735950989, 9735950987.

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 346.

²⁷⁶ *Apud*, MOISUC, Viorica. Un épisode de l'histoire des relations franco-roumaines dans l'entre deux guerres. În: *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre mondiale et des conflits contemporains*, 1982, nr. 126, p. 89. ISSN: 0755-1584.

una care să aibă în vedere realitățile românești²⁷⁷. Acesta era dezideratul resimțit în Armata Română pe tot drumul ei spre modernitate sprijinit de Franța, de la domnitorul Cuza până în ajunul celei de-a doua Mari Conflagrații a secolului XX. El sesizează, în același timp, temerile factorilor politici și militari români față de pericolele tot mai evidente ce se adunau în jurul României în acele momente de exacerbare tot mai evidentă a revizionismului și revanșismului pe plan european. „Autoritățile române încearcă o mare neliniște față de situația actuală a Europei. Nu își ascund aceste temeri... România se teme că va fi luată prin surprindere de evenimente”, scria el. Într-adevăr, revizionismul maghiar, sprijinul tot mai evident de care se bucura din partea Italiei și Germaniei, constituiau motive de îngrijorare pentru români. De aceea, ceremoniile la care luase parte au fost interpretate de demnitarul francez ca un răspuns la aceste amenințări menite să demonstreze voința de unitate a provinciilor țării și, în același timp, solidaritatea celor trei state din compunerea Micii Înțelegeri împotriva oricăror încercări de modificare a *statu-quoului*, de conservare a tratatelor și frontierelor²⁷⁸. Problema fundamentală a momentului pentru Armata Română era deci obținerea sprijinului Franței în domeniul dotării cu armament și materiale militare, subiect abordat cu obstinație de atașatul militar român pe parcursul discuțiilor sale cu Mittelhauser.

Despre generalul Pétin, colonelul Potopeau informa că în caz de mobilizare se considera că acesta va fi șeful misiunii militare franceze de legătură pe lângă Marele Cartier General român²⁷⁹, calitate care determina ținerea lui la curent cu tot ceea ce privea Armata Română. El a abordat apoi chestiunea comandamentului unic al Micii Înțelegeri și considera că în fruntea acestui comandament, în cazul unui război apropiat, trebuia să se afle regele Carol al II-lea, secondat de un șef de stat major francez. În timp de pace, însă, nu s-ar putea trece dincolo de un „comitet militar”, care ar avea un „secretariat militar permanent”. Compus din 2-3 ofițeri din fiecare din cele trei armate, acest secretariat ar lucra pe rând, câte un an, la București, Praga, Belgrad, având un secretar general” (peste cei 6-9 ofițeri de stat major aliați), funcție în care generalul francez se vedea pe sine însuși²⁸⁰.

Discuțiile purtate cu generalii Schweissguth, și Gerodias, precum și cu cei doi ofițeri superiori din Statul Major General francez, au fost dominate de atenția deosebită pe care aceștia o acordau cererilor și intereselor românești. Ei și-au exprimat satisfacția față de dezghețul intervenit în relațiile militare cu Polonia (vizita ministrului Victor Antonescu și a generalului Nicolae Samsonovici). Comandamentul unic al Micii Înțelegeri era văzut de generalul

²⁷⁷ PORCHET, Alain. *Op. cit.*, p. 349.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 351.

²⁷⁹ LAZEA, Alvina. *Probleme ale cooperării militare româno-franceze în anul 1936*. În: „Studii. Revistă de istorie” (Tomul 22), nr 1, din 1969, p. 124, considerăm că autoarea studiului consideră eronat că era vorba de mareșalul Petain și nu de generalul Pétin, n.n.

²⁸⁰ AMR, Fond 5418, Dosar nr. crt. 1024, f. 109.

Schweissguth ca fiind organizat după „un sistem regional” și exercitat de armata cea mai amenințată: de cehoslovaci, în cazul unui atac german, de care ar profita Ungaria etc. În discuții a reapărut problema relațiilor franco-italiene, prezentate de locotenent colonelul Buisson pe un ton „extraordinar de cald și de franc despre importanța factorului italian: numai printr-o cooperare militară cu Italia poate conta Franța pe legătura sa cu rezervorul de oameni ce are în Africa de Nord; numai grație ei se poate salva Boemia și zdrobi Ungaria în timp util, ducând războiul în inima Germaniei. Mi-a încredințat – spre marea mea surprindere – nu numai că alianța militară franco-italiană continuă să subziste în ciuda nenorocitei politici sancționiste, dar că Marile State Majore italian și francez au stabilit de comun acord și în toate detaliile, planul de transport al corpului expediționar francez prin Nordul Italiei spre Ungaria-Cehoslovacia”²⁸¹.

Convorbirea cu Mittelhauser, în urma vizitei sale la București, a constituit episodul asupra căruia atașatul militar român din Franța a oferit informații deosebite, menite să aducă o serie de clarificări pe tabloul relațiilor în plan militar dintre cele două state²⁸².

În noiembrie-decembrie 1936 generalul Mittelhauser a realizat o vizită în România. În cadrul întrevederilor cu factorii de răspundere politici și militarii români au fost abordate subiecte legate de necesitate unor studii comune, între Statele Majore ale Micii Înțelegeri și Statul Major francez pentru a fixa bazele concrete ale colaborării, de cooperarea armatelor Micii Înțelegeri în diferite ipoteze, precum și realizarea comandamentului unic în cadrul acestor armate, de crearea unei industrii comune de apărare în Transilvania etc. Au fost abordate și probleme legate de furnizarea armamentului francez către România și problemele plăților. La întoarcere în Franța generalul Mittelhauser s-a arătat mulțumit de vizita realizată (a regretat că nu a putut sta mai mult pentru a se documenta mai bine). Vorbindu-i la Paris atașatului militar român, generalul Mittelhauser a atras atenția la faptul că la uzinele de la Reșița mașinile de precizie erau de producție germană, recunoștea, însă, că sunt excelente. Raportul atașatului militar român de la Paris, colonelului Potopeau este amănunțit și se încheie astfel: „Sunt îndreptățit, cred, să spun, că raportul domnului general Mittelhauser, departe de a ne fi defavorabil, va ajuta în mod considerabil opera noastră de înarmare și că este de tot interesul ca asemenea călătorii să aibă loc cât mai des”²⁸³.

²⁸¹ *Ibidem*, f. 110.

²⁸² *Ibidem*, f. 109-118.

²⁸³ *Ibidem*, f. 118.

3. 2. Conferința de la Paris a reprezentanților Statelor majore ale armatelor Micii înțelegeri și Franței pe probleme de legături și transmisiuni

În afară de vizitele-misiune la nivel înalt nu putem consemna pentru etapa analizată contacte cu agendă concretă între reprezentanți ai marilor state majore francez, român sau ai statelor din Mica Înțelegere. Excepție face Conferința de la Paris dintre reprezentanții militari ai Micii Antante și cei ai Franței, desfășurată între 14 și 16 decembrie 1936, având ca obiect semnarea unui „Acord privitor la organizarea și funcționarea legăturilor între Marile Cartiere Generale ale Micii înțelegeri și al Franței, în caz de mobilizare sau tensiune politică”.

Inițiativa venise din partea Micii înțelegeri în urma Conferinței șefilor de Stat Major din iunie 1936 de la București. Pentru contactarea Ministerului de Război francez a fost desemnat Marele Stat Major al armatei cehoslovace. După efectuarea acestor demersuri, generalul Ludvik Krejčí, comunica la București copia răspunsului Departamentului Apărării de la Paris, care, referindu-se la propunerea primită, afirma: „Am onoarea de a vă face cunoscut că nu văd decât avantaje prin realizarea acestui proiect. Textul anexat la scrisoarea dumneavoastră va putea servi de bază a discuțiilor, dar mi se pare, de asemenea, oportun să profităm de reuniunea proiectată pentru a modifica sau preciza câteva dispoziții din acordurile existente, ținând cont de rezultatele discuțiilor efectuate până acum”²⁸⁴. Se propunea în particular participanților: punerea la punct a convențiilor relative la călătoriile avioanelor curier, realizarea de încercări reale pentru aprecierea timpilor morți creați de cifrarea sau descifrarea mesajelor și de studiere a măsurilor susceptibile pentru diminuarea lor; completarea textelor în vigoare cu privire la mijloacele noi care apăruseră după semnarea acordurilor (stații noi de radio-telegrafie, cabluri submarine în construcție). În acest răspuns era consemnat și un element de noutate privitor la un domeniu ce nu intrase până atunci în vizorul conducerii militare a Franței, și anume că: „Prezența, pentru fiecare din Statele Majore interesate, a șefului Biroului Operații, sau a reprezentantului calificat va permite abordarea eventuală a diverselor chestiuni relative la operații, pe parcursul desfășurării conferinței”²⁸⁵.

Inedită a fost și reacția șefului Marelui Stat Major român care, comunicând atașatului militar român la Paris compunerea delegației formate din acesta și maiorul Aldea, șeful Biroului 4 transmisiuni – geniu, care era expertul în problema legăturilor, făcea precizarea expresă de a nu discuta decât chestiunile privitoare la transmisiuni. „Chestiunile privitoare la operațiuni se vor aborda numai după ce, într-o conferință a șefilor Statelor Majore, se va stabili cadrul general”²⁸⁶.

²⁸⁴ AMR, Fond M. St. M., Secția a III-a Operații, Dosar nr. crt. 1024, f. 124.

²⁸⁵ *Ibidem*, f. 121.

²⁸⁶ *Ibidem*, f. 125.

O asemenea abordare este posibil să fi fost consecința încercărilor României de a-l menaja pe aliatul său, Iugoslavia, care afișa cu tot mai mare insistență reticența față de adâncirea raporturilor militare cu Franța. Aceste menajamente erau afirmate chiar de către Carol al II-lea în timpul vizitei sale în Anglia în iulie 1937. Din acest punct de vedere este elocventă o convorbire a ambasadorului francez la Londra cu Carol al II-lea, susținută cu acest prilej. „Așa cum e normal, – nota diplomatul despre discuțiile avute cu suveranul român, – profit de acest moment pentru a spune, cu aceeași sinceritate cu care mi-a vorbit și el despre decepția pe care a provocat-o în rândurile noastre slăbirea legăturilor care unesc statele Micii Antante între ele, pe de o parte, și cu Franța, pe de altă parte și, mai ales amânarea pactului proiectat între noi, ceea ce este mult mai puțin regretabil pentru Franța decât pentru aceste țări și pentru cauza păcii...În ceea ce privește România, dacă, zice el (regele, *n.n.*), a avut atitudinea pe care eu o semnez și pe care o regret, nu este pentru că sentimentele sale s-ar fi schimbat, dar România a fost obligată, pentru a menține Mica Antantă, să adopte o atitudine intermediară între aceea a Cehoslovaciei și aceea a Iugoslaviei”²⁸⁷. De fapt și pe timpul desfășurării conferinței de la Paris, Belgradul va avea o atitudine specială, grăbind lucrările acesteia.

Conform raportului întocmit de atașatul militar, colonelul G. Potopeau, și înaintat la București la 18 decembrie 1936, pe timpul Conferinței s-au discutat și stabilit în amănunt organizarea și funcționarea transmisiunilor între Franța și Mica Înțelegere. Ideea asigurării legăturilor dintre cele patru State Majore fusese lansată încă din 1934, când, în martie, la Conferința de la București a șefilor organelor de conducere operativă ale armatelor din Mica Înțelegere s-au propus modalități de realizare a legăturilor cu Statul Major General francez prin semnarea unui acord comun. Răspunsul francez a fost favorabil, invitând reprezentanții aliaților la Paris pentru stabilirea cadrului acordului. Marele Stat Major iugoslav a motivat că nu este pregătit și a propus amânarea întâlnirii pentru toamna anului 1934, după Conferința Micii înțelegeri de la Praga, unde s-a solicitat încheierea unor acorduri bilaterale între Franța – România și Franța – Iugoslavia pe această temă, între Franța și Cehoslovacia ea existând deja. M. St. M. român a finalizat acest acord în iulie 1935, cel cu Iugoslavia nefiind încheiat nici până la acea dată²⁸⁸. Tergiversările au continuat, astfel că proiectata întrunire pentru finalizarea acordului nu a putut avea loc decât la sfârșitul anului 1936.

Acum a fost negociat și semnat noul acord, compus din două părți și care stabilea modul de acțiune în două ipoteze. Fiecare din aceste două părți îngloba toate prescripțiile utilizabile din

²⁸⁷ *Carol al II-lea în exil. Documente diplomatice. Selecția documentelor și Studiu introductiv de Valeriu Florin Dobrinescu și Ion Pătroi.* București: Editura Vremea, 2002, p. 48. 224 p. ISBN: 973-645-032-5.

²⁸⁸ AMR, Fond M. St. M., Secția a III-a Operații, Dosar nr. crt. 1534, f. 109.

vechile acorduri bilaterale (Franța – Cehoslovacia, Franța – România, Franța – Iugoslavia), îmbunătățite și puse la punct, potrivit progreselor realizate între timp de mijloacele tehnice.

Datorită faptului că transcrierea unor documente atât de voluminoase cerea un timp destul de îndelungat, că intrarea în vigoare a măsurilor stabilite în Ipoteza b) necesita aprobarea guvernelor respective și, mai ales, că delegatul iugoslav avea puteri limitate și a pus condiția să termine lucrul în trei zile, s-au redactat definitiv numai chestiunile noi, rămânând ca redactarea în formă completă a documentelor să se facă de Statele Majore franceze (armată și aer) și să se trimită celorlalte State Majore participante prin curier.

După ratificarea de către guvernul francez a acordului, Marele Stat Major francez urma să comunice Marilor State Majore ale Micii Înțelegeri că noul acord intră în vigoare. De fapt el nu intra imediat în vigoare, ci după treizeci de zile de la primirea telegramei. Până atunci – dacă va fi fost cazul – se făcea uz de acordurile bilaterale existente²⁸⁹.

Concret, programul Conferinței a fost foarte încărcat și, conform Dării de seamă²⁹⁰ întocmite de către delegația română și depusă la M. St. M., principalele elemente supuse analizei s-au referit la: 1. Revederea și îmbunătățirea acordurilor particulare, conform cu rezultatele încercărilor executate în 1936 și cu noile mijloace de transmisiuni internaționale, controlate de Franța și Statele Micii Înțelegeri. Ele constau din noul cablu submarin (francez) Tunis – Igalo (gura Catârului), care ușura enorm legăturile telegrafice între Franța și Mica Înțelegere. Noi posturi radio foarte puternice pe unde scurte (în special postul cehoslovac de la Poděbrady, cu 20 Kw în antenă pentru unde scurte și 300 Kw pentru unde lungi). Organizarea radioghidajului și utilizarea radiodifuziunii pentru avioanele-curier. Ansamblul acestor realizări modifica sensibil posibilitățile de transmisiuni între Mica Înțelegere și Franța. 2. Discutarea și punerea de acord a părților comune și ne comune din acordurile particulare. 3. Discutarea elementelor unui acord general și stabilirea părților lui componente, pentru fiecare din cele două situații de război posibile: a) toate statele Micii Înțelegeri și Franța, angajate simultan și solidar într-un conflict; b) numai unele din aceste state angajate în conflict, celelalte neutre.

Concluziile acestor discuții au dus la:

1. Încheierea unui „Acord general”, cuprinzând organizarea și funcționarea transmisiunilor între Franța, Cehoslovacia, România și Iugoslavia, în două părți: prima, cuprinzând normele aplicabile în cazul când toate statele semnatare ar fi simultan și solidar angajate în conflict; a doua, cuprinzând norme speciale de aplicat în cazul când numai unele din acele state vor fi angajate în conflict, celelalte neutre, dar totuși interesate a facilita legăturile și

²⁸⁹ *Ibidem*, nr. crt. 1024, f. 127-129.

²⁹⁰ *Ibidem*, f. 136-143.

transmisiunile între cele angajate în conflict. Acest nou acord avea la bază Proiectul de acord din iunie 1936 și acordurile particulare existente, revăzute și îmbunătățite.

2. Menținerea în vigoare a acordurilor particulare numai până la ratificarea noului acord (comun și general). Redactarea și transcrierea în forma completă a anexelor noului Acord general necesitând mai multe zile, iar delegația iugoslavă având puteri limitate și dispunând de 4 zile, lucrările definitiv stabilite s-au redus la: încheierea unui „Proces-Verbal” semnat de șefii tuturor delegațiilor, în care s-au consemnat discuțiile și hotărârile stabilite în conferință; redactarea textului Acordului general, cu cele două părți componente; redactarea considerațiilor generale și a principiilor pe care se rezema noul plan de transmisiuni, compus din anexele noului acord și redactarea părților noi introduse în aceste anexe.

S-a stabilit și consemnat în Procesul Verbal ca: 1. Marele Stat Major francez (armată și aer) să completeze lucrările redactate în Conferință cu părțile reținute din vechile acorduri particulare. 2. Lucrările astfel întocmite să fie trimise prin curier celorlalte Mari State Majore, acestea urmând să comunice Marelui Stat Major francez aprobarea lor. 3. Primirea tuturor acceptărilor va fi comunicată celorlalte State Majore interesate, telegrafic de Marele Stat Major al armatei franceze; noul acord intră în vigoare 30 zile după această comunicare telegrafică.

Principalele norme de transmisiuni stabilite prin noul acord erau următoarele:

a) Pentru prima situație de război (toate statele Micii Înțelegeri și Franța angajate simultan și solidar în conflict):

1. Telegraful cu fir, constituie mijlocul principal, dublat sau înlocuit la nevoie prin telegrafie fără fir (TFF). Calea principală telegrafică o constituia cablul Paris-Marseille-Tunis-Igalo-Belgrad-Orșova-București-Praga (între Igalo, eventual Belgrad-Praga linie aeriană). De îndată ce francezii vor fi terminat instalarea cablului Marsilia-Candia se vor utiliza și căile Candia-Salonic-Belgrad și Candia-Istanbul-Constanța-București.

2. TFF se va face direct între Franța și fiecare din țările Micii Înțelegeri, în vocațiuni și cu caracteristici definitive.

Ascultarea se va organiza în toate țările (Mica Înțelegere și Franța) și va permite retransmiterea autonomă destinatarului care momentan n-ar putea avea corespondență directă cu expeditorul. Retransmiterea se va face pe orice cale disponibilă, de preferință în telegrafie cu fir.

În fiecare țară, efectuarea corespondenței radio (directă și de retransmitere) se face de către un Birou radio-central, legat prin cablu cu emisiunile și recepțiile.

3. Curierii prin avion, vor funcționa după necesități, după un sistem care combină mijloacele țârilor, câte două.

Se avea în vedere totuși asigurarea unui serviciu regulat de curier aerian, în care scop țările interesate vor studia și realiza mijloacele necesare (avioane de lungă cursă, zburând la plafon foarte sus, ghidate prin emisiuni radio).

4. Cifrul rămâne așa cum fusese stabilit prin acordurile particulare; totuși, pentru cifrarea circularelor se adopta supra cifrare comună și deosebită de cele particulare.

b. Pentru situația a doua (numai unele din statele Mica Înțelegere și Franța în conflict, restul neutre) transmisiunile urmau a se face direct între statele interesate, prin mijloacele prevăzute în prima ipoteză. La nevoie se puteau utiliza transmisiunile din timp de pace ale statelor neutre, Marile State Majore ale acestora luând măsuri ca asemenea corespondență să fie tranzitată fără întârziere destinatarului, prin orice mijloc afară de radio. În acest scop s-au stabilit consemne și indicative de recunoaștere.

Membrii delegației raportau și măsurile ce se impuneau României, eșalonate în două etape:

a. Imediat:

1. Organizarea biroului radiocentrului și întocmirea livretului cu instrucțiunile de funcționare.

2. Intervenția la Ministerul Aerului pentru crearea unei unități speciale de legătură (un grup de două escadrile cu un total de 20-24 avioane). Aparatele din componența lui trebuiau să aibă rază de acțiune de cel puțin 1000 km, plafon peste 6000 m, instalații de radio-ghidaj, armament pentru apărarea proprie, loc pentru doi oameni în afară de echipaj.

3. Efectuarea diligențelor la P.T.T.R pentru reluarea lucrărilor de reparare a cablului Constanța-Constantinopol și pentru construirea celor două emițătoare radio pe unde scurte în 1937.

4. Studiul întrebuirii radiodifuziunii la mobilizare.

5. Ministerul Apărării Naționale să asigure realizarea posturilor Marelui Cartier General – unde scurte și să intervină la Marele Stat Major francez pentru schimbul mutual de misiuni militare, în caz de mobilizare.

b. După primirea documentelor de la Marele Stat Major francez: obținerea aprobării guvernului pentru aplicarea Acordului, Partea a II-a (România neutră, se elaborarea de instrucțiuni pentru aplicarea acordului.

Sesizând competențele în problemele discutate ale ofițerilor cehoslovaci care făcuseră stagii în unități de profil ale armatei franceze, cei doi delegați români făceau propuneri pertinente pentru pregătirea personalului ce era destinat a asigura buna funcționare a sistemului de legături se transmisiuni. Dat fiind că o informare bună în această direcție nu se putea obține decât prin participarea la cursurile Centrului de Instrucție de transmisiuni francez, trimiterea unui ofițer

superior calificat în transmisiuni și care să poată lucra un timp în Marele Stat Major apare foarte necesară. Această modalitate fusese aplicată până în anul 1930. Asigurarea reluării ei se propunea a se face renunțându-se eventual la trimiterea în anul 1937 a unui ofițer român de transmisiuni în Polonia.

Pentru sprijinul acordat celor doi ofițeri români, aceștia au sugerat acordarea de decorații mai multor ofițeri francezi: lt. colonel de France de Tersant Jacques, lt. colonel Magnin Pierre, căpitani Bisson Norbert, Romon Gabriel și Renard Raymond.

Și punerea în vigoare a acordului a comportat întârzieri datorate aceluiași parteneri – iugoslavii. La finalizarea textelor acordului au apărut mici divergențe privind unele detalii tehnice, care au fost depășite. Dar, dincolo de acestea, M.St. M. iugoslav a condiționat punerea în aplicare de înțelegeri ce trebuiau stabilite în fiecare caz de către guvernele interesate, stabilindu-se și modalitățile de legătură tot atunci, ceea ce era sinonim cu anularea de fapt a acordului. Deci, până la conferința Micii înțelegeri ce urma să se desfășoare la Praga în decembrie 1937, situația rămânea tot nerezolvată²⁹¹, semnarea acordului producându-se abia în septembrie 1938²⁹².

3. 3. Concluzii la capitolul 3

Studiul nostru demonstrează că elementele definatorii prezentate pentru concretizarea colaborării au fost influențate de o multitudine de factori, dintre care cităm: a) situația geopolitică internațională; b) atitudinea factorilor politici din cele două state; c) determinările de ordin strategic definite și susținute de conducătorii structurilor militare de decizie; d) opinia publică și elementele ținând de tradiția seculară a cooperării dintre cele două popoare. În funcție de aceste determinări s-au conturat imediat după Marele Război principalele obiective și direcții pe care cei doi parteneri și le-au stabilit funcție de propriile interese. În măsura în care aceste opțiuni s-au intersectat, au coincis pe un palier sau altul, și amploarea cooperării a fost mai vizibilă iar rezultatele mai consistente. Astfel, s-au profilat doi termeni majori ai ecuației: opțiunile de securitate ale României, ce se doreau potențate de colaborarea cu Franța, materializate într-o serie de solicitări de sprijin politico-diplomatic, financiar și militar, și sistemul conceput de conducerea franceză în vederea asigurării conservării noilor realități politice, economice, statale de după prima mare conflagrație a secolului XX.

Desfășurarea colaborării militare în acest cadru a fost grevată de o serie de condiționalități ținând, pentru România, de acceptarea strategiei franceze de securitate și ancorarea ei fermă în acest sistem, de acceptarea unor concesiuni de ordin economic și a eforturilor de modernizare a armatei sale. Aici s-a resimțit puternic influența factorilor politici care au intrat

²⁹¹ AMR, Fond M. St. M., Secția a III-a Operații, Dosar nr. crt. 1534, f. 111.

²⁹² Ibidem, Dosar nr. crt. 1611, f. 5.

uneori în contradicție cu cei militari în privința transpunerii în practică a unor înțelegeri de principiu. Aceste disonanțe s-au făcut auzite atât în Franța, cât și în România. Două exemple sunt edificatoare. Pentru Franța: încercările conducerii militare de perfectare a unei convenții militare capabile să garanteze și să optimizeze cooperarea dintre cele două armate aliante în caz de război, anulată de opoziția ministrului de Externe în 1934. Pentru România: multiplele solicitări ale factorilor de decizie militară de acordare a mijloacelor financiare pentru punerea în practică a numeroaselor proiecte de îmbunătățire a situației dotării armatei, de modernizare a ei, elaborate în prima parte a anilor '30, rămase fără un răspuns adecvat.

Au existat și o serie de factori cu impact pozitiv asupra cursului colaborării militare. Ei pot fi identificați în sprijinul unor demnitari militari francezi care colaboraseră cu comandanți români în campania din 1916-1918, în impactul pozitiv al amplei cooperări din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea, în perpetuarea influenței doctrinei franceze asupra celei românești, în continuitatea formării de cadre de comandă române în instituții militare franceze de profil.

Concluziile rezultate în urma studiului efectuat pun în lumină existența unei evidente desincronizări între doleanțe și resurse, ultimele fiind afectate grav de criza economică, mai ales în cazul României.

4. ASPECTE CONCRETE ALE COLABORĂRII MILITARE

4. 1. Cooperarea în domeniile concepției apărării, organizării și instruirii

Armata Română se afla în plin proces de perfecționare a doctrinei sale de război, a strategiei de apărare și de edificare a sistemului de securitate. În acest sens se acționa atât pentru consolidarea alianțelor, cât și pentru potențarea instrumentelor de respingere a unor agresiuni. Dezbaterile inițiate de teoreticieni asupra doctrinei militare au fost legate în mod obiectiv de Franța, care avea cea mai puternică reprezentare în doctrina militară românească. După război au apărut diferite opinii care se pronunțau în raport cu influența franceză. Unele promovau ideea menținerii doctrinei franceze pe motiv că România va lupta și în viitor alături de marele său aliat, căci având o experiență și tradiții limitate, nu avea decât alternativa adoptării doctrinei unei mari armate. Alte opinii se pronunțau împotriva adoptării, dar pentru adaptarea principiilor doctrinei franceze la realitățile românești. O a treia categorie o constituiau teoreticienii care promovau ideea unei doctrine românești, argumentând cu diferențele de amploare dintre cele două organisme militare, puterea diferită a potențialilor inamici, diferențele privind dotarea,

tehnica etc.²⁹³ Cert este faptul că elaborarea acestei doctrine va fi influențată în continuare de principiile franceze.

Marele Război adusese o serie de modificări importante atât în plan strategic, cât și tactic, datorate în special perfecționării tehnicii de luptă. Apariția unor noi arme a determinat elaborarea de noi procedee de luptă, adoptarea de sisteme de contracarare a efectelor lor. Aviația, blindatele, motorizarea, au pus în fața factorilor de decizie imperativul abordării măsurilor necesare atât în planul organizării și dotării, cât și al instruirii²⁹⁴. O altă problemă, de această dată ținând de solicitarea sprijinului francez în perfecționarea sau elaborarea unor regulamente militare, va avea o evoluție asemănătoare, la jumătatea deceniului patru ajungându-și la concluzia necesității folosirii și a experienței altor armate²⁹⁵.

În etapa la care ne referim au continuat eforturile de perfecționare și pe alte planuri, făcându-se apel la experiența Armatei Franceze. A fost gândită o nouă structură a organismului militar care să răspundă noilor realități interne ale României întregite, precum și noii geopolitici continentale. Chiar în anul 1930, Marele Stat Major român a trecut la elaborarea strategiei privind organizarea defensivă a tuturor frontierelor, preconizându-se construirea de fortificații care să bareze căile de pătrundere a inamicului potențial atât în vest (în Poarta Someșului), cât și în est (zona Cașin-Focșani-Galați)²⁹⁶. De asemenea, s-a continuat activitatea de elaborare anuală a planurilor de campanie pentru diferite ipoteze, luându-se în calcul o doctrină defensivă de apărare a granițelor, consolidarea colaborării dintre armatele Micii Înțelegeri mai ales după încheierea Pactului de organizare din 1933, precum și efectele constituirii în 1934 a Înțelegerii Balcanice și cooperarea cu Armata Poloneză în cazul unui atac din est. Pentru anul 1931 s-a elaborat Planul de campanie nr. 4 cu mai multe ipoteze, vizând respingerea agresiunilor de pe mai multe direcții, plan care a fost completat în anii următori pentru noi ipoteze operative²⁹⁷. Începând cu anul 1934 Marele Stat-Major a avut în vedere în elaborarea planurilor de campanie câteva elemente noi: creșterea pericolului revizionist, constituirea Înțelegerii Balcanice (9 februarie 1934) și îmbunătățirea relațiilor cu URSS. Având în vedere relațiile cu sovieticii, Marele Stat-Major a propus aliaților săi din Mica Înțelegere elaborarea unui plan de campanie în condițiile unui conflict generalizat în Europa, în cazul în care Uniunea Sovietică rămânea neutră. Se acorda atenție acoperirii frontierei și mobilizării rapide pentru crearea dispozitivului tactic de apărare. Planurile de operații pentru anii 1935 și 1936 au realizat proiectele de apărare a țării în

²⁹³ OTU, Petre. *La Roumanie militaire. Entre la nécessité de l'originalité et le contraintes du modèle 1932-1939*. În: *Revue internationale de l'histoire militaire*, 2003, nr. 83, p. 51.

²⁹⁴ OLTEANU, Constantin. *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*. București: Editura militară, 1979, p. 192. 528 p.

²⁹⁵ OTU, Petre. *Op. cit.*, p. 57.

²⁹⁶ *Ibidem*, p. 297.

²⁹⁷ AMR, Fond MStM, Secția a 3-a Operații, Dosar nr. crt.1375, f.2-6; 17-22.

concordanță cu previziunile din anii anteriori; referitor la frontul de Est, forțele aveau misiunea de a executa manevre de acoperire²⁹⁸.

Aceste eforturi ample făcute de conducerea armatei pe multiple planuri au generat și unele dificultăți atât la nivel teoretic, cât și practic, în depășirea cărora se regăsește și efectul colaborării franco-române, desigur într-o proporție mai mică decât anterior și decât ar fi fost dorită de unul dintre cei doi parteneri, și anume de România.

Colaborarea în domeniul instruirii trupelor și a cadrelor militare s-a derulat pe două mari direcții. În primul rând, folosirea ca sursă de inspirație a unor reglementări obținute de la Armata Franceză în organizarea și perfecționarea procesului de instruire a cadrelor și trupei. În al doilea rând, trimiterea unor elevi pentru a urma cursurile diferitelor instituții militare de învățământ sau a unor ofițeri la cursuri de perfecționare-specializare ori la stagii în unități, comandamente și instituții militare.

Referirile privind primul capitol sunt aproape nelipsite din rapoartele informative ale atașatorilor militari din această perioadă, din dările de seamă întocmite în urma misiunilor unor militari români în structuri ale armatei franceze, ele fiind însoțite de sugestii de aplicare în Armata Română. Din capitala Franței erau trimise spre București repere organizatorice, modele de structuri noi sau intervenții cu caracter de modernizare a altora, referiri concrete la rezultatele proceselor de instrucție, analize asupra eficienței lor și adaptabilității la specificul organismului militar românesc. Au fost studiate numeroase legi, au fost procurate cu concursul autorităților militare franceze numeroase regulamente, instrucțiuni, broșuri conținând reglementări specifice diferitelor arme și specialități și selecționate prevederile cu aplicabilitate în Armata Română. Ele se refereau la instrucția pre regimentară vizând pregătirea militară elementară care se adresa tinerilor cu studii inferioare, susceptibili de a deveni gradați, și la pregătirea militară superioară, vizând tinerii cu studii superioare (tineri cu termen redus), susceptibili de a deveni ofițeri de rezervă²⁹⁹. Erau detaliate elementele principale de organizare, factorii care concureau la realizarea practică, etapele instruirii în timpul școlii și în serviciul militar activ, durata acesteia, organizarea și funcționarea cursurilor, materiile predate și finalitatea instruirii în acest sistem.

Alte categorii de informații radiografiau în continuare sistemul de organizare a învățământului militar, cuprinzând școli preliminare, școli de formațiune, școli de aplicație, școli de perfecționare și de specialitate, școli de învățământ militar superior. Datele extrase din documentele oficiale erau completate de dările de seamă ale ofițerilor români cursanți. O enumerare aleatorie a acestora este sugestivă. În anul 1934 erau înaintate Marelui Stat Major român programele de învățământ ale Școlii Superioare de Război, Școlii Superioare Navale,

²⁹⁸ *Ibidem*, Dosar nr. 1510, f. 12-18.

²⁹⁹ AMR, Fond MAPN, Cabinet (333), Dosar nr. crt. 74, f. 192.

Școlii de Aplicație de Artilerie (Fontainebleau), Școlii de Aplicație a Geniului, Școlii de Aplicație a Cavaleriei, însoțite de dări de seamă ale unor ofițeri cursanți.

Dările de seamă întocmite după planul elaborat de către atașatul militar aveau ca scop „de a da un material de orientare școlilor similare din Armata Română, de către însuși elevul care, în cursul școlii, a fost cel mai în măsură să-și dea seama de valoarea programelor, de organizarea, funcționarea și metoda întrebuițată, precum și de efectele lor”³⁰⁰.

Printre domeniile asupra cărora s-a îndreptat atenția militarilor români s-a aflat și sistemul de pregătire a ofițerilor superiori – colonei – și a generalilor. Atașatul militar Paul Teodorescu atâtea atenția la sfârșitul anului 1934 că în cursul fiecărui an ofițerii francezi de toate gradele și de toate armele, brevetati și nebrevetați, treceau prin diferite centre pentru a urma un ciclu de conferințe și exerciții aplicative, socotite ca necesare pentru îmbunătățirea cunoștințelor, pentru fixarea unei unități de doctrină, cât și pentru răspândirea noilor idei în toată armata³⁰¹.

Între 1 și 23 decembrie a funcționat ciclul de colonei și generali la Versailles, pe lângă Școala de Aplicație a Infanteriei, care urma a fi continuat cu alte cicluri pe lângă Centrul de Instrucție al Artileriei, al Cavaleriei, al Aeronauticii, cu o durată totală de circa 4 luni.

La ciclul din decembrie au participat 7 generali, 28 colonei, 15 lt. colonei francezi, precum și 7 ofițeri străini, dintre care 3 generali din armata britanică.

Conform programului, subiectele ce s-au tratat s-au referit la: întrebuițarea carelor de luptă în ofensivă și defensivă; întrebuițarea batalionului de mitraliere și a infanteriei purtate; lupta în localități și păduri; întrebuițarea unui corp de armată în defensivă și în ofensivă (cu simpla acțiune); exerciții de corp de armată cu dublă acțiune (joc de război); întrebuițarea transmisiunilor; căutarea și exploatarea informațiilor; trecerea cursurilor de apă (în prezența inamicului). Ele au fost analizate și prezentate în detaliu, în special din cauza noutăților ce le conțineau și care puteau fi introduse în programele activităților similare din țară.

Atașatul militar, demnitarii militari români sosiți în vizite protocolare, ofițerii aflați în misiuni au primit de nenumărate ori invitația de a participa la manevrele organizate în armata franceză, la exerciții demonstrative ale unor unități aparținând diferitelor arme sau specialități, sau cu armament de ultimă generație. Între 20 mai și 12 iunie 1935 o delegație formată din șeful Marelui Stat Major, generalul Nicolae Samsonovici, colonelul Dumitrescu Polihron și maiorul Constantin Ștefănescu participă la manevrele armatei franceze³⁰². De multe ori reprezentanți ai armatei române au beneficiat în exclusivitate de asemenea invitații. Cu această ocazie erau reținute învățăminte, însușite procedee de luptă la nivelul diferitelor eșaloane, de la cele mai mici

³⁰⁰ *Ibidem*, f. 340-346.

³⁰¹ *Ibidem*, f. 700-707.

³⁰² *Ibidem*, Dosar nr. crt.635, f. 68.

până la cele mai înalte³⁰³. Nu au scăpat atenției nici modificările intervenite în organigrama și atribuțiile unor organisme militare de decizie³⁰⁴.

În etapa analizată, cea mai amplă documentare în interesul armatei române a fost efectuată de către generalul Conaștin Ștefănescu Amza în Franța în 1930. Misiunea pe care a executat-o în această țară, însoțit de maiorul Gheorghe Ioan din Batalionul I Pionieri Munte, a fost pentru a se informa, a vedea și a studia la fața locului sistemele de fortificație permanentă adoptate de Comisia Superioară a Apărării Naționale franceze și felul cum aceste lucrări începuseră a fi executate; alte obiective au fost studierea lucrărilor pe diferitele frontiere ale Franței și convorbiri cu membrii Comisiei de Fortificații, atât la Comisia Centrală din Paris, cât și din subcomisiile care conduceau lucrările pe teren. Scopul mărturisit în darea de seamă întocmită în urma misiunii era acela de a cunoaște toate principiile, atât cele de natură tactică, cât și cele de natură pur tehnică ale executării lucrărilor. Pentru atingerea obiectivelor propuse, generalul Amza a stabilit un amplu program de documentare derulat pe parcursul a mai multor luni, în realizarea căruia a beneficiat de întreg sprijinul autorităților militare franceze de la cele mai înalte eșaloane. Direcțiile de documentare erau nominalizate în nu mai puțin de 36 de puncte vizând în esență următoarele: organizarea generală a sistemului de fortificație permanentă a Franței; care sunt principiile de natură tactică și tehnică ce au condus la adoptarea acelu sistem; cum înțeleg comandamentul? Vor constitui un comandament special al regiunilor întărite sau vor intra sub ordinele comandamentelor de corp de armată respective și alte detalii referitoare la liniile de apărare³⁰⁵.

Documentarea în problemele tehnice de specialitate a fost rezolvată în urma unei vizite la Verdun, pentru a studia la fața locului efectele distructive ale diferitelor tipuri de armament asupra fortificațiilor, o alta la fortificațiile de la frontiera din zona Loara, în Vosgi și Alpi pentru cunoașterea specificului amenajărilor din munți, pe cele din câmpia Alsaciei și pe Rin. De asemenea, i s-a permis accesul în fabricile care produceau armament și cuirasate pentru fortificații.

Problemele privind principiile de organizare a sistemului de fortificații, adaptabile și la România, de elaborare și executare a unor planuri concrete pe direcțiile de acțiune a unor posibili adversari au fost abordate într-o serie de întâlniri cu responsabili militari în domeniu. La 31 mai 1930 generalul român Conaștin Ștefănescu Amza a fost primit de către șeful Marelui Stat Major, generalul Weygand. Întâlnirea a depășit cadrul protocolar, discuțiile abordând două planuri concrete de fortificare a frontierei de est a României. Unul dintre ele fusese elaborat de

³⁰³ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 179, f. 190-191.

³⁰⁴ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 74, f. 705.

³⁰⁵ AMR, Fond MR, Direcția fortificațiilor, Dosar nr. crt. 138, f. 239-240.

specialiștii din Biroul operați al Statului Major francez, celălalt fiind opera militarilor români. Confruntările de idei au fost deosebit de benefice pentru partea română. O a doua discuție pe tema acestor planuri a avut loc la 20 iunie în cadrul unei noi întâlniri cu Weygand, generalul francez apreciind planul român ca fiind mai complet și exprimându-și satisfacția de a fi putut lua contact cu realitățile specifice teatrului de operațiuni de la granița de est a României. Ideile expuse cu acest prilej au constituit un sprijin concret în planul concepției pentru factorii de decizie români în domeniu. Ele au fost completate în detaliu cu ocazia convorbirilor cu generalul francez Belhague, Inspectorul general al geniului și Directorul fortificațiilor. În același timp, emisarul român a obținut informații prețioase despre structurile cu responsabilități în domeniul fortificațiilor, despre subordonarea, organigrama, atribuțiile și competențelor acestora.

Rezultatul acestei adevărate campanii de documentare se va concretiza după întoarcerea generalului român din misiune într-un „Proiect pentru organizarea defensivă a teatrelor de operațiuni ale României Mari”³⁰⁶, proiect în care experiența franceză în domeniu a fost folosită din plin.

Analizând cel de-al doilea plan major al legăturilor franco-române în domeniul pregătirii militare, trebuie să constatăm că și în această perioadă marcată, e drept, de sincope, explicabile dacă avem în vedere evoluția în general a cooperării dintre cele două armate, prezența militarilor români pentru studii de bază sau de perfecționare și specializare în instituții de profil franceze s-a situat tot pe primul loc comparativ cu trimiterea la studii în alte țări. Un alt factor ce a influențat negativ numărul cursanților români l-a constituit criza economică. În iulie 1932, Marele Stat Major francez solicita precizări autorităților competente române în legătură cu intenția de a ocupa cele două locuri rezervate la Școala Superioară de Război din Paris. Bugetul pentru anul 1932 nu a prevăzut nicio sumă pentru trimiterea de ofițeri la studiu în această instituție. Secția 5 Instrucție din Marele stat Major de la București a propus ocuparea lor cu condiția ca unul dintre cei doi ofițeri să-și achite singur cheltuielile de școlarizare³⁰⁷. Un alt exemplu semnificativ: în anul 1933 Marele Stat Major informa Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării că „la articolul 3 din buget *studii și stagii în străinătate* s-au cerut 16 milioane lei și s-au aprobat numai 3 711 188. Din această cauză s-a micșorat la minimum numărul ofițerilor trimiși la școli în străinătate și s-a renunțat complet la trimiterea ofițerilor noștri la stagii în armatele amice”³⁰⁸. Odată cu înființarea la Școala Superioară de Război din Paris a unei secții de aeronautică despre care Subsecretariatul de Stat al Aerului afirma că este „cea mai înaltă școală în materie de aeronautică, iar cunoașterea ideilor care se preconizează în vederea utilizării aeronauticii în timp

³⁰⁶ *Ibidem*, f. 307.

³⁰⁷ AMR, Fond M.R., Direcția Contabilității, Dosar nr. crt. 87, f. 185.

³⁰⁸ AMR, Fond Secretariatul Consiliului Superior al Apărării Țării, Dosar. Nr. crt. 7, f. 157.

de război, de cea mai mare însemnătate pentru noi”³⁰⁹, se solicita trimiterea în anul 1934 a unui ofițer român spre a-i urma cursurile. Însuși generalul Denain, ministrul Aerului, își dăduse „în mod special acordul său pentru ca un ofițer român să poată urma această școală”, fără a se da curs invitației. Situația de criză din domeniu s-a prelungit și în 1935. Atașatul aeronautic român raporta impresia neplăcută creată ca urmare a faptului că la solicitarea părții române s-a aprobat un loc în plus la Școala Superioară de Război pentru un ofițer aviator, în afară de cele două locuri pentru ofițeri din armata terestră, iar „după ce am mai cerut și al 4-lea loc, ministerul Aerului este intrigat de faptul că nu trimitem nici ofițerul pentru care s-a angajat personal față de Statul Major francez, comunicându-mi că măsura aceasta poate să îngreueze în viitor rezolvarea cererilor pe care le vom face în acest sens”³¹⁰. Aceeași situație s-a produs și în privința locurilor destinate ofițerilor români la cursurile Școlii Pregătitoare a Armatei Aerului și la Școala Superioară de Aeronautică, unde nu numai că nu s-a trimis nici un ofițer, dar nici nu s-a anunțat că nu vor mai fi trimiși. Atașatul militar român făcea cunoscut că M.St.M. francez a rezervat pentru ofițeri români două locuri la Școala Superioară Tehnică a Artileriei, trei locuri la Școala de Pulberi și un loc la Școala de Lucrări Publice. Comunicând informația Inspectoratului General Tehnic, Marele Stat Major, Secția 5 Instrucție, atrăgea atenția că în bugetul pe 1935/1936 nu s-au prevăzut fonduri decât pentru cei aflați deja la studii în străinătate³¹¹. Cu ocazia Conferinței Franța – Mica Înțelegere de la Paris, din decembrie 1936, i s-a sugerat atașatului militar român, colonelul Potopeanu, că „Marele Stat Major francez ar fi foarte dispus să trimită 4 ofițeri superiori *de tout premier choix* (câte unul de fiecare birou) la București, pentru a face – fie simultan, fie succesiv – câte un stagiu de două-patru săptămâni în secțiile respective din Marele Stat Major al nostru”. Atașatul militar român continua: „Aici, fără a se ocupa câtuși de puțin de problemele noastre concrete, ei ne-ar arăta – pentru o ipoteză fictivă (o concentrare sovietică la granița Manchuko-ului, de exemplu) – cum ar întocmi ei planul de mobilizare, pe cel de informații, pe cel de campanie etc. Cu cât șefii noștri de secție îi vor descoase mai mult, cu atât profitul va fi mai mare. Personal cred că ar trebui să folosim fără întârziere această bună dispoziție, căci nu pot uita cât de fericit aș fi fost când eram șeful Secției Operații să cunosc tehnica întocmirii unui plan de campanie francez”³¹².

O statistică întocmită în anul 1938 la ordinul generalului Ion Antonescu, ministru al Apărării Naționale, evidențiază faptul că în acesta scurtă perioadă au fost trimiși totuși în Franța pentru studii la diverse niveluri peste 95 de ofițeri români³¹³, evident mult mai puțini decât în

³⁰⁹ AMR, Fond Subsecretariatul de Stat al Aerului, Dosar nr. crt. 463, f. 271.

³¹⁰ AMR, Fond 5487, dosar nr. crt. 692, f. 322-324

³¹¹ AMR., Fond Inspectoratul General Tehnic, Dosar nr. crt. 252, f. 223.

³¹² AMR, Fond M.St.M., Secția 3 Operații, Dosar 1024, f. 114.

³¹³ AMR, Fond M. Ap. N., Cabinet, Dosar nr. 635, f. 43-84.

deceniul anterior. Aceștia aparțineau întregului spectru de arme și specialități, de la infanterie până la aviație, marină sau medicină militară.

Aceeași statistică evidențiază faptul că tot în acesta perioadă numeroși ofițeri superiori români, de la maior la general, au îndeplinit misiuni în Franța, unele speciale sau secrete, altele în domeniul informațiilor, al înzestrării cu armament, de documentare în materie de fortificații, de legături și transmisiuni sau de asistare la manevre. Procentele ce reveneau Franței în acest domeniu erau covârșitoare față de alte state, dacă avem în vedere că în etapa 1924-1938 au fost trimiși la studii de diverse niveluri în Anglia - 1 ofițer, în Austria - 1, în Italia -3, în Germania -5 și câte 6 în Polonia și Cehoslovacia³¹⁴.

Franța a reprezentat pentru România pe tot parcursul interbelic cea mai mare furnizoare de armament și tehnică de luptă. Această situație era determinată de mai multe elemente care transformau industria de resort franceză în cea mai atractivă piață pentru achizițiile în domeniu. Aranjamentele financiare în cadrul cărora guvernul francez a dat dovadă de flexibilitate, faptul că industria de profil a Franței era una dintre cele mai avansate și complexe din lume, putând furniza armament pentru toate compartimentele armatei române și disponibilitatea de cedare pentru industria românească de armament a planurilor de fabricație au menținut Franța pe primul loc în preferințele guvernelor de la București.

În primul rând, Statul francez, cu toate ezitățile din politica externă, s-a dovedit a fi cel mai important finanțator al programelor de înzestrare ale armatei române, aceasta beneficiind de importante împrumuturi fără de care nu ar fi ajuns nici măcar la un nivel minim de dotare. Suferind intense pierderi materiale de pe urma primei conflagrații mondiale, statul român suporta cu greu povara unor noi cheltuieli militare. Din păcate, contextul internațional și situația zonală impuneau în mod obligatoriu aceste achiziții, pentru a nu se lăsa România la cheremul unor forțe externe, situate chiar la granița ei, foarte agresive și care așteptau doar un prilej pentru a o ataca. Finanțarea cu sprijin francez a fost grevată de unele reticente manifestate de autoritățile de la Paris în privința capacității economiei românești de a suporta solicitări bugetare ce depășeau posibilitățile ei. Această atitudine este evidențiată de ministrul Franței la București în perioada 1928-1933, Gabriel Puaux, încă din debutul etapei analizate într-o convorbire cu generalul Condeescu, ministrul Armatei. La solicitările de credite pentru înzestrare estimate de demnitarul român la peste 4 miliarde de lei, eșalonate pe zece ani, Puaux atrage atenția în conformitate cu „punctul de vedere al Guvernului francez” că acesta nu va garanta creditul decât în limite care să nu pună în pericol echilibrul bugetelor viitoare românești³¹⁵.

³¹⁴ GEORGESCU, Maria. *Cadeți români la Saint-Cyr*. București: Editura Militară, 2002, p. 77. 303 p. ISBN: 9789733206101, 9733206105.

³¹⁵ Ministerul Afacerilor Externe al Franței, Arhivele diplomatice, PA-AP 166, A. Tardieu, Vol. 526, f. 164.

O extrem de complexă și bine informată prezentare a situației economice românești este făcută de către ministrul de Finanțe, Aurel Vlad, ca răspuns la o interpelare parlamentară în legătură cu programul guvernului: „D-lor, noi avem până acum o datorie de stat de peste 9 miliarde. Afară de aceasta mai avem următoarele obligamente: despăgubirile de război încă neplătite în sumă globală de 2 miliarde, bonuri de rechiziție neachitate – 1 miliard coroane pe care va trebui să le preluăm, 2 miliarde, lei ai Băncii Generale, 2 miliarde, ruble – nu am date pozitive, dar le apreciez la un miliard, partea din datoria monarhiei Austro-Ungare pe care conform stipulațiilor de pace va trebui să o plătim, aproximativ 2 miliarde și jumătate; averile statului ungar și austriac, care iar conform stipulațiilor de pace, va trebui să le rebonificăm și să le punem la dispozițiunea comisiei de reparațiuni, 2 miliarde. Cu totul cam 21-22 miliarde, și la suma aceasta trebuie să mai adăugăm încă sumele care numai decît va trebui să le cheltuim pentru a reface căile ferate și a putea reveni la o viață normală”³¹⁶.

Evoluția sumelor alocate pentru armată în intervalul interbelic dovedește faptul că oficialii români din structurile de finanțe au dat dovadă de aceeași condamnabilă inconștiență de care au dat dovadă și înaintea începerii Primului Război Mondial. Pentru ei, necesitatea unei Armate Române puternice și modern echipate nu era atât de stringentă. Părea mult mai convenabil, din punct de vedere financiar, un sistem de alianțe zonale care ar fi trebuit să compenseze lipsurile flagrante de care sufereau structurile militare române. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor europene și mondiale va dovedi lipsa de realism a acestor idei. Comparativ cu statele care se aflau într-o situație geostrategică asemănătoare, România se afla aproape pe ultimul loc, Polonia alocând armatei 33,7% din bugetul statului, Iugoslavia – 22,7%, Cehoslovacia – 18,2%. Comparația cu statele revizioniste dezvăluie faptul că situația era îngrijorătoare, Italia sacrificând pentru forțele armate 29,3% din bugetul statului, iar Bulgaria – 23%³¹⁷.

Perioada crizei economice din anii 1929-1933 a reprezentat pentru Armata Română punctul culminant în care bugetul său a cunoscut cel mai scăzut nivel: 11,66 %. Problemele cu care se confruntau conducătorii forțelor militare din România nu se reduceau doar la sărăcia fondurilor alocate. În repartizarea acestor fonduri, dotarea ocupa un loc fără importanță, în anul 1931 înnoirii armamentului și tehnicii de luptă fiindu-le alocat doar 15% din bugetul armatei. Tabelul statistic de mai jos este edificator pentru sărăcia mijloacelor financiare puse la dispoziția armatei (vezi Anexe, Tabelul nr. 3).

³¹⁶AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 25, f. 583-584.

³¹⁷Alocările bugetare pentru armată ale României. Vezi Anexe, Tabelul nr. 2.

Anii 1932-1933 nu aduc o ameliorare a situației. Dimpotrivă, se apreciază că efortul financiar în plan militar a ajuns la cel mai scăzut nivel³¹⁸. Fondurile insuficiente erau grevate și de necinstea unor funcționari români care, punând interesul personal înaintea siguranței Statului român, au încheiat contracte dezavantajoase. În acest mod a fost achiziționat armament de proastă calitate și la prețuri exorbitante, cea mai cunoscută afacere de acest gen fiind „Afacerea Škoda”. Semnat la 17 martie 1930, contractul cu uzinele cehoslovace Škoda prevedea furnizarea în special de tunuri și puste-mitralieră și conținea „... unele clauze confuze, dezavantajoase Statului român”, printre care „și angajamentul luat de guvern ca România să-și lichideze industria de armament”³¹⁹.

Ameliorarea situației începe să se resimtă cu anul 1933, când România obține, pe 7 februarie, o scădere de 2,25 miliarde de lei din creanțele sale, pentru a permite stabilizarea situației financiare. Pe 19 februarie, acordul de la Paris suspendă amortizarea datoriei române pentru 3 ani, ceea ce reprezintă 1,55 miliarde de lei, la care trebuie adăugate 590 de milioane de lei de împrumut de război șterse prin acordurile de la Geneva³²⁰.

Beneficiară a ameliorării veniturilor statului a fost în special armata: o notă din martie 1933 face bilanțul de credite extraordinare reținute: cele trei domenii prioritare sunt agricultura, cu 150 de milioane de lei suplimentare, finanțele, cu 607 de milioane, și, mai ales, apărarea, care obține 1,962 de miliarde³²¹. Încă din luna iunie, I. Gh. Duca, în calitate de șef al partidului liberal, efectuează cu acordul Regelui un voiaj în Franța și în Marea Britanie. El a luat contact cu numeroși responsabili ai sferelor economice și politice, pentru a pregăti un plan de dotare a armatei în caz de întoarcere la putere. Pe 14 noiembrie 1933, el formează un guvern și pregătește punerea în practică a planului său. Asasinarea lui, pe 29 decembrie 1933, nu frânează deloc această politică: succesorul său, Gheorghe Tătărescu, o amplifică chiar, cu atât mai mult cu cât el deține la un moment dat Ministerul Apărării Naționale și, în plus, funcția de prim-ministru³²². Diminuarea efectelor crizei economice a permis alocarea de fonduri mult mai consistente pentru apărarea țării (vezi Anexe, Tabelul nr. 4).

³¹⁸BULEI, Ion. *Scurtă Istorie a Românilor*. București: Editura Meronia, 1996, p. 117-118. 222 p. ISBN: 9789739687652, 9739687652.

³¹⁹ SCURTU, Ioan, BUZATU, Gheorghe. *Istoria românilor în secolul XX*. București. Editura Paideia, 1999, p. 263. 712 p. ISBN. 973-9368-64-6.

³²⁰ MIDAN, Christophe. Modernizarea armatei române în timpul anilor '30 până la instalarea regimului personal al lui Carol al II-lea. În: *Gândirea militară românească*, 2008, nr. 4, p. 172.

³²¹ *Ibidem*

³²² ZAHARIA, Gheorghe, BOTORAN, Constantin. *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic, 1919-1939*. București. Editura Militară, 1981, p. 299. 465 p.

În același timp, a fost constituit (noiembrie 1934) Fondul Apărării Naționale destinat completării resurselor necesare înzestrării armatei, fond ce se adăuga Fondului Național al Aviației înființat prin Legea intrată în vigoare la 1 mai 1931³²³.

Cu toate sincopelile din relațiile financiare bilaterale, statul francez a continuat să finanțeze achizițiile românești din industria sa de armament și în intervalul 1930-1936, dar mai ales după 1934. Câteva caracteristici ale acestei colaborări se cuvin a fi remarcate. Franța era nu numai principalul furnizor pentru Armata Română, dar în același timp și beneficiara unui procent însemnat din cuponul datoriei publice a României. Acest aspect făcea ca o mare parte din creditele obținute să fie destinate în primul rând plății anuităților datoriei publice și numai în al doilea rând comenzilor de armament și materiile militare³²⁴. La problemele generate de criza economică se adăugau și unele discordanțe apărute în politica de expansiune a capitalului francez în zona bazinului dunărean. Dacă a existat o bună colaborare între resursele bancare și industriale, nu același lucru se poate spune despre armonizarea și unitatea obiectivelor și metodelor³²⁵.

Cel mai important aranjament financiar în domeniu din această perioadă a fost perfectat în urma vizitei efectuate în iulie 1934 de Gh. Tătărescu la Paris. În urma unor negocieri anevoioase, statul francez refuzând acordarea împrumutului în numerar de teama ca nu cumva guvernul de la București să folosească banii în alte scopuri sau să achiziționeze armament din alte țări, se semnează la 7 februarie 1936 un acord de plăți între cele două guverne care prevedea ca 40 % din contravaloarea exportului român în Franța să fie folosită pentru efectuarea diferitelor plăți ale Statului român în această țară. Insuficient chiar și pentru plata anuităților datoriei publice și arieraților financiare, acordul prevedea totuși că plata comenzilor de război efectuate de România în Franța urma să se facă „printr-o preluare globală de 60 000 000 franci pe an ce se vor retine în tranșe lunare de câte 5 000 000. din produsul vânzării redevențelor de petrol”³²⁶.

Completarea resurselor financiare pentru plata comenzilor de armament în Franța s-a realizat în urma unor serii de tratative anevoioase. Ca urmare, la 26 mai 1936 a fost semnat un acord pe 12 ani cu societatea franco-belgiană „Petrofina” (cunoscut și sub numele de acordul „L. Wenger”, unul dintre cei mai buni cunoscători ai domeniului petrolier din România, unde a fost prezent, și care a făcut parte din comisia aliată ce urma să stabilească quantumul despăgubirilor cuvenite României ca urmare a distrugerii câmpurilor perolifere în timpul Primului Război

³²³ *Ibidem*, p. 175; 185.

³²⁴ LAZEA, Alvina. *Op. cit.*, p. 116.

³²⁵ MARGUERAT, Philippe. Les investissements français dans le bassin danubien durant l'entre-deux-guerres: pour une nouvelle interprétation. În: *Revue historique*, 2004, nr. 629, p. 160.

³²⁶ ZAHARIA, Gheorge, BOTORAN, Constantin. *Op. cit.*, p. 310.

Mondial)³²⁷. În virtutea acordului, aceasta cumpăra din România 750 000 tone de țiței provenit din redevențele statului. Suma rezultată era distribuită în proporție de două treimi, adică 1 miliard de franci pentru achiziționarea de material de război de pe piața franceză³²⁸. Conform acordului, din totalul sumelor ce reveneau Statului român drept contravaloare a vânzării redevențelor de petrol, o anuitate de 60 000 000 de franci a fost destinată plății comenzilor de materiale pentru apărarea națională care erau făcute în Franța. De finanțare pe baza acordului cu „Petrofina” au beneficiat câteva contracte încheiate în perioada analizată de noi, și anume: a) Contractul nr. 14350 din 4 aprilie 1930 încheiat cu Uzinele Schneider pentru 45 de baterii de 105 mm, o baterie de 105 mm pentru poligon și 36 000 de lovituri complete de 105 mm. Din acestea au fost livrate până în 1941 36 de baterii de 105 mm împreună cu celelalte materiale contractate; b) Contractul 2998 din 6 noiembrie 1936, tot cu uzinele Schneider, pentru 160 de tunuri de 47 mm antitanc și 69 163 de cartușe, din care au fost livrate până la data menționată mai sus un număr de 77 de tunuri ; c) Contractul 3722 din 31 decembrie 1936 cu uzinele Hotchkiss pentru 300 mitraliere de 25 mm, 72 000 de cartușe explozive și 39 000 de cartușe trasoare, din care au fost livrate numai 72 de mitraliere și 8 000 de cartușe³²⁹.

Acest contract a fost benefic, contribuind la procurarea de materiale atât pentru Ministerul Înzestrării Armatei, cât și pentru Ministerul Aerului și Marinei, și a funcționat până în 1940, fiind considerat avantajos pentru statul român de către comisia instituită în același an pentru verificarea legalității cheltuirii fondurilor destinate apărării naționale³³⁰. Pe baza acestui acord au fost derulate 80 de contracte, statul român realizând un beneficiu de peste 150 000 000 de franci francezi³³¹. O realizare notabilă, deși contractul conținea și prevederi defavorabile Statului român, cum era prețul petrolului brut.

Acțiunea de obținere de credite de pe piața financiară franceză a continuat și în vara anului 1936. În iulie-august s-au dus la Paris tratative pentru un credit de 150 de milioane de franci pentru înzestrarea aviației române, finalizat cu un acord de principiu. Acesta prevedea ca să se deschidă „României un credit de 75 milioane de franci francezi, fără dobândă, din bugetul Ministerului Aerului al Franței; restul de 75 de milioane de franci urma să fie acordat sub formă de credit obișnuit cu o dobândă de 4 %³³². Și de această dată au urmat o serie de condiționări care au amânat foarte mult finalizarea acestor acorduri. Au avut loc o serie de intervenții pe lângă Delbos, ministrul Afacerilor Externe și ministrul de Finanțe, Auriol, în toamna aceluși an

³²⁷ OTU, Petre. „Războiul ciudat” și neutralitatea României. În. *Revista de istorie militară*, 2006, nr.3-4 (95-96), p. 78

³²⁸ LAZEA, Alvina. *Op. cit.*, p. 116.

³²⁹ AMR, Fond Comisia pentru controlul fondurilor înzestrării armatei, Dosar nr. crt. 387, f. 93.

³³⁰ *Ibidem*, f. 15.

³³¹ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 24, f. 1.

³³² LAZEA, Alvina. *Op. cit.*, p. 117.

pentru încheierea unui contract de armament antitanc în aceleași condiții ca pentru aviație³³³. O influență pozitivă a avut-o vizita noului ministru de externe român, Victor Antonescu, la Paris la sfârșitul anului 1936. Cu această ocazie s-au obținut promisiuni ferme pentru livrarea avioanelor comandate de România în Franța (livrare condiționată de ministrul Aerului, Pierre Cot, de construirea de aeroporturi care să fie folosite în caz de nevoie de aviația franceză), pentru accelerarea contractelor militare cu uzinele Schneider și Hotchkiss, continuarea constituirii depozitelor de materiale de război francez în România. În plan financiar, ministrul Auriol a promis facilitarea acordării de noi credite pentru dotarea armatei române³³⁴. Din păcate, multe din aceste poziționări favorabile României vor fi anulate de atitudinea conciliatoristă a Franței.

4. 2. Concretizarea colaborării româno-franceze în domeniul armamentului

La începutul anilor '30 situația înzestrării armatei române era dezastruoasă. Această afirmație este susținută de mărturiile unor demnitari care au condus destinele ei în această perioadă. În anul 1940 Ion Antonescu a ordonat constituirea unei Comisii pentru controlul fondurilor înzestrării armatei. Aceasta a cerut unor generali de la vârful conducerii armatei, miniștri și secretari de stat o serie de explicații pe fondul problemei înzestrării. Au elaborat asemenea memorii justificative generalul de corp de armată N. Samsonovici, fost ministru al Apărării Naționale în perioada 1932-1934 și șef al Marelui Stat Major, generalul adjutant C. Angelescu, titular la Ministerul Apărării Naționale de la 27 iulie 1934 până la 28 august 1937, Petre Bejan – subsecretar de stat al armamentului, generalul de divizie în rezervă Petrescu, secretar general al Ministerului Apărării Naționale în perioada 1933-1937 și subsecretar de Stat în 1938, generalul de escadră aviator Gh. Negrescu. Cu toții au constatat invariabil starea gravă a înzestrării armatei în acea etapă. Nicolae Samsonovici afirma că în 1928 i-a prezentat regentului Buzdugan un proiect de înzestrare a armatei pe care „a dorit să-l cunoască și-mi amintesc ce îngrijorat a rămas când a văzut realitatea”³³⁵. La rândul său, Constantin Angelescu nota: „Mai tot materialul nostru existent este învechit, cu totul disparat, având nevoie fie de reparațiuni, fie de multe îmbunătățiri (...). Munițiunile a căror valoare poate să reprezinte 40-50 de miliarde trebuie complet regenerate, pentru a putea fi întrebuințate. Stabilimentele militare nu mai lucrează decât sporadic (...). Nu avem măști contra gazelor. Nu s-a făcut aproape nimic pentru promovarea industriei de război în țară”³³⁶. În „Memoriul asupra nevoilor de înzestrare ale armatei române, considerate în ordinea urgențelor, posibilităților de fabricație în țară, livrărilor și plăților, organizării industriei naționale”, întocmit de Marele Stat Major la finele anului 1934 sub

³³³ AMAE, Fond România, Vol. 96, f. 192-193.

³³⁴ AMAE, Fond 71/Franța, Vol. 66, f. 267, f. 237; *Idem* Vol. 9, f. 234.

³³⁵ AMR, Fond Comisia pentru controlul fondurilor înzestrării armatei, dosar nr. crt. 100, f. 5.

³³⁶ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 78, f. 4.

conducerea generalului Ion Antonescu se menționa: „Astăzi ne găsim într-o stare de pregătire inferioară chiar celei din 1920, imediat după terminarea unui lung război”³³⁷.

Armamentul și muniția aflate în dotarea armatei erau într-o stare avansată de uzură fizică și morală. Varietatea de modele accentua starea de precaritate. Existau patru tipuri de arme pentru infanterie, patru modele de tunuri de câmp, șase modele de obuziere, trei de tunuri de asediu, două de tunuri de munte etc³³⁸.

Starea de fapt de mai sus a fost confirmată și de către demnitarii francezi sosiți în România cu diferite ocazii. Opiniile lor au fost invocate de mai multe ori în această lucrare. Vom reda în continuare un pasaj elocvent din impresiile generalului Schweissguth, subșeful Statului Major General francez, mărturisite lui Cesianu în urma participării la manevrele armatei române în toamna anului 1935: „Ca infanterist, am urmărit cu o simpatie accentuată infanteristul ale cărui eforturi fizice zilnice și repetate zile în șir până noaptea târziu, mă fac să judec și mai temeinic valoarea românului ca «material uman» (formulă consacrată în limbajul curent al militarilor de aici). În schimb am găsit lacune mari în ale armamentului, îndeosebi la gurile de foc cu tragere curbă - insuficiente mult -; la tunurile contra tancurilor - inexistente -; la apărarea antiaeriană - nulă -; la aviație - insuficientă. În ceea ce privește mitralierele și puștile mitraliere stați bine și la fel ca artilerie de câmp. Privitor la uzinele de armament și munițiuni, ele par bine îndrumate și nu le-ar mai trebui mult ca să poată corespunde nevoilor, dar se impune a se urma stăruitor un program nevariatur, căci orice studii noi, în speranța a mai bine, vor întârzia cu atât mai mult realizarea programului și timpul - azi încă prielnic - nu pare că va mai fi de prea lungă durată pentru a vă permite a întârzia cu tatonări”³³⁹. Era o consemnare făcută la jumătatea deceniului patru, progresele de până acum fiind ne semnificative.

Numeric, cu toate achizițiile făcute de Armata Română în perioada 1920-1930, situația dotării cu armament pentru trupele armatei de uscat era extrem de proastă, mai ales din punct de vedere calitativ și al uniformizării tipurilor existente. Astfel, la sfârșitul anului 1931 existau 860 581 carabine, din care 139 286 model vechi, 13 136 puștii mitralieră, 11 931 mitraliere - din care 9 730 trebuiau reparate, 397 tunuri de însoțire, din care 34 nu funcționau, 954 tunuri de câmp - din care 156 nu funcționau, 35 tunuri cu țeavă lungă - din care 12 nu funcționau, 83 obuziere grele, din care 15 nu funcționau, și 75 de tancuri³⁴⁰. Această situație îngrijorătoare a făcut obiectul preocupărilor factorilor de decizie politică și militară. Parlamentul român a dezbătut această temă atât cu ocazia unor abordări de politică generală, cât și ca urmare a unor interpelări

³³⁷ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 36, f. 6.

³³⁸ *Reforma militară și societatea în România (1878-2008)*. Coordonator OTU, Petre. București: Editura militară, 2009, p. 178. 424 p.

³³⁹ AMAE, Fond Franța, Vol. 65, f. 371-372.

³⁴⁰ AMR, Fond 948, MStM (Colecții), Dosar 1392, f. 9.

adresate președintelui Consiliului de Miniștri sau titularilor de la departamentele cu responsabilități în domeniul apărării³⁴¹. Dar progresele obținute au fost lente, fără să asigure nivelul cerut de viitoarele confruntări ce se profilau în Europa și în care România a fost implicată.

Fluxul de material militar și informații tehnice dinspre industria și Armata Franceză către Armata Română s-a desfășurat pe trei mari planuri. Primul a fost reprezentat de cedarea gratuită de material de război și constituirea de depozite de material francez pe teritoriul României, material ce putea fi folosit la nevoie de Armata Română. Apoi trebuie să luăm în considerare contractele noi privind armamentul și licențele de fabricare a acestuia. Cedările gratuite sau la preturi simbolice ale unor categorii de arme aflate deja în dotarea armatei franceze și consultața tehnică privind armamentul cu care erau dotate trupele române au contat ca principalele realizări concrete ale perioadei, dacă avem în vedere că livrările generate de contracte s-au derulat în special în etapa următoare anului 1936.

Finanțarea – analizată anterior – a fost completată de sprijinul acordat în domeniul regenerării munițiilor. Operațiunea s-a desfășurat în prezenta unor specialiști francezi.

Armata Română avea mari probleme cu muniția din dotarea sa. Problemele au apărut datorită faptului că în 1931 existau încă mari cantități din muniția rămasă la sfârșitul Primului Război Mondial, iar armamentul din dotarea trupelor nu era unitar, existând cel puțin patru tipuri de armament de infanterie, cu calibre diferite, patru modele de tunuri de câmp și șase modele de obuziere. Din această cauză accidentele erau foarte frecvente, un referat din 11 martie 1930 întocmit de Direcția armamentului semnalând nu mai puțin de șapte astfel de incidente soldate cu 3 morți, 2 răniți și importante pagube materiale³⁴². Pierderile de vieți omenești împreună cu lipsa unor fonduri suficiente pentru achiziționarea de muniție nouă au determinat demararea unui ambițios program de verificare, unificare și recondiționare a muniției existente în depozitele armatei. Au fost propuse mai multe variante în acest scop, de la recondiționarea ei în străinătate până la desfășurarea acestui proces în România. Din cauze financiare s-a optat pentru a doua soluție, existând totuși un important handicap în slaba pregătire a tehnicienilor români din domeniu. Pentru a compensa aceste curențe a fost solicitat ajutorul guvernului francez. Problema a fost abordată de către șeful Marelui Stat Major român, generalul N. Samonovici, în cursul unei vizite efectuate la Paris la începutul lunii aprilie 1932, prilej cu care l-a informat pe generalul Gamelin, șeful Statului Major General francez, asupra intențiilor conducerii militare române de a derula un program de înființare de fabrici de pulberi de explozivi, fabrici de tunuri, de materii

³⁴¹ *Apărarea națională și Parlamentul României*. Vol. 2. București: Editura Militară, 1994, pp. 132-217. 280 p. ISBN: 9733204080, 9789733204084.

³⁴² AMR, Fond 948, M St M (Colecții), Dosar 192, f. 218.

colorate și mai ales de executarea urgentă a controlului munițiilor. Primind confirmarea sprijinului francez, el i-a ordonat generalului Petre Dumitrescu, atașatul militar român, să se ocupe în mod special de problema controlului munițiilor, domeniu în care specialiștilor români era le necesară experiența franceză. Ca urmare a intervențiilor sale, generalul Bineau, subșef al Marelui Stat Major, a propus trimiterea unei comisii de specialiști în România. Aceasta urma a fi condusă de către generalul Pyot, fost membru al Misiunii Berthelot din timpul Primului Război Mondial, care fusese trecut recent în rezervă. Acesta urma să vină în țară însoțit de doi-trei specialiști pentru studiul operațiunilor preconizate și pentru consiliere³⁴³. Pe parcursul desfășurării activității sale în România Misiunea a constatat că în dotarea armatei române se găseau numeroase muniții de diferite modele și proveniențe, fără consemnarea loturilor și a condițiilor diverse în care acestea au fost depozitate. Studiul efectuat cu concursul reprezentanților ministerului român de resort a condus la concluzia că starea exterioară, deși bună, trebuia însoțită de analize asupra calității pulberilor explozive, că trebuia făcută o triere în vederea păstrării numai a acelor tipuri corespunzând armamentului aflat încă în dotare și o verificare a parametrilor dimensiunilor exterioare. Pulberea explozivă trebuia examinată din punct de vedere al stării calitative, tratată și apoi folosită la redublare. Concluziile misiunii Pyot au fost că operațiunea ar aduce economii serioase în comparație cu fabricarea unei pulberi noi, asigurându-se în același timp o valoare comparabilă cu pulberea nouă. Utilajele necesare redublării munițiilor existau la Pulberăria Armatei a cărei capacitate de producție putea fi dublată³⁴⁴.

Chiar dacă misiunea generalului francez a fost îngreunată de nehotărârea și de unele neînțelegeri dintre conducătorii Armatei Române, totuși ea a avut un efect benefic și a reprezentat un ajutor important oferit de Armata Franceză celei române. Analizând ezitățile părții române în desfășurarea procesului de refacere a muniției, generalul Pyot afirma la 21 iulie 1932 extrem de tranșant: „Puteți să faceți această treabă prin mijloacele voastre și cu un minim de dependență față de alții; dar este imperios necesar să declanșați această acțiune fără întârziere, anul acesta”³⁴⁵.

Depozitarea de armament francez în România și folosirea lui la nevoie de către Armata Română a fost văzută ca o soluție de avarie în condițiile în care situația economică nu permitea guvernului de la București asigurarea resurselor de finanțare adecvate. Din aceste considerente atât conducători politici, cât și demnitari militari au insistat de fiecare dată când au luat contact cu omologii lor de la Paris pentru finalizarea acestei operațiuni. Ca urmare a insistențelor

³⁴³ NICOLESCU, A. NICOLESCU, L., PATROIU, I., DUTU, Al., Oșca, Al. *Atașatii militari transmit....* Volum V (1930-1940). București: Europa Nouă, Lugoj: Editura Nagard, 2009, pp. 42-43. 500 p. ISBN: 978-973-1900-49-0.

³⁴⁴ AMR, Fond Ministerul de Război, Secretariatul General, Dosar 1342, f. 414-420.

³⁴⁵ *Ibidem*, f. 411.

românești – ilustrate pe parcursul excursului nostru documentar – au fost încheiate între guvernele român și francez convenții care să permită efectuarea transferului de material militar în România. Trebuie precizat din start că nu era vorba de material de ultimă generație, dar care putea fi util în condițiile lipsei de alternativă.

După o aprobare de principiu din partea guvernului francez, obținută în vara anului 1934, la 30 decembrie a fost semnată de către „generalul Louis Félix Maurin, ministru de Război, reprezentant al Guvernului Republicii Franceze, și Gheorghe Tătărescu, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Armamentului, reprezentant al Guvernului Român”, Convenția³⁴⁶ care prevedea în articolul I că Franța se angaja, la cererea guvernului român, să constituie în depozit în România următoarele: 25 de baterii de tunuri de 75 mm de campanie complete (tunuri, antetrenuri, harnașament, material optic și topografic necesare pentru punerea în baterie); 200 000 de lovituri complete de 75 mm (corespunzând proporțiilor admise în armata franceză pentru diferitele categorii de proiectile); 10 000 de lovituri complete de 75 mm pentru tir aero.

La rândul său, guvernul român se angaja să întrețină acest material, să-l repare sau să-l înlocuiască în caz de scoatere din serviciu sau avarie. Un ofițer francez urma să asigure supravegherea și inspectarea materialului din România, beneficiind de acreditarea guvernului român. Atașatul militar român la Paris trebuia la rândul său să supravegheze preluarea materialei din stabilimentele livratoare. Transportul lui până la Marsilia se făcea prin grija guvernului francez, iar de aici pe mare pe cheltuiala guvernului român. În termen de 15 zile de la sosirea în România a materialului, guvernul român trebuia să comunice ofițerului girant francez măsurile de reparare în locurile de depozitare. Toate contestațiile survenite urmau a fi aduse la cunoștința atașatului militar francez în România. Ofițerul girant francez primea pe lângă solda din Franța și o serie de indemnități din partea guvernului român, constând din cheltuieli de deplasare și o misie zilnică de 175 de franci. Materialului pus în depozit nu i se putea schimba destinația, în caz contrar contravaloarea lui urmând a fi suportată de guvernul român. Dacă Armata Română ar fi dorit să achiziționeze definitiv acest material, o putea face în urma stabilirii condițiilor de plată sau cesiune. Pentru punerea în aplicare a convenției a fost constituită o comisie sub conducerea atașatului militar, colonelul Paul Teodorescu, alături de care au lucrat lt. colonel Edgard Rădulescu și maiorul Giurgescu Gigore. S-a procedat de urgență la punerea în aplicare a convenției, astfel că la data de 28 februarie 1935 colonelul Rădulescu raporta efectuarea recepției pentru materialele de preluat din depozitele de la Saint Denis, Brienne le Chateau, Lyon și Leymet. Recepția s-a făcut pentru materiale de bună calitate pentru muniție și materialul optic.

³⁴⁶ *Ibidem*, Dosar nr. crt.10/1935-1936, f. 306-310.

Au apărut și unele mici divergențe, francezii refuzând să cedeze lunetele de baterie, motivând că ei înșiși au lipsuri în astfel de instrumente³⁴⁷.

Finalizarea urgentă a operațiunii a fost grevată de o serie de impedimente, generate atât de reprezentanții stabilimentelor franceze livratoare, de nerespectarea calendarului stabilit pentru firmele transportatoare cât și, de multe ori, de insuficiența fondurilor românești necesare pentru plata diferitelor operațiuni generate de o asemenea amplă activitate. La 15 aprilie atașatul militar informa despre expedierea raportului privind încheierea aplicării primei tranșe și a proceselor verbale de recepție³⁴⁸.

Derularea cu succes a operațiunii determină guvernul român să solicite și o a doua tranșă de material destinat a fi depozitat în țară. Și de această dată au existat unele tergiversări de partea franceză. Autoritățile de resort motivau că recepția materialului inclus în noua livrare nu putea începe mai devreme de patru luni, deoarece el trebuia revăzut, completat și grupat. Acestea conduc la solicitarea din partea atașatului militar ca ministrul român de Externe, N. Titulescu, să intervină pe lângă guvernul francez pentru urgentarea unei decizii în chestiune. Conform informării făcute lui N. Titulescu, de adjunctul atașatului militar Paul Teodorescu, cunosător al stării de spirit din cercurile conducătoare de la Paris, cedarea celei de-a doua tranșe de armament „este văzută favorabil de Ministerul de Război francez, care nu poate însă hotărî singur, chestiunea depinzând de guvern. Chestiunea se găsește în studiu la Quai d’Orsay, care pare a înclina spre o soluție favorabilă, dar nu s-a pronunțat încă și mai ales nu a supus-o încă Consiliului de Miniștri. Momentul pare a fi actualmente prielnic pentru a se insista ca cererea noastră să fie aprobată de guvernul francez, iar pentru aceasta este necesar să fie supusă acum în Consiliul de Miniștri. Faptul că avem acum în Franța ofițeri care au recepționat tranșa I ar fi încă un motiv pentru ca să se ia o hotărâre definitivă în privința tranșei a 2-a înainte ca ei să se întoarcă în țară”³⁴⁹. Pentru finalizarea și a acestei tranzacții, Gh. Tătărescu transmitea Ministrului de Război al Franței următorul mesaj: „cunoscând decizia dumneavoastră referitoare la a 2-a tranșă de material de război care urmează a fi pusă la dispoziția României sub formă de depozit, am onoarea de a vă exprima toată recunoștința Guvernului român pentru ajutorul pe care l-a obținut de la Guvernul Republicii Franceze” și înainta, încă din 3 ianuarie 1935, proiectul Convenției pentru tranșa a 2-a³⁵⁰.

În scrisoarea sa, primul ministru român propunea două modificări comparativ cu prima convenție. Ele constau în eșalonarea în timp a efortului financiar pe care trebuia să-l facă România în cazul achiziționării materialului depozitat și instruirea personalului unităților

³⁴⁷ *Ibidem*, f. 60-61.

³⁴⁸ *Ibidem*, f. 123.

³⁴⁹ *Ibidem*, f. 113.

³⁵⁰ AMR, Fond Inspectoratul General Tehnic al Armatei, Dosar nr. crt. 58, f. 147.

deținătoare pentru întrebuințarea respectivului armament. Modificările erau sugestive pentru intențiile guvernului român.

Noua convenție se referea la depozitarea a: 25 de baterii de tunuri de 75 mm de campanie complete (tunuri, antetrenuri, harnașament, material optic, și topografic necesare pentru punerea în baterie); 200 000 de lovituri complete de 75 mm (corespunzând proporțiilor admise în armata franceză pentru diferitele categorii de proiectile); 400 000 fuzee pentru proiectile de 75 mm; 200 000 de câști de război; 4 baterii de tunuri de 75 mm D.C.A. complete, având material optic și topografic (două motorizate, două purtate); 32 000 lovituri complete de 75 mm pentru tir contra aeronavelor.

Celelalte articole ale proiectului preluau, în general, articolele din prima convenție, cu specificarea prelungirii ei până la 1 ianuarie 1945.

Solicitările părții române nu s-au limitat numai la armament pentru trupele terestre ci au inclus și materiale de aviație. La acest capitol tratativele s-au desfășurat și finalizat mai greu, în acest sens contând foarte mult atitudinea ministrului Aerului, Pierre Cot, care dorea să se construiască o serie de platforme aeriene în România care să fie folosite de armata franceză în caz de conflict, dar și de către sovietici în situația perfectării unei alianțe a Franței cu Moscova. Tema depozitării de material de aviație în România fusese abordată încă din timpul vizitei lui Ion Antonescu în Franța în august-septembrie 1934, dar nu a fost finalizată decât în 27 august 1937, printr-o Convenție pe care și-au pus semnăturile Radu Irimescu și Pierre Cot, miniștrii Aerului din România și Franța³⁵¹. Pentru materializarea convenției a fost necesară intervenția ministrului de Externe, Victor Antonescu. În cursul vizitei sale la Paris la jumătatea lunii decembrie 1936, raportând regelui și prim-ministrului despre primirea de care s-a bucurat și convorbirile avute cu membri ai guvernului, făcea referire și la problema avioanelor: „După dejun am avut o conversație cu Cot care, la rugămintea mea de a accelera trimiterea avioanelor, mi-a declarat în prezenta unui general de aviație că este hotărât ca până la sfârșitul lui aprilie să avem toate avioanele făgăduite, de un tip cu desăvârșire nou, pe care nici aviația franceză nu le are încă”³⁵².

Materialul destinat a fi constituit în depozit urma să fie prelevat din rezerva de război franceză sau comandat special. El consta din 10 avioane Bloch 210 BN 5 prevăzute cu instrumente de bord, posturi de tragere, lansatoare de bombe etc., 26 de motoare Gnome & Rhone 14 N 10/11, din care 20 montate pe avioane și șase de rezervă; 20 de avioane Potez 631 B 2; material rulant constând din 39 remorci cisterne cu o capacitate de trei și cinci mii de litri, echipamente pentru cisterne; 7 motoare Hispano Suiza; un autobuz Salle de informații; trei

³⁵¹ *Idem*, Fond Subsecretariatul de Stat al Aerului, Dosar nr. crt. 595, f. 490-505.

³⁵² AMAE, Fond România, Dosar nr. crt. 96, f. 812.

tractoare de aerodrom; 1 500 de butelii de hidrogen și 200 de bombe Michelin. Guvernul român avea pe toată perioada depozitării, dreptul de a uza de materialul depozitat fără a solicita autorizația guvernului francez. Materialul ce făcea obiectul convenției rămânea în proprietatea guvernului francez până la 1 martie 1939, după care intra în proprietatea armatei române în raport cu ratele în valoare de 3 750 000 de franci francezi achitate în lunile martie și septembrie ale fiecărui an.

În intervalul 1930-1936 din Franța au fost achiziționate aproape toate tipurile de armament, dar volumul și valoarea acestor contracte a scăzut semnificativ comparativ cu deceniul anterior, mai ales din cauza crizei economice și a demarării de către statul francez a unui vast program de înarmare, program care bloca cea mai mare parte a facilităților de producție pentru armata proprie.

Un important contract a fost semnat în 1930 privind dotarea armatei române cu material de artilerie de la Uzinele „Schneider”, constând în 45 de baterii de tunuri lungi de 105 mm. Valoarea contractului era una semnificativă, acest armament fiind evaluat la „263 379 000 franci francezi sau lei 1 759 371 720”³⁵³. Din păcate acest contract va înregistra o derulare anevoioasă, atât din cauza părții române care nu își onora angajamentele financiare, cât și din cauza părții franceze care a oferit „un prototip experimental care nu a satisfăcut în multe privințe”³⁵⁴. Din aceste cauze probele pentru prototipul modificat au început la 15 februarie 1937, iar prima baterie urma să fie gata abia la sfârșitul lunii mai a aceluiași an. Tergiversările datorate ambilor parteneri vor face ca în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial România să primească doar 72 de tunuri din această comandă, și acestea fără totalul muniției aferente.

Nu toate comenzile efectuate de Armata Română au fost tratate cu lipsă de interes din partea celor care răspundeau de dotarea ei. De exemplu, comanda de 188 de mortiere de calibrul 81 mm acordată uzinelor „Brandt” din Paris prin contractul nr. 1176 din 20 februarie 1935 a fost rezultatul unui studiu extrem de atent, stringența dotării armatei cu acest tip de armă neafectând meticulozitatea cu care a fost analizată oferta. În afara datelor tehnice, pentru obținerea cărora mai multe delegații de ofițeri români au vizitat aceste fabrici, s-a făcut și o comparație cu prețurile de achiziție pe care uzinele le-au oferit armatei franceze și altor parteneri străini³⁵⁵. În acest mod s-a reușit obținerea unui preț mult redus față de oferta inițială pentru cele 188 de mortiere, 103 400 proiectile normale, 9 400 proiectile de mare capacitate, 9 400 proiectile de fontă oțelită și 1880 proiectile normale de instrucție. Valoarea acestui contract a fost de 31.329.315 franci francezi. din care 3.000.000 reprezentau plata licenței pentru fabricarea acestui

³⁵³ AMR, Fond Inspectoratul General Tehnic al Armatei, Dosar 67, f. 95.

³⁵⁴ *Ibidem*, Fond Ministerul de Război, Secretariatul General, Dosar 1327, f. 65.

³⁵⁵ *Ibidem*, Fond Inspectoratul General Tehnic al Armatei, Dosar 283, f. 22-38.

material în țară. Perfectarea contractului a fost posibilă și datorită sprijinului financiar obținut din partea guvernului francez care a hotărât, după cum comunica autorităților de la București locotenent-colonelul Delmas, atașatul militar, să acorde guvernului român o garanție financiară. Aceasta consta din 16 milioane de franci, reprezentând garanția definitivă pentru executarea contractului și a primei tranșe de plată către casa Brandt³⁵⁶. De asemenea, a fost perfectat cu această firmă un contract care prevedea achiziționarea de către Armata Română a 2 000 de mitraliere antiaeriene de 20 mm.

Și către firma „Hotchkiss” Paris au fost făcute importante comenzi de către Armata Română. Producătorul francez a încheiat cu statul român un contract prin care se obliga, în schimbul a 34 915 200 franci francezi, să furnizeze 100 de mitraliere antiaeriene de 25 mm împreună cu muniția aferentă³⁵⁷. Chiar dacă această achiziție nu avea o valoare foarte mare, ea reprezenta o necesitate stringentă pentru apărarea României, deoarece la acest capitol Armata Română avea mari curențe în dotare. Se poate afirma chiar că apărarea antiaeriană era atât de slab înzestrată, încât nu se putea practic vorbi de o apărare împotriva unui atac aerian.

Pentru completarea stocului de muniție la un nivel acceptabil guvernul de la București a semnat mai multe contracte, cele mai importante fiind cele cu uzinele „Grosselin & Dehaitre” în valoare de 5 630 000 franci francezi³⁵⁸, uzinele „Mulhouse” , în valoare de 3 667 000 franci francezi³⁵⁹. Acest ultim contract dovedește preocuparea conducătorilor armatei pentru crearea unor facilități de producție în România, condiționând semnarea înțelegerii de furnizarea unor echipamente de producție. În acest fel, firma „Mulhouse” se obliga să furnizeze, contra cost, „o instalație nouă de mașini pentru fabricarea cartușului de 13,2 mm pentru mitraliera antiaeriană Hotchkiss, o secție pentru confecționarea gloanțelor ordinare, perforante și trasoare ordinare, o secție pentru fabricarea capselor, o secție pentru încărcarea cartușelor, verificatoare și aparate de control”³⁶⁰. Valoarea acestei părți din contract era de 3 262 017 franci francezi, în care era inclusă și pregătirea personalului român de la Pirotehnia Armatei.

Chiar dacă unele contracte de achiziție de pe piața de armament din Franța au fost păguboase sau derularea lor a fost nesatisfăcătoare pentru Armata Română, statul francez a cedat acesteia importante cantități de armament în mod gratuit. Un astfel de exemplu îl întâlnim în 1935, când ministrul de Război francez, Jean Fabry, semnează cu statul român o convenție prin care oferă Armatei Române 25 de baterii de tunuri de câmp de 75 mm, împreună cu 200 000

³⁵⁶ *Ibidem*, f. 135.

³⁵⁷ *Ibidem*, Dosar 88, f. 4-19.

³⁵⁸ *Ibidem*, Dosar 108, f. 23-27.

³⁵⁹ *Ibidem*, Dosar 72, f. 4-10.

³⁶⁰ *Ibidem*, Dosar 71, f. 5-19.

lovituri complete, 4 baterii de tunuri antiaeriene de 75 mm, împreună cu 32 000 lovituri complete și 200 000 câști de război³⁶¹.

Aviația militară română suferea și ea din cauza lipsei de material modern. De asemenea, programele de achiziții desfășurate până în 1930 s-au desfășurat haotic, fără a se urmări o uniformizare a materialului obținut din străinătate. Aceste motive fac ca în 1932 aviația militară să semene „cu un muzeu demn de a rivaliza cu o expoziție perfect organizată, în dotarea aeronauticii se puteau întâlni nu mai puțin de 25 de tipuri de celule și mai mult de 15 tipuri de motoare”³⁶². Față de un necesar apreciat la 922 de avioane, existau doar 278, de cele mai diverse tipuri.

Și modalitățile de a se realizare a dotării aviației militare au provocat vii dispute. Astfel, au apărut două curente de opinie diametral opuse: unul care dorea achiziționarea de avioane moderne din străinătate, în special din Franța, și altul care pleda pentru construcție acestora în țară, la uzinele I.A.R.

Cei care doreau să producă avioanele necesare în România foloseau drept argument motivația care a stat la baza dezvoltării industriei aeronautice naționale. După numeroase contracte în care s-au vehiculat sume imense și care până la urmă au lăsat aviația militară română tot într-o lipsă acută de aparate de zbor, factorii de decizie de la București au hotărât crearea unei industrii aeronautice proprii.

Aviația, pe lângă rolul său de armă ofensivă, trebuia să asigure și protecția teritoriului național și a obiectivelor strategice aflate în spatele frontului (fabrici, rețeaua de căi ferate etc.). Din aceste considerente, guvernul român a inclus în proiectul de lege privitor la întreprinderile industriale în legătură cu apărarea națională și crearea, în iunie 1925, fabricilor I.A.R.³⁶³

Nici această inițiativă nu pornește sub cele mai bune auspicii. Deputatul V. Madgearu, în contextul scandalului cu firma britanică Armstrong, face prin intermediul unei interpelări parlamentare (din 27 noiembrie 1925) trimitere și la viitoarea fabrică de avioane: „Între timp, domnilor, se întemeiază mult trâmbițata fabrică de avioane. Condițiunile în care s-a întemeiat această fabrică, precum și comanda nouă care s-a dat caselor franceze prin intermediul acestei fabrici de avioane transformată într-un rol de intermediar, constituie un al treilea scandal, care va izbucni curând în aviația românească.”³⁶⁴

Contractul prin care fabricile I.A.R. încep să funcționeze este semnat de ministrul de Război, generalul Mărdărescu, și din partea Societății anonime pentru Industria Aeronautică Română de către L. Fabre și M. Cioc. În ideea de a se sprijini crearea unei industrii aeronautice

³⁶¹ *Ibidem*, Dosar 58, f. 147-169.

³⁶² ZAHARIA, Gheorghe, BOTORAN, Constantin. *Op. cit.*, p. 141.

³⁶³ *Ibidem*, p.78.

³⁶⁴ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 497, f. 751.

românești competitive, ministerul acceptă condițiile net dezavantajoase propuse de reprezentanții I.A.R. Astfel, Ministerul de Război comandă 100 de avioane Spad 61, în valoare de 21 297 650 franci francezi³⁶⁵, iar pe viitor este obligat să comande fabricilor 100 de avioane pe an, să execute prin I.A.R. toate reparațiile importante, să prescrie societății pentru 6-15 ani cel puțin jumătate din necesarul de avioane al ministerului, să-i comande cel puțin jumătate din autovehiculele necesare armatei timp de 15 ani, instituțiile de stat să fie autorizate să comande cel puțin jumătate din automobilele și camioanele necesare timp de 15 ani. Societatea I.A.R. se obliga prin acest contract să producă anual, după primul an de la constituire, 100 celule de avion, iar după al doilea an, 100 de motoare și să înființeze și o școală de pilotaj³⁶⁶.

Deși condițiile de încheiere a contractului (se prevedeau chiar și scutiri de taxe vamale) avantajau în mod evident societatea I.A.R., derularea acestuia a fost făcută în mod mai mult decât defectuos.

Apar situații în care statul român plătește pentru recepționarea avioanelor cumpărate din Franța prin intermediul uzinelor I.A.R. de două ori, recepția fiind făcută de reprezentanții Ministerului de Război din Franța pe socoteala acestuia și se mai plătește și societății 10 % din valoarea aparatelor de zbor, instituit tocmai pentru cheltuielile de livrare.

Diversele semnale de alarmă ce ajung în anul 1929 la oficialii guvernului, determină trimiterea la fabricile I.A.R. a unui reprezentant militar, în persoana generalului V. Rudeanu, numit Comisar al Guvernului. Concluziile anchetei sale sunt evident defavorabile societății I.A.R.. În raportul trimis superiorilor din minister, generalul Rudeanu dezvăluia faptul că “la uzinele I.A.R. se pot fabrica celule de avion, aducând însă anumite accesorii din străinătate; uzina poate monta și controla motoare de aviație; aproape totalitatea materiilor prime necesare fabricației, precum și a pieselor forjate, turnate, degrosisate, matrisate sunt aduse din străinătate”³⁶⁷. Concluziile generalului român cu privire la această situație sunt extrem de dure: „Industria noastră aeronautică este la un mare grad de dependență de străinătate, (...) ea va trebui să-și înceteze lucrul în ziua în care fruntariile țării vor fi închise, cum se poate întâmpla în caz de război; sacrificiile materiale de tot felul ce statul a consimțit pentru a avea o industrie aeronautică națională nu sunt justificate; se face o greșeală economică fiindcă se plătește materialul comandat de Industria Aeronautică Română mult mai scump decât în străinătate, fără ca cel puțin banii dați să rămână în țară (...) societatea I.A.R. a neglijat complet obligațiunea de a instrui și forma personalul român în străinătate, cum prevede actul fundamental și, din contră, a adus lucrători străini la Brașov, ceea ce desigur reprezintă o cheltuială mai mare, fiindcă lucrătorii

³⁶⁵ *Ibidem*, Dosar 506, f. 225.

³⁶⁶ *Ibidem*, f. 236.

³⁶⁷ *Ibidem*, f. 239.

români trimiși în străinătate urmau să fie plătiți de către industriile franceze unde ei aveau să lucreze”³⁶⁸.

Nici preturile de producție nu avantajau armata română. De exemplu, un avion Morane-Saulnier 35 costa cu aproximativ 300 000 de lei mai mult decât dacă ar fi fost comandat direct în Franța³⁶⁹.

Concurența acerbă de pe piața aeronautică face ca date despre situația „neplăcută” de la I.A.R. să ajungă la concurenții partenerului francez din uzinele românești, care se grăbesc să facă oferte tentante guvernului român pentru înlocuirea firmelor franceze. Atașatul naval de la Londra, căpitan comandor Niculescu, informează Ministerul de Război de la București că „un contract cu firma Vickers ar facilita acordarea de împrumuturi în Marea Britanie, iar alineatul 3 se referă la reorganizarea I.A.R., reorganizare pe care Vickers ar lua-o în condițiile impuse de guvernul român”³⁷⁰.

Din aceste motive are câștig de cauză curentul care pleda pentru achiziții din străinătate, Franța fiind în continuare partenerul preferat și în acest domeniu, fără a se renunța total la producția națională. În intervalul 1930-1936 au fost comandate în această țară 20 de avioane Breguet 414 și 10 avioane Potez 541. Nici aceste contracte nu au fost lipsite de incidente, după lansarea comenzii către firma Breguet au apărut rapoarte³⁷¹ care semnalau importante deficiențe tehnice la modelul comandat și că ar fi fost poate mai bine să se renunțe la aceste avioane, mărindu-se comanda acordată casei Potez. Acest fapt s-a și produs astfel că, prin hotărâre a Consiliului de Miniștri „în urma încercărilor și rezultatelor nesatisfăcătoare obținute de avioanele Breguet 414, care făceau obiectul contractului 598 din 28 decembrie 1934, comanda urmează a fi anulată”³⁷². Comanda anulată trebuia înlocuită cu o alta, tot pentru industria aeronautică franceză, constând din 20 de avioane Potez 54, respectiv două escadrile cu toate dotările regulamentare.

Obținerea creditării finanțării pentru modernizarea aeronauticii române pe baza unor comenzi din Franța a necesitat ample negocieri. Abia în 30 iulie 1936 s-a realizat un aranjament de principiu pentru jumătate din suma de 150 de milioane solicitată de partea română, adică 75 de milioane de franci fără dobândă prin bugetul Ministerului Aerului francez. Și acest aranjament era condiționat de către ministrul Aerului – Pierre Cot – de un acord aerian franco-român de asistență în caz de război³⁷³, care ar fi fost ușor acceptat de partea română dacă nu s-ar

³⁶⁸ *Ibidem*, f. 242.

³⁶⁹ *Ibidem*, Dosar 526, f. 146.

³⁷⁰ *Ibidem*, Dosar 517, f. 297.

³⁷¹ AMR, Fond Inspectoratul General Tehnic al Armatei, Dosar 293, f. 4-9.

³⁷² AMR, Fond Cabinetul Ministrului, Dosar nr. crt. 1318, f. 300.

³⁷³ AMAE, Fond România, Dosar. nr. crt. 95, f. 424.

fiu urmărit punerea facilităților de pe teritoriul României și la dispoziția aviației sovietice în cazul unei cooperări militare a URSS cu Franța.

Aviația militară română a beneficiat și de unele cedări de avioane din partea Franței. La 24 iulie 1933, atașatul militar aero raporta la București că Ministerul Aerului francez l-a informat că s-a luat decizia de a se livra „imediat, sub formă de împrumut, guvernului român 25 de avioane Gourdou L 32-C.1. Avioanele vor fi livrate din depozit, cheltuielile de transport și ambalaj fiind în sarcina guvernului român. Avioanele se împrumută pentru trei ani, după care vor trebui înapoiate guvernului francez în starea în care se află. În baza acordului care a avut loc nu se cere nici o cauțiune”³⁷⁴.

În toamna anului 1934, României i-a fost cedat gratuit de către Ministerul Aerului francez al doilea lot de 25 de avioane Gourdou L-32 și 10 avioane Breguet-19³⁷⁵. La 22 iunie 1935, Direcția Aeronautică din Subsecretariatul de Stat al Aerului îi confirma atașatului militar aeronautic de la Paris primirea a 25 de avioane Gourdou, a 10 avioane Breguet, a 500 mitraliere și a unor materiale auxiliare³⁷⁶.

De asemenea, au fost lansate către firmele de profil franceze mai multe comenzi de motoare necesare uzinelor I.A.R., dintre care cele mai multe s-au adresat firmei „Gnome-Rhone”, acesta cedând și licențele de fabricație (de exemplu, motoarele din gama K – K7, K9 și K14)³⁷⁷. Încercările părții române de a obține aprobarea pentru plata comenzilor prin disponibil realizat în urma îngăduirii de contingente suplimentare pentru produse agricole românești s-au izbit de refuzul sistematic al Ministerului Agriculturii din Franța.

În afară de aparatele de zbor învechite, aviația militară avea mari lipsuri și la nivelul dotării lor cu armament. Astfel, dintr-un necesar de 410 mitraliere de capotă, exista un deficit de 165 mitraliere, iar în situația mitralierelor de turelă dintr-un necesar de 552 erau utilizabile numai 35. Pentru completarea acestor lipsuri, în 1934 este deschisă o licitație la care sunt invitate să participe mai multe firme din străinătate. Are câștig de cauză o firmă franceză, „Darne”, care a avut o ofertă extrem de avantajoasă, profitând și de faptul că ea a fost furnizorul aviației române, a propus înlocuirea mitralierelor vechi, produse de ea și achiziționate de partea română în 1925, cu material nou, urmând ca plata să se facă doar pe diferența între prețul produselor din 1932 și cele din 1934. În acest mod, statul român a plătit pentru 90 de mitraliere complet echipate și muniția aferentă 509 310 franci francezi, în loc de 1 090 350 franci francezi³⁷⁸.

³⁷⁴ AMR, Fond Subsecretariatul de Stat al Aerului, Dosar nr. crt. 98, f. 55.

³⁷⁵ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 376, f. 10.

³⁷⁶ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 692, f. 256.

³⁷⁷ *Ibidem*, Fond Ministerul de Război, Secretariatul General, Dosar 1342, f. 643.

³⁷⁸ *Ibidem*, Fond Inspectoratul General Tehnic al Armatei, Dosar 175, f. 26-35.

Achiziționarea de produse necesare armatei române din Franța a acoperit o paletă largă, în afara contractelor de mari proporții, fiind cumpărate diverse materiale extrem de necesare, de la materiale sanitare, de transmisii - „majoritatea fiind comandate în Franța, costul total ar fi de 500 000 000 lei”³⁷⁹ - și materiale pirotehnice.

Cu toate că în intervalul 1930-1936 comenzile Armatei Române în Franța au înregistrat o scădere spectaculoasă comparativ cu deceniul anterior, cele realizate în acest interval au fost de mare importanță pentru planurile de apărare națională. Trebuie menționat și faptul că, după restrângerea treptată a efectelor crizei economice și corelarea ei cu o sporire a agresivității statelor revizioniste, din 1935 înzestrarea și pregătirea Armatei Române începe să se bucure de o mai mare atenție, fapt reflectat și de creșterea semnificativă a bugetului armatei (de la 5 294 340 640 lei în 1935 la 15 284 000 000 lei în 1936)³⁸⁰.

Asigurarea de materiale militare pe filieră franceză nu s-a limitat doar la cele câteva mari contracte prezentate mai sus. O situație întocmită de către Comisia pentru controlul fondurilor înzestrării armatei evidențiază faptul că industria franceză a furnizat armatei române în perioada 1930-1936 numeroase alte categorii și cantități de materiale de război. Acestea constau din piese de schimb, garnituri, trăsuri automacarale, teletre pentru mitraliere, instalații pentru fabricat hidrogen, motoare de diferite tipuri, licențe de fabricație etc.³⁸¹

Dotarea armatei cu armament din Franța a fost un proces complex, marcat atât de aspecte pozitive, cât și de situații mai puțin avantajoase pentru statul român. De multe ori, la intervenția conducătorilor guvernelor de la Paris, industria de profil din Franța a oferit numeroase facilități, atât de natură tehnică, informațională, cât și financiară. Au fost numeroase cazuri când România a fost tratată în mod preferențial, partea franceză acceptând aproape toate dorințele aliatului său balcanic.

Ca aspecte negative se pot enumera situațiile în care industriașii francezi nu au onorat la timp contractele încheiate (cazul cel mai elocvent este acela al tunurilor Schneider, care nu au fost predate integral nici până în 1939) și încercările de a furniza materiale de război perimate sau care nu corespundeau cerințelor părții române. De proasta derulare a contractelor au fost responsabile și guvernele de la București, care nu își onorau clauzele contractuale de achitare a armamentului furnizat și care, în multe cazuri, nu aveau o imagine clară a ceea ce doreau, schimbând caracteristicile armelor chiar în momentul sau după intrarea lor în procesul de producție.

³⁷⁹ *Ibidem*, Dosar 192, f. 516.

³⁸⁰ ZAHARIA, Gheorge, BOTORAN, Constantin. *Op. cit.*, p. 316.

³⁸¹ AMR, Fond Comisia pentru controlul fondurilor înzestrării armatei, Dosar nr. crt. 9, f. 1-12.

4. 3. Alte contacte și relații protocolare franco-române

Relațiile militare româno-franceze au fost potențate și în această perioadă de multiple acțiuni și manifestări care făceau trimitere atât la prezent, dar și la cele mai fructuoase perioade ale colaborării dintre cele două armate. Au fost efectuate vizite reciproce de la nivelul celor mai înalte structuri de conducere și decizie militară până la eșaloane mici, s-au stabilit contacte între veteranii celor două armate, între camarazii din timpul Marelui Război, au fost constituite asociații de prietenie care reuneau în rândurile lor cadre militare, personalități militare și civile, oameni politici promotori ai colaborării româno-franceze în plan general dar și în cel militar.

Au continuat manifestările de respect, recunoștință și cinstire a celor ce au apărut interesele Franței și României în momentele de cumpănă. Un astfel de moment l-a constituit dispariția, la 28 ianuarie 1931, a unuia dintre cei mai fideli prieteni ai poporului român, care a fost generalul Berthelot. Omagiul adus de națiunea română marelui dispărut a îmbrăcat diferite forme. Ministrul român în Franța a depus pe sicriul lui, Marea Cruce a Ordinului „Ferdinand I”, conferită de regele Carol al II-lea, și două coroane de flori. În fața bisericii, printre numeroasele coroane se remarcă cele purtând următoarele înscrisuri: „Cetățeanului de onoare, general Berthelot – Parlamentul român”, „Generalului Berthelot, din partea guvernului român”, „Generalului Berthelot, din partea armatei române”³⁸².

În țară, cele două camere ale Parlamentului au organizat câte o ședință solemnă de comemorare a generalului, în care personalități marcante ale României au elogiat virtuțile marelui prieten al românilor și au exprimat recunoștința față de serviciile aduse de el poporului român. Printre cei ce au rostit alocuțiuni s-au numărat generalul Lupescu, academicianul Constantin Rădulescu-Motru, marele istoric Nicolae Iorga, Președintele Adunării Deputaților, Ștefan Cicio Pop, Președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Externe, G. G. Mironescu, Doctorul N. Lupu, omul politic și istoricul Gheorghe I. Brătianu, Octavian Goga³⁸³.

Câteva citate din aceste luări de cuvânt sunt relevante pentru rolul generalului francez în cimentarea legăturilor celor două armate. Astfel, Președintele Adunării Deputaților, Ștefan Cicio Pop, sublinia dăruirea și priceperea pe care Misiunea, șeful ei, generalul Berthelot, le-au pus în slujba renașterii Armatei Române: „Cu aceste sentimente și-a pus experiența, răbdarea, perseverența, limpezimea de spirit, toate comorile lui sufletești, în slujba grelei misiuni de a ajuta la refacerea și reorganizarea armatei române, despărțită de aliații din apus, abandonată de aliații de la răsărit și bântuită de molime [...]. Roadele activității sale binefăcătoare le-a văzut cu ochii

³⁸² GRANDHOMME, Jean-Noël. *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*. Château de Vincennes, 1999, p. 904. 1120 p. ISBN: 9782863231227, 2863231227.

³⁸³ Dezbateri Parlamentare. Adunarea Deputaților. În *Monitorul Oficial*, 1931, nr. 35, 4 februarie, p. 720-723.

lui și la Mărășești, unde armata română reorganizată a oprit înaintarea unui dușman înzecit, mai puternic și mai înarmat”³⁸⁴.

G. G. Mironescu afirma că numele lui Berthelot va rămâne legat pentru totdeauna „...de îndeplinirea idealului nostru național și, în Cartea neamului nostru, generalul Berthelot are o pagină de glorie și de venerație. El este unul din făuritorii întregirii neamului nostru”³⁸⁵.

La rândul său, Gheorghe Brătianu vedea în generalul Berthelot simbolul legăturilor seculare dintre România și Franța: „Când generalul Berthelot ne-a sosit, în capul Misiunii franceze, cu dânsul nu ne-a venit numai un strălucit comandant și organizator, ci însuși sufletul pururea biruitor al Franței. Din belșugul de iubire și de generozitate al acestui suflet, poporul român, de-a lungul destinelor sale, și-a întărit credința în menirea lui istorică, în toate actele prin care ne-am afirmat dreptul la o existență liberă și democratică; în toate momentele hotărâtoare în care românii își croiau viitorul, Franța a fost alături de noi cu gândul, cu sufletul și cu fapta.

Astfel, generalul Berthelot venea în mijlocul nostru împins de o constantă și generoasă tradiție. Urmând-o la rândul său, a trăit ca fratele între noi, sfătuind, reorganizând, însuflețind și împărtășind fără rezervă suferințele, ca și speranțele...”³⁸⁶

O altă fațetă a acțiunii Misiunii franceze și a generalului Berthelot în timpul prezenței lor în România a fost relevată de doctorul N. Lupu, care considera că generalul și Misiunea pe care a condus-o au contribuit la extinderea prieteniei româno-franceze de la nivelul intelectual în care fusese cantonată până atunci la ansamblul popoarelor român și francez. „Acesta este rolul istoric al generalului Berthelot care îl va face nepieritor în istoria nu numai a patriei lui de naștere, dar și a patriei lui adoptive, România” – declara el³⁸⁷.

Octavian Goga sintetiza în cuvintele sale omagiale semnificațiile prezenței franceze pe frontul românesc pentru viitor: „Generalul Berthelot readuce în amintirea țării nobila tradiție a două popoare care și-au încleștat mâinile pe câmpul de luptă pentru dreptatea lor, pecetluind cu sânge o colaborare menită să păstreze neștirbit patrimoniul moral și intelectual al umanității. Cu generalul Berthelot, strâns legat de epopeea noastră, răsar acum, în clipa când ființa lui se cufundă în eternitate, răsar toți acei ofițeri și soldați ai Franței, care au căzut alături în Moldova sub cutele aceluiasi drapel. Umbrele lor vor fi avangarda apropiierilor noastre de mâine. Nu se poate închipui o chezășie mai deplină și de mai înaltă valoare etică pentru prietenia viitoare decât această înfrățire de oase putrezite. Până în vremuri târzii ele vor îndruma simțirea românească”³⁸⁸.

³⁸⁴ *Ibidem*, p. 720.

³⁸⁵ *Ibidem*, p. 721.

³⁸⁶ *Ibidem*, p. 723.

³⁸⁷ *Ibidem*, p. 723.

³⁸⁸ *Ibidem*, p. 722.

La împlinirea unui an de la moartea generalului Berthelot, la 29 ianuarie 1932, Academia Română a organizat o ședință solemnă comemorativă. A fost invitat și personalul Legației franceze, în frunte cu Gabriel Puaux, ministrul plenipotențiar al Franței la București. Deschizând ședința, președintele Academiei Române, Ion Bianu, a rememorat clipele grele în care Misiunea franceză sosise în România, meritele ei, popularitatea de care se bucurase în rândul românilor: „De atunci, generalul Berthelot a devenit pentru ai noștri «Tata Berthelot». El a fost altoit astfel în neamul românesc. Când venea între noi, ni se lumina casa, iar când pleca acasă, la ai lui, ne întristam ca după o rudă scumpă și iubită. Numele generalului Berthelot este și va rămâne scris în Cartea eroilor și marilor prieteni ai neamului nostru, iar ziua morții lui este pentru noi și va fi înscrisă în calendarul nostru istoric ca zi de doliu național”³⁸⁹.

Asociațiile de prietenie constituite în perioada interbelică, atât în Franța cât și în România, au contribuit în mare măsură la dezvoltarea relațiilor dintre români și francezi, dintre cele două armate. Legăturile stabilite între ofițerii români și francezi s-au bucurat de atenție din partea ambelor tabere. O contribuție esențială în potențarea acestor legături au avut-o asociațiile de prietenie înființate atât în România, cât și în Franța. Dintre ele, în Franța s-a detașat asociația intitulată sugestiv „Poftim”, constituită din inițiativa membrilor Misiunii și care grupa în structura ei numeroși militari dintre cei ce îl însoțiseră pe Generalul Berthelot în România. La 20 aprilie 1920, din inițiativa aviatorului Paul Schneider a fost organizată o întâlnire a peste 200 de foști luptători din Misiunea condusă de generalul H.M. Berthelot în România și din Armata de Dunăre, comandată de către același general în momentul reintrării în acțiune a Armatei Române în noiembrie 1918. Cel care a prezidat această întâlnire a fost chiar Berthelot. Activitatea s-a finalizat cu constituirea Asociației Amicale a Vechilor Membri ai Misiunii Franceze în România, care a primit drept supranume expresia românească „Poftim!”³⁹⁰. La finalul alocuțiunii sale, Paul Schneider a invitat asistența să se așeze la masă folosind cuvintele românești: Poftim la masă! Explicând rațiunea pentru care Asociația veteranilor francezi de pe frontul românesc, nou constituită, a fost botezată astfel, generalul René Chambe afirma: „Pentru ce Poftim ? Nu este nevoie să amintesc francezilor care au fost acolo (în România, *n.n.*) că primul cuvânt din limba română pe care l-au auzit a fost acest cuvânt drăguț, acest cuvânt de bun-venit care revenea constant pe buzele acestui popor atât de distins, de politicoș, atât de rafinat și atât de cuceritor – poporul român, pe care noi l-am cunoscut. Acest cuvânt Poftim, echivalează cu expresia franceză „vă rog”. Poftim! poftim! vă rog! veniți, deci! intrați, deci! poftim! poftim! și pentru amintirea

³⁸⁹ Academia Română, *Ședință solemnă pentru comemorarea unui an de la moartea generalului Henri M. Berthelot, 29 ianuarie 1932*. București: Imprimeria Națională, 1932, p. 3-4 (Cuvântarea generalului Radu Rosetti).

³⁹⁰ GRANDHOMME, Jean-Noël. *Op. cit.*, p. 905.

aceasta de neuitat poftim a devenit „Poftim”³⁹¹. Statutul Asociației Amicale a Vechilor Membri ai Misiunii Franceze în România³⁹², fondată la 20 aprilie 1920, stabilea că aceasta avea scopul de a dezvolta între vechii membri ai Misiunii relații amicale, de a veni în sprijinul pecuniar și moral al acelor membri care ar avea nevoie de aceasta, de a îngriji mormintele camarazilor din misiune care murit în timpul războiului în România, de a dezvolta relațiile franco-române în general.

Colonelul Ionescu-Munte, atașatul militar din cadrul Legației României de la Paris, era invitat să devină membru de onoare. Conducerea asociației reafirma intenția de a strânge din nou legăturile cu camarazii români și de a se implica activ în toate manifestațiile de prietenie franco-română³⁹³.

Și în România, în perioada interbelică s-au constituit numeroase asociații care aveau drept scop promovarea relațiilor de prietenie dintre România și Franța. Printre ele s-a numărat și „Liga Amicii Franței”³⁹⁴. În luna mai 1936 Marele Stat Major raporta ministrului de Război că s-a înființat „Liga Amicii frânteii”, care funcționa sub conducerea fostului ministru Periețeanu. Aceasta avea și o secție militară. Atașatul militar al Franței la București, locotenent-colonelul Delmas, la a cărui sugestie fusese înființată și secția militară, solicita lămuriri dacă ofițerii activi români se puteau înscrie în această Ligă³⁹⁵. Intervenția lui era determinată de faptul că Ministerul Apărării Naționale român elaborase un ordin circular, nr.78 din 22 mai 1935, prin care se interzicea „în mod formal tuturor ofițerilor să facă parte din orice asociațiune sau societate, indiferent de scopul pe care l-ar urmări aceasta”. Din considerente lesne de înțeles, dacă avem în vedere relațiile speciale dintre România și Franța de după Marele Război, ministrul român aprobă excepția de la Ordinul 78/1935, permițând ofițerilor să facă parte din „Liga Amicilor Franței”. Liga avea în structura ei o Secțiune militară la a cărei conducere era propus generalul în rezervă Marcel Olteanu. Aprobarea dată avea la baza ei un considerent evident, și anume acela că prin scopurile ei și prin acțiunile organizate nu venea în contradicție cu prevederile regulamentelor militare românești în vigoare în acel moment. Analizând statutul acesteia, constatăm că prin scopurile și modalitățile de realizare a lor „Liga Amicilor Franței” urmărea ideea „de a dezvolta și intensifica raporturile intelectuale și sufletești cu Franța, prin conferințe, concerte, expoziții, reprezentații, publicații și orice alte manifestări literare, artistice și științifice, dând puțința publicului românesc – de la sate și de la orașe – de a cunoaște expresiunile cele mai caracteristice ale cugetării și artei franceze. Societatea se va strădui, în fine, să fie un colaborator

³⁹¹ *Ibidem*.

³⁹² AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar nr. crt. 236, f. 7-9.

³⁹³ *Ibidem*, f. 6.

³⁹⁴ *Ibidem*, f. 9.

³⁹⁵ *Ibidem*, Dosar nr. crt. 177, f. 59.

util al tuturor instituțiilor publice și private, române sau franceze din țară sau străinătate, care urmăresc același scop. Societatea își interzice însă, în mod absolut, orice manifestare politică sau religioasă, sub orice formă ar fi. Scopul său, exclusiv moral, nu tinde decât la înfrățirea celor două popoare prin contactul cel mai strâns între indivizii și instituțiile culturale.

Societatea se compune dintr-un număr nelimitat de membri: ei sunt de patru feluri: a) fondatori, b) activi, c) de onoare, d) donatori”³⁹⁶.

O simplă enumerare a structurii pe secțiuni a noii organizări demonstrează faptul că și aspectele tangente relațiilor militare se regăseau în acest statut, existând, printre altele: „I) Secția literară; II) Secția teatrală; III) Secția muzicală; IV) Secția artelor plastice; V) Secția juridică; VI) Secția economică-financiară; VII) Secția medicală; VIII) Secția științifică; IX) Secția tehnică; X) Secția învățământului; XI) Secția Legiunii de Onoare; XII) Secția foștilor luptători și a cultului eroilor; XIII) Secția presei; XIV) Secția educației fizice, a sporturilor și a turismului; XV) Secția agricultorilor; XVI) Secția funcționarilor publici și particulari. Consiliul de administrație va putea crea și alte secțiuni fără însă ca numărul lor să poată fi mai mare de douăzeci. De asemenea, consiliul de administrație va putea schimba denumirea secțiilor existente. Aceste dispozițiuni vor fi ratificate de adunarea generală. Criticii vor face parte din secțiunile respective ale activității lor”.

Pentru admiterea în asociație, candidatul, civil sau militar, trebuia să adreseze o cerere președintelui societății, în care să specifice secțiunea din care dorea să facă parte, aceasta urmând a fi aprobată de adunarea generală. Administrarea Societății era încredințată unui consiliu alcătuit din nouă membri aleși de adunarea generală, cu un președinte, doi vicepreședinți, un secretar general, un casier și un secretar. Președinții secțiilor făceau parte de drept din consiliu. La rândul lor, fiecare secțiune era condusă de comitet compus dintr-un președinte, un vicepreședinte și un secretar, având atribuții constând din fixarea programului de activitate, realizarea lui în limitele fondurilor repartizate de adunarea generală, formularea de propuneri pentru activitatea viitoare a Ligii pe baza sugestiilor membrilor secțiunii³⁹⁷.

Asociațiile prezentate au contribuit în mare măsură la dezvoltarea relațiilor dintre români și francezi, dintre cele două armate, în perioada interbelică. Pornind de la considerentul că amplificarea cunoașterii reciproce dintre cele două popoare este benefică și dezvoltării raporturilor militare, atașatul militar la Paris adresa, la 15 aprilie 1933, un raport regelui Carol al II-lea. Lăudând propaganda pentru România făcută în Franța de către Elena Văcărescu, colonelul

³⁹⁶ *Ibidem*, f. 58.

³⁹⁷ *Ibidem*

Paul Teodorescu solicita Înaltul patronaj al suveranului pentru înființarea Casei Românești la Paris³⁹⁸.

De-a lungul perioadei analizate au avut loc și alte contacte între cele două armate, dar de alt nivel și pe alte planuri. În anul 1932 mai multe delegații militare franceze efectuează vizite protocolare și de informare. La 20 mai 1932, Nava Școală „Jeanne D’Arc” a sosit în rada portului Constanța, fiind întâmpinată de către căpitanul Martac Alex., destinat ca ofițer de legătură. Era o nouă prezență navală franceză, ca o continuitate a relațiilor dintre cele două armate. În martie 1927 o escadră franceză comandată de contraamiralul Bouis a efectuat o vizită la Constanța. În onoarea ofițerilor de marină care au vizitat și Bucureștii a fost oferit un dejun la Cercul Militar național de către ministrul de Război. Printre invitați s-a aflat și marchizul Hubert de Belloy, fost căpitan de vas, colonel în Misiunea franceză condusă de generalul Berthelot³⁹⁹.

După ce nava „Jeanne D’Arc” a salutat pământul țării cu 21 lovituri de tun și s-a răspuns de către Bateria de la Școala Navală, a intrat în port, dând salutul mărcii de Comandament a Escadrei de Distrugătoare cu 11 lovituri, la care s-a răspuns. Nava a acostat apoi la dana 5, la orele 9,45.

În dimineața zilei de 21 mai, o delegație compusă din comandantul navei și 6 ofițeri francezi a plecat în vizită la București. Ofițerii elevi francezi au vizitat Distrugătoarele și Nava Bază „Constanța”, unde s-a servit și o gustare. După amiază o parte din ofițerii francezi au jucat tenis pe terenul Clubului Marinei.

Primăria Municipiului Constanța a oferit un dineu în onoarea ofițerilor francezi în Sala de festivități, cu care ocazie s-au ținut cuvântările uzuale de către reprezentanții ambelor armate.

În ziua de 22 mai, ofițerii francezi însoțiți de ofițeri români vizitează plaja Mamaia, Palatul Regal, stațiunile Eforie și Carmen-Sylva, transportul efectuându-se cu un tren special pus la dispoziție de către Direcția C.F.R. În aceeași zi, o delegație de ofițeri și maiștri francezi condusă de comandantul secund al navei și Consulul francez și o delegație de ofițeri superiori români condusă de comandantul Diviziei de Mare au depus jerbe la mormintele eroilor români și francezi.

La rândul lor, elevii români de la N.M.S. „Constanța” au vizitat Nava „Jeanne d’Arc”. În același timp, maiștrii francezi au vizitat Distrugătoarele române și Nava Bază „Constanța”. În seara zilei, delegația franceză s-a înapoiat de la București. Aici ea a fost primită de regele Carol al II-lea, de ministrul Afacerilor Străine și de șeful Marelui Stat Major⁴⁰⁰. În ziua de 23 mai, la ora 8.30 Distrugătorul „Mărăști” plecând la Sulina cu Amiralul comandant al Marinei și cu

³⁹⁸ Arhivele Naționale ale României, Fond Casa Regală. Oficiale, Regele Carol al II-lea, Cabinet, Dosar 15.

³⁹⁹ AMR, Fond Secretariatul General, Dosar nr. crt. 807, f. 24-25.

⁴⁰⁰ AMR, Fond Ministerul de Război, Cabinet, Dosar 158, f. 79-88.

Comandantul Diviziei de Mare la bord, la ridicarea mărcii distinctive, nava franceză a salutat cu 17 lovituri de tun, la care s-a răspuns.

La prânz, Comandantul Navei Școală „Jeanne d’Arc” a oferit un dejun în prezența Ministrului Plenipotențiar francez Puaux, fiind invitați, printre alții, amiralul Buchholtzer, generalul Petrescu, ofițeri superiori din marină și armata de uscat, autoritățile civile – primarul și prefectul.

Seara a fost organizată o recepție la bordul navei franceze, la care au fost invitate peste 300 de persoane din marină, armată și societatea civilă. În ziua următoare, la ora 1, nava franceză a părăsit portul plecând spre Varna.

Tot în luna mai, competiția aviatică „Cupa Bibescu” (pe distanța Paris-Milano-București) prilejuiește vizita locotenent-colonelului Bouscat și a căpitanului Tavera. Întâmpinați la Aeroportul Băneasa de către Principele Bibescu, colonelul L’Hermite – atașatul militar al aerului francez, colonelul Negrescu și căpitanul Bănciulescu⁴⁰¹, ofițerii francezi se bucură de o primire călduroasă și sunt tratați cu cea mai mare atenție. Manifestarea oferă prilejul acordării de decorații – Crucea de aur a Ordinului „Virtutea aeronautică” unor ofițeri superiori și inferiori din aviația militară franceză. Printre ei, maiorul François Henri Leon, pentru strălucitul rezultat obținut în raidul fără escală Paris-București, executat în șase ore și treizeci de minute, câștigând astfel Cupa „Bibescu” pe anul 1934, și locotenentul Louis Stephane Genin pentru același rezultat⁴⁰². Era un răspuns la gestul conducerii Aeroclubului Francez, care în iunie 1933 acordase Medalia de argint a Aeroclubului piloților români, căpitanul Botez și adjutantul-șef Manolescu, pentru „interesanta performanță” obținută în Cupa „Bibescu”, ediția 1933⁴⁰³.

Întâlnirile dintre militarii români și francezi, precum și activitățile cu caracter comemorativ, continuate ca și în perioada anterioară deceniului IV al secolului trecut, deși au avut în mod firesc o conotație mai mult s-au mai puțin formală, cerută de uzanțele diplomatice, s-au numărat printre acțiunile cu un aport deosebit la perpetuarea și consolidarea relațiilor dintre militarii celor două armate. Luând în considerație caracterul specific al cooperării româno-franceze în timpul Marelui Război, și relațiile de acest gen au avut o cu totul altă dimensiune morală și spirituală. Cooperarea militară româno-franceză din anii grei ai conflagrației mondiale, coroborată cu prestigiul de care armata franceză s-a bucurat în România de-a lungul a trei sferturi de secol de istorie, alături de percepția Franței ca garantă a noii ordini europene, au făcut ca aceste manifestări oficiale să depășească forma unor banale discursuri, formalismul care le marca îndeobște și caracterul unor întâlniri protocolare reci.

⁴⁰¹ *Ibidem*, f. 63.

⁴⁰² AMR, fond Subsecretariatul de Stat al Aerului, dosar nr. crt. 373, f. 211.

⁴⁰³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond Paris, Dosar nr. crt. 663 (nenumărat).

Pe această linie a manifestărilor de suflet, sincere, se înscrie și vizita mareșalului Franchet d'Esperay, invitat să onoreze sărbătoarea națională a României - ziua de 10 Mai 1936. Programul întocmit pentru perioada sejurului oaspetelui francez, de al cărui nume se legau multe momente din etapa finală a confruntărilor cu inamicii din 1916-1918, a cuprins primirea sa de către suveranul român, participarea la parada militară, susținerea unei conferințe la Ateneul Român și mai multe întâlniri cu ofițeri români de rang înalt, cu care colaborase pe timpul campaniei⁴⁰⁴.

Tot acum se desfășoară vizita unei alte personalități emblematice franceze, cu o recunoaștere internațională. Printr-o adresă din 15 mai 1936 Aeroclubul Regal Român îl informa pe ministrul secretar de stat al Aerului în legătură cu faptul că „dl. Antoine de Saint Exupéry, fost pilot de linie în Aviația Franceză” urma să țină o conferință în ziua de 29 mai 1936 la Ateneul Român. „Subiectul conferinței este: „Vol de nuit” care este tocmai numele romanului care i-a făcut gloria literară în întreaga lume. Oaspetele francez fusese invitat să conferențieze în cadrul ciclului de conferințe cu invitați străini – Ciclul străinilor. Autorii informării sugerau organizarea unei primiri deosebite și de către Ministerul Aerului și Marinei și chiar posibilă sa decorare. „Prin prezenta avem onoarea a vă ruga să binevoiiți a aprecia dacă nu este cazul a fi sărbătorit sub vreo formă oarecare de către Ministerul Aerului și eventual de a fi propus Suveranului pentru vreo distincțiune”⁴⁰⁵. Primul vicepreședinte al Aeroclubului Român (președinte fiind Carol al II-lea), prințul George Valentin Bibescu solicita aprobarea ministrului pentru a se realiza o vizită a oaspetelui francez la Uzinele I.A.R. și o întâlnire cu aviatorii militari români de la Pipera: „În același timp vă rugăm a aproba ca să fie primit conferențiarul de camarazii aviatori români de la Pipera , iar I.A.R. să fie autorizat să-i arate uzinele sale. Răspunsul ministerului este favorabil, iar în privința decorării se solicitau unele informații asupra activității lui și decorațiilor românești pe care le mai primise.

În număr foarte mare, vizitele militarilor francezi au ajutat nu doar la o schimbare de optică asupra Statului român, prezentat în culori sumbre de propaganda statelor ce aveau ceva de revendicat de la el, ci și la o mai mare apropiere între armatele Franței și României.

Acțiunile desfășurate de cele două armate pentru o mai bună cunoaștere au vizat și amplificarea reprezentării în muzeele franceze a armatei române, a aportului ei în campania din 1916-1918. Inițiativa a pornit de la André Honnorat, senator și fost ministru în guvernul francez. Acesta a elaborat proiectul unui decret pentru constituirea unui „Muzeu al Marelui Război”. Pentru asigurarea unei reprezentări adecvate a armatei române în acest muzeu, omul politic francez a adresat, în februarie 1935, ministrului Apărării Naționale de la București, prin intermediul Ministerului Afacerilor Străine, o scrisoare prin care solicită concursul pentru

⁴⁰⁴ AMR, Fond Ministerul Apărării Naționale, Cabinet, Dosar nr. crt. 176, f. 26-27.

⁴⁰⁵ AMR, Fond Secretariatul de Stat al Aerului, Dosar nr. crt. 988, f. 484-488.

completarea exponatelor ce prezentau armata română. El constata că panoul destinat României era foarte restrâns și needificator asupra rolului istoric pe care națiunea română l-a jucat în război. Aceste exponate se reduceau la „trei pasteluri și șase litografii ale artistului vostru Stoica și câteva desene cu figuri de prizonieri români executate pe timpul captivității sale de compatriotul meu, pictorul P. Bertrand⁴⁰⁶.

Analiza solicitării efectuate de Serviciul Istoric din Marele Stat Major conduce la propunerea ca să se intervină pe lângă Muzeul Invalizilor din Paris pentru a se ceda materialele trimise de Muzeul Militar Național, dar care nu fuseseră expuse în totalitate, ele urmând a fi completate cu 60-70 fotografii din timpul războiului⁴⁰⁷. Cum Muzeul Invalizilor a anunțat că are intenția de a acorda un spațiu mai amplu armatei române, și deci are nevoie de exponatele aflate încă în depozit, se hotărăște să se trimită de la București noi obiecte muzeistice. Acestea constau din trei fotografii format 32/42, reprezentând pe Regele Ferdinand I, pe Regina Maria și pe Regele Carol al II-lea. Lor li se adăugau șase fotografii reprezentându-i pe comandanți de armată din Primul Război Mondial, 50 de fotografii cu scene de pe frontul român. Ele surprindeau imagini referitoare la amplasamentele unor posturi de mitralieră și tunuri pe linia frontului, prezența regelui, reginei și principelui în mijlocul ostașilor în diferite momente ale campaniei, ceremonii de decorare a militarilor români și drapelurilor de luptă ale unor unități de către rege, prezența reginei Maria în spitale, depunerea jurământului de credință de către foști prizonieri în Rusia și care au format Corpul de Voluntari Ardeleni și Bucovineni venit să lupte în Armata Română, alte imagini sugestive ale unor scene de luptă consumate pe frontul din Carpați. Printre fotografiile generalilor se remarcă cele ale lui Constantin Prezan, Alexandru Averescu, Eremia Grigorescu, Arthur Văitoianu, Constantin Christescu și Gheorghe Mărdărescu⁴⁰⁸. Colecția de fotografii era completată cu diferite picturi, acuarele, desene în peniță, sculpturi, precum și un proiectil, calibrul 75 mm, un album cu scene de război, o schiță a dispunerii unor unități inamice pe frontul românesc și șase hărți reprezentând desfășurarea trupelor în timpul războiului mondial⁴⁰⁹. Trimiterea exponatelor s-a făcut prin grija Marelui Stat Major, Serviciul Istoric, cu concursul Ministerul Afacerilor Străine.

În replică la această manifestare de apreciere a contribuției Armatei Române la Marele Război, Consiliul de conducere al Muzeului Militar Național român finalizează o inițiativă ale cărei începuturi se situau în 1931. În luna martie a aceluși an a avut loc în sala de onoare a muzeului inaugurarea unei statuete a mareșalului Foch, la care a luat parte președintele Consiliului de conducere al muzeului militar, Ministrul plenipotențiar al Franței și generalul

⁴⁰⁶ AMR, Fond M.St.M, Secția a II-a Informații, Dosar 738, f. 220-221.

⁴⁰⁷ *Ibidem*, f. 223.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, f. 214-216.

⁴⁰⁹ *Ibidem*, f. 217.

Condeescu, ministrul Armatei la acea epocă. Elogiind personalitatea generalului Berthelot, ministrul român a făcut o promisiune solemnă de a instala în muzeu și un bust al „acestui mare filo-român și colaborator prețios al României.” Consiliul de conducere al muzeului, cu sprijinul ministerului, a materializat această promisiune, realizând un bust în bronz, reprezentându-l pe generalul Berthelot, operă a sculptorului francez Goué – raporta generalul Grigore Costandache – președintele consiliului de conducere. Cum această realizare trebuia inaugurată, avându-se în vedere legăturile de prietenie cu Franța, „accentuate prin călătoria pe care M.S. Regele Carol al II-lea a făcut-o la Paris, prin călătoria și asistarea la manevrele armatei franceze a domnului general Sichitiu, șeful Marelui Stat Major, ar fi cazul ca această inaugurare să se facă cu o solemnitate deosebită, în cadrul unui program aprobat de dumneavoastră”⁴¹⁰, cu ocazia vizitei la București a șefului Marelui Stat Major francez, generalul Maurice Gamelin. Solicitarea primește aviz favorabil. La ceremonia organizată în ziua de 4 octombrie 1937 a luat parte și mareșalul Prezan, cel care colaborase în condiții optime cu șeful Misiunii Militare Franceze în România din timpul campaniei din 1916-1918⁴¹¹.

Pe aceeași direcție de colaborare se înscriu și donațiile Muzeului Militar Național din București de către lt. colonelul Palasse, atașatul militar francez, a unui număr de 24 de fotografii ale ofițerilor francezi morți pe frontul român în Campania din 1916-1918. La rândul ei, Direcția Națională a Muzeelor din Paris remitea instituției române un Anuar al Muzeelor Naționale pe anul 1931 și două rapoarte despre administrarea și conservarea muzeelor naționale din Paris, pe anii 1929 și 1930⁴¹².

Pe parcursul perioadei 1930-1936 sunt consemnate și alte manifestări ale recunoștinței autorităților din România față de militarii francezi care au contribuit la bunele relații dintre cele două armate. Putem consemna o listă incompletă, desigur, a celor care au fost decorați cu ordine și medalii pentru asemenea merite. Printre cei decorați se regăseau și numele unor participanți la campania din 1916-1918 în cadrul Misiunii Militare franceze în România, conduse de generalul Berthelot.

Astfel, prin Înaltele decrete regale 1227 și 1228 din 1931, regele a conferit Ordinul „Virtutea Aeronautică” în diferite grade, precum și Crucea de aur a Ordinului „Virtutea Aeronautică” unor militari francezi, acestea fiindu-le înaintate prin Ministerul Afacerilor Străine⁴¹³. Printre cei decorați se aflau căpitanul de rezervă aviator Dieudonné Costes, pilotul de avion Maurice Belonte, decorați cu Ordinului „Virtutea Aeronautică” în grad de comandor, maiorul Pelletier d’Oisy, căpitanul Arrachart Ludovic – în grad de ofițer; în grad de cavalier cu spade – căpitanul

⁴¹⁰ AMR, Fond MR, Cabinetul Ministrului, dosar nr. crt. 599, f.168.

⁴¹¹ OTU, Petre. *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*. București: Editura militară, 2008, p. 347.

⁴¹² AMR, Fond M.R., Cabinet, Dosar nr. crt. 158, f. 153-154.

⁴¹³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond Paris, Dosar nr. crt. 663 (nenumărat).

aviator Gond Maurice, Mallet Georges, Mailly de Neslé Augustin – nume de legendă din aviația română de pe frontul din Carpați din timpul Marelui Război, și Fonck René. Pilotul de avion L'Alouette primea drept recompensă pentru meritele sale Crucea de aur a Ordinului „Virtutea Aeronautică”.

Un an mai târziu, regele conferea Ordinele „Steaua României” și „Coroana României” astfel: Steaua României în grad de ofițer, maiorului Jars, șeful cabinetului civil al Ministerului de Război și maiorului Grosjean Jules Marie, din Statul Major general al Armatei Franceze, și în grad de cavaler căpitanului Olle-Laprunne, din aceeași structură a armatei franceze. Ordinul „Coroana României” era acordat, cu același prilej, locotenent-colonelului Laurent Edmont Bernard din Statul Major al Armatei Franceze⁴¹⁴. Asemenea distincții au fost acordate și unor ofițeri din Marina militară franceză. Printre cei decorați la sfârșitul anului 1931 se aflau căpitanul Jean Fortin și Georges Saunois, iar prin Înaltele decrete 2255 și 2261 din 22 iulie 1932 primeau ordinul „Steaua României” în grad de comandor comandorul André Marquis și în grad de ofițer căpitanul Henry Glotin. Odată cu aceștia au primit Ordinul „Coroana României” în gradul de ofițer căpitanii Paul Raymond și Henri d'Estienne d'Orves și în gradul de cavaler sublocotenenții Jacques Sassy, François de Roberval și Etienne Sicard, toți aparținând aceleiași arme – marina franceză⁴¹⁵.

La rândul lor, autoritățile franceze acordă Ordinul Național Legiunea de Onoare Generalului Irimescu, colonelului Manolescu, maiorului Mincu și căpitanilor Opriș și Nicolau. Brevetele acestei înalte distincții erau înaintate ministrului României la Paris, Cesianu, la data de 17 iulie 1933, cu rugămintea de a fi remise titularilor⁴¹⁶.

4. 4. Concluzii la capitolul 4

Cercetarea noastră a demonstrat că în perioada anilor 1930-1936 au existat cel puțin trei opinii referitoare la asigurarea securității țării. Am constatat că doctrina militară a României a suferit schimbări determinate de concepția de apărare a Franței, și anume: asigurarea securității Franței, respectiv – a României, prin construirea liniilor de fortificații de-a lungul frontierelor de unde ar putea începe ostilitățile (pentru Franța – Germania; pentru România – URSS, Bulgaria și Ungaria). Am constatat: pentru perioada dată colaborarea româno-franceză în sensul apărării active s-a diminuat. Vizitele oficialilor militari români în Franța au continuat ca și în trecut, numai că obiectul colaborării a fost altul, și anume: cum sunt construite liniile de apărare pe diverse sectoare ale frontierei, înzestrare lor cu cele trebuincioase: tunuri, muniții, hrană pentru militari etc.

⁴¹⁴ *Ibidem*

⁴¹⁵ *Ibidem*

⁴¹⁶ *Ibidem*

Militarii români au continuat să frecventeze diverse cursuri de perfecționare. Dar lipsa de bani a părții române a dus la diminuarea numărului de specialiști, trimiși în Franța. Am constatat cazul când oficialii români au propus: cursanții să-și plătească singuri cursurile, organizate de francezi.

Studiul demonstrează că și oficialii militari francezi puneau întâi de toate interesele Franței. Astfel, în una din cele mai sensibile probleme – cea a importului de avioane din Franța, ministrul francez Pierre Cot condiționa afacerea prin obligația României de a construi aerodromuri care să fie folosite de aviația franceză, dar și de cea sovietică (în cazul în care francezii îi vor avea pe ruși aliați)

Studiul nostru demonstrează că tatonările și documentările au continuat și spre sfârșitul etapei analizate, printre ele înscriindu-se și vizita generalului Mittelhauser la București în luna decembrie 1936. Obiectivele franceze vizau documentarea asupra stării armatei române și a capacităților de susținere a efortului de dotare. Partea română a încercat să convingă despre necesitatea consolidării cooperării militare între Franța și Mica Înțelegere, a urgentării livrărilor de armament stabilite prin contractele încheiate anterior și, mai ales în anul 1936, a sprijinirii acțiunilor de constituire a unei industrii de război comune a statelor din Mica Înțelegere amplasate în Transilvania. Discuțiile au mai abordat stabilirea direcțiilor principale de efort ale României în aprovizionarea cu armament, muniții și material pentru motorizare, înlăturarea sincopelor manifestate în colaborarea în domeniul aviației, care au generat mari întârzieri mai ales datorită tergiversărilor franceze în asigurarea promisă a resurselor financiare, numai tratativele pentru acordul Wenger („Petrofina”) durând peste un an. Același tratament se aplica și în concretizarea împrumutului de 150 000 000 de franci francezi, ceea ce a dus la amânarea comenzilor.

Imaginea relațiilor militare franco-române din prima jumătate a anilor '30 trebuie completată și cu alte manifestări care s-au soldat cu un ecou pozitiv. Au avut loc contacte și relații protocolare care au continuat bogatele tradiții din primul sfert al secolului XX. A continuat activitatea unor asociații de prietenie sau au fost înființate altele noi, precum „Poftim” în Franța și „Liga amicilor Franței” la București. S-au efectuat vizite ale unor personalități, stagii ale ofițerilor români în unități franceze, a fost amplificată reprezentarea tradițiilor militare în muzee din cele două state. Au fost acordate decorații ca o recunoaștere a meritelor în întărirea legăturilor reciproce, care se adăugau numeroaselor acțiuni de acest gen din perioada anterioară.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Tema abordată în lucrarea de față reprezintă un segment important al relațiilor politico-diplomatice și militare dintre România și Franța la începutul celei de a doua jumătăți a perioadei interbelice. Examinarea istoriografiei temei (a relațiilor româno-franceze) a demonstrat că istoricii români și francezi au studiat raporturile politice, economice, militare, culturale etc. dintre cele două state. Am constatat: în ceea ce privește relațiile militare româno-franceze în perioada anilor 1930-1936 nu există un studiu nici în istoriografia română, nici în cea franceză. Asta în pofida faptului că perioada de timp respectivă s-a caracterizat prin importante evenimente în Europa și lume.

Pentru realizarea scopului propus am studiat fondurile arhivistice din România, precum și documente de arhivă din Franța, discursuri parlamentare, documente publicate, memorii, date statistice etc., ceea ce ne-a permis să elucidăm subiectul dat.

Prin modalitatea de efectuare a analizei istorice s-a încercat realizarea unei cunoașteri integratoare, prezentarea unei viziuni de ansamblu a complexului de aspecte pe care le-au generat relațiile militare româno-franceze, într-o etapă istorică relativ scurtă (1930-1936), dar bogată în elemente de natură să definească atitudinea celor doi parteneri.

Analiza științifică s-a bazat pe o substanțială documentare efectuată în biblioteci și arhive, care a căutat nu numai să completeze cantitatea informațiilor despre principalele direcții de concretizare a cooperării dintre cele două state în domeniul militar, ci și să faciliteze unele interpretări noi rezultate tocmai din amănunțitele investigații ale fondurilor arhivistice. Documentele, inedite în mare parte, puse în circuitul științific au fost coroborate cu diverse puncte de vedere ale unor istorici din țară și străinătate. În acest fel, rezultatele abordării își dovedesc utilitatea pentru completarea, reformularea sau amendarea unor aspecte de particularitate ale istoriei României în general și ale contextul european în care ea s-a scris.

Pentru atingerea obiectivelor cercetării s-a recurs, într-un prim capitol, la o prezentare de sinteză a istoricului cooperării în domeniul militar dintre cei doi subiecți, de la constituirea Statului român modern până la Marea Unire, în sistându-se asupra momentelor și evenimentelor deosebite care au jalonat acesta etapă istorică.

Primului deceniu interbelic i s-a destinat un spațiu mai amplu în economia lucrării, pornindu-se de la considerente ținând de locul și rolul conferite României și armatei sale de către Franța în sistemul european de securitate pe care aceasta dorea să-l edifice. De asemenea, acum au fost determinate principalele domenii, modalități și mijloace avute în vedere pentru întregul

ansamblu de relații militare. Cursul acestora a fost stabilit la jumătatea anilor '20 și el va domina colaborarea cu marele aliat până în preajma celei de-a doua conflagrații mondiale.

În studiul realizat s-a încercat analizarea ansamblul relațiilor româno-franceze în cadrul temporal stabilit și asigurarea unei prezentări monografice. Desigur, în mod obiectiv nu s-a putut da integral răspuns amplei problematice generate de un domeniu atât de complex. De aceea, considerăm că în vederea publicării tezei se impune aprofundarea cercetării mai ales în arhivele străine, franceze, germane, cehe, din primele două fiind folosite unele informații, fără a avea pretenția suficienței investigației științifice. De asemenea, apreciem ca necesare o serie de abordări comparative mai ales în planul relațiilor franco-cehe și franco-iugoslave în etapa analizată.

Chiar dacă a reprezentat o perioadă de regres în relațiile bilaterale, determinată de evoluțiile politice europene și mondiale, ca și de efectele crizei economice din anii 1929-1933, intervalul 1930-1936 mai conține multe necunoscute pe tărâmul relațiilor militare. Fără studierea lui nu este posibilă stabilirea unei imagini clare și corecte despre situația României interbelice și despre relațiile ei în domeniul militar cu unul dintre principalii săi aliați.

Bogatul material documentar folosit pe parcursul demersului științific poate fi utilizat și valorificat în diferite scopuri ținând de domeniile didactic, educativ, instructiv sau cognitiv. În același timp, conținutul tezei poate deveni o sursă de informare pentru elaborarea și completarea unor studii de specialitate, pentru completarea unor prezentări de sinteză din domeniul istoriei militare, pentru îmbogățirea conținutului unor cursuri referitoare la evoluția relațiilor Armatei Române cu structuri similare ale altor state.

Prima jumătate a deceniului al IV-lea a reprezentat o continuare a evoluțiilor consemnate anterior în domeniul relațiilor militare româno-franceze. Acum au apărut o serie de elemente noi generate de multiplele și spectaculoasele modificări survenite pe plan intern în cele două state și mai ales în situația internațională. Influența numeroșilor factori mai vechi sau mai noi s-a resimțit în trasarea principalelor direcții de materializare a colaborării româno-franceze, atât în politica externă cât și în domeniul militar. Au fost consemnate o serie de evenimente și inițiative care au obligat factorii de decizie români și francezi să țină cont de noile realități și să-și orienteze acțiunile în concordanță cu imperativele decurgând din acestea, în scopul salvării intereselor proprii. Menționăm din acest punct de vedere criza din 1929-1933 care a zguduit economia mondială, determinând consecințe directe și în plan militar; planul Briand de realizare a unei Uniuni Europene; Conferința dezarmării; Planul Tardieu pentru înființarea unei Confederații Danubiene; declanșarea conflictului chino-japonez; accesarea la putere a lui Hitler în Germania; stabilirea de către Occident a relațiilor cu URSS; accentuarea manifestărilor revizioniste etc.

Atmosfera creată a determinat continuarea liniei politice externe franceze și apoi accentuarea tendințelor conciliatoriste și de creare a unui sistem de securitate colectivă care să includă URSS. În același timp, România s-a văzut nevoită să caute alternative, menținând însă pe prim plan încercarea de cointeresare mai puternică a Franței în consolidarea sistemului ei de securitate. Concomitent, acest domeniu a fost influențat și de elemente care descurajau o angajare totală franceză datorită interesului limitat al autorităților române în concretizarea modernizării și înzestrării armatei, ca o consecință a mijloacelor limitate de criza economică. Trebuie să mai adăugăm aici și unele încercări ale Germaniei de imixtiune într-un domeniu considerat până atunci apanajul exclusiv al Franței, încercări încurajate tocmai de insatisfacțiile generate de atitudinea celei din urmă față de solicitările autorităților de la București.

De remarcat că guvernul român a încercat să amplifice colaborarea în plan militar, beneficiind în acest sens în bună măsură de sprijinul staff-ului militar francez, ale cărui vederi se detașau uneori de cele ale politicianilor. Exemplul cel mai elocvent l-a constituit respingerea de către ministrul francez de Externe, Louis Barthou, a propunerii făcute de generalul Pétin în urma vizitei sale la București, care viza reformularea Convenției militare semnate în 1926 pentru a-i conferi eficiența dorită. În aceste condiții, partea română și-a canalizat eforturile în scopul obținerii măcar a sprijinului dotării armatei.

Contactele la nivel înalt în plan militar au potențat aceste eforturi, ele fiind în cei șapte ani analizați destul de numeroase și soldându-se cu unele consecințe pozitive. Ele au început cu vizita generalului Gouroud, care a constituit un semnal sugestiv în privința atitudinii Franței față de România și URSS. Au urmat misiunile cu obiective concrete. Cea a generalului Paul Angelescu la sfârșitul anului 1931, care a obținut concursul specialiștilor militari francezi într-un domeniu important pentru capacitatea de luptă a Armatei Române - cel al regenerării munițiilor, succedată în primăvara anului 1934 de prezența generalului Pétin la București. Aceasta era un reflex și o contrapondere la ofensiva germană asupra sistemului de alianțe zonale în care România era parte, precum și pentru recăpătarea rolului avut în zonă înainte de 1914. Supralicitarea diplomației de la Berlin, încurajată și de atitudinea indecisă a lui Carol al II-lea, a mers până acolo încât a propus chiar un tratat de prietenie care să conțină recunoașterea și garantarea granițelor Statului român. În acest context, vizita lui Pétin avea menirea să constate capacitatea operativă a Armatei Române, să contabilizeze problemele cu care se confruntau, în vederea stabilirii atitudinii de urmat de către Franța.

Vizita lui Ion Antonescu, în calitate de șef al Marelui Stat Major român, care a fost oaspetele armatei franceze în perioada 22 august-5 septembrie 1934, a constituit o continuare a dialogului din primăvară, dar în condițiile rezultate în urma vizitei la București a lui Louis Barthou, când șeful diplomației franceze a făcut promisiuni de accentuare a sprijinului acordat

Armatei Române. Concret, se detașează noi căi de colaborare pentru îmbunătățirea dotării organismului militar românesc prin cedări de material militar sub forma depozitării lui în România cu libertatea de a-l folosi la nevoie, prin efectuarea de comenzi în industria de armament franceză, prin obținerea de credite garantate de guvernul francez. Cadrul de principiu realizat va fi sprijinit de către conducătorii militari, dar va fi tergiversat în mare măsură, ca și până atunci, de către unii responsabili politici.

De fapt, procurarea de material militar din Franța a constituit domeniul cu cea mai mare pondere în ansamblul relațiilor reciproce din această etapă. Activitatea s-a derulat pe trei mari paliere: susținerea financiară, cedarea de armament și alte materiale sau constituirea de depozite în România și încheierea de contracte cu uzine producătoare din Hexagon.

În plan financiar s-au detașat înțelegerile survenite în 1936. La 7 februarie a fost semnat acordul de plăți conform căruia o parte din contravaloarea exporturilor românești urma să fie folosită pentru plata arieratelor și a unor comenzi pentru armată. A urmat, în 26 mai, acordul „Petrofina”, care a contribuit substanțial la procurarea de armament din Franța atât pentru Ministerul Înzestrării Armatei, cât și pentru Ministerul Aerului și Marinei române. În virtutea acestui acord au fost derulate peste 80 de contracte cu valori mai mari sau mai mici. Vara anului 1936 a adus perfectarea unui acord de principiu pentru un împrumut destinat înzestrării aviației militare române.

În privința contractelor de cumpărare de armament de la industria franceză, cele mai importante au fost cele încheiate cu Uzinele Schneider, semnate în 1930, pentru livrarea a 45 de baterii de artilerie, precum și Contractul Brandt din februarie 1935 vizând cumpărarea a 188 de mortiere. Din păcate, până la finele anului 1936 nici unul nu a fost finalizat.

Ațiunilor ținând de înzestrare li s-au adăugat cele referitoare la colaborarea Franța - Mica Înțelegere, care au fost ne semnificative, menținându-se la nivelul unor discuții și limitându-se practic la Conferința reprezentanților Statelor Majore organizată la Paris în decembrie 1936. Tema acesteia a constituit-o cooperarea în privința legăturilor și transmisiunilor în timp de campanie, de fapt singurul contact cu agendă concretă la acest nivel.

Recomandări: considerăm importantă continuarea cercetărilor referitoare la colaborarea militară a României cu Franța, dar și cu alte state din zonă: Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Turcia etc. Important este, credem, analizarea concepțiilor de apărare, promovate de conducerea Franței și comparație cu cele ale statelor revizioniste, Germania, în primul rând.

Politica Franței și Marii Britanii de conciliere, de satisfacere a pretențiilor statelor revizioniste, a Germaniei hitleriste, în primul rând, a fost una greșită: Hitler nu s-a mulțumit cu cedările oferite de Franța și Marea Britanie, ci a cotropit întreaga Cehie, Slovacia devenind un satelit fidel al Germaniei. Altfel spus, politica de conciliere cu statele agresoare a fost una

falimentară. Cu regret, constatăm că și astăzi, când Federația Rusă continuă un război agresiv, de cotropire a teritoriilor Ucrainei, amenințând celelalte state ale Europei, poziția unor cercuri din Occident este de a îmbuna Kremlinul prin cedări teritoriale.

BIBLIOGRAFIE

Arhive

1. AMR, Fond (950) M.Ap.N. Cabinetul Ministrului, cuprinde 2130 u.a., documente create în perioada 1913-1950.
2. AMR, Fond (5475) Ministerul de Război Secretariatul General cuprinde 4420 u.a., documente create în perioada 1887, 1896, 1899-1947.
3. AMR, Fond (3705) Inspectoratul General Tehnic al Armatei cuprinde 1481 u.a., documente create în perioada 1919, 1927-1941, 1946-1947.
4. AMR, Fond (3059) Direcția Tehnică cuprinde 402 u.a., documente create în perioada 1896–1941.
5. AMR, Fond (876) Marele Stat Major Biroul Atașai Militari cuprinde 2313 u.a., documente create în perioada 1920–1949.
6. AMR, Fond (5420) Marele Stat Major Secția 1 Organizare mobilizare cuprinde 5571 u.a., documente create în perioada 1876–1950.
7. AMR, Fond (5417) Marele Stat Major Secția 2 Informații cuprinde 1881 u.a., documente create în perioada 1876–1949.
8. AMR, Fond (5418) Marele Stat Major Secția 3 Operații cuprinde 3135 u.a., documente create în perioada 1896–1950.
9. AMR, Fond (5419) Marele Stat Major Secția 4 Dotare cuprinde 1984 u.a., documente create în perioada 1914–1945.
10. AMR, Fond (5420) Marele Stat Major Secția 5 Instrucție cuprinde 1161 u.a., documente create în perioada 1912–1949.
11. AMR, Fond (5451) Marele Stat Major Serviciul Istoric cuprinde 730 u.a., documente create în perioada 1928–1948.
12. AMR, Fond (5487) Subsecretariatul de Stat al Aerului cuprinde 11916 u.a., documente create în perioada 1932-1936, 1941–1946.
13. AN (B), Fond: Casa Regală, Carol I, Dosar: 26, 1912.
14. AN (B), Fond Casa Regală, Carol I, Rola 80, c. 790.
15. AN (B), Fond Casa Regală, Ferdinand, Dosar 38/1916.
16. AN (B), Fond Microfilme Franța, Rola 176.

17. AMAE, Fond Franța, Dosare speciale, Vol. 26/4, Vol. 65, 66.
18. AMAE, Fond Paris, Militare, Diverse, Dosar 527, 663.
19. AMAE, Fond România, Vol. 96.
20. Centrul Arhivelor Diplomatice de la Nantes (Franța), Legația București, Seria A, Dosar 35.

Documente publicate

1. *Ședință solemnă pentru comemorarea unui an de la moartea generalului Henri M. Berthelot, 29 ianuarie 1932.* București: Imprimeria Națională, 1932.
2. *Anuarul Ordinului „Mihai Viteazul”, 1916-1920.* București: Socec, 1931. 178 p.
3. *Carol al II-lea în exil. Documente diplomatice. Selecția documentelor și Studiu introductiv de Valeriu Florin Dobrinescu și Ion Pătroiu.* București: Editura Vremea, 2002, p. 48. 224 p. ISBN: 973-645-032-5.
4. OȘCA, Alexandru, NICOLESCU, Gheorghe. *Tratate, convenții militare și protocoale secrete (1934-1939).* Pitești: Vlasie, 1994. 160 p. ISBN: 973-96409-6-6.
5. *România în timpul primului război mondial. Mărturii documentare: 1914-1916.* Vol. I. București: Editura Militară, 1996. 407 p. ISBN: 9733204757.

Memorii

1. BOSSY, Raoul. *Amintiri din viața diplomatică. În II volume. Vol. I (1918-1937); vol. II (1938-1940). Ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe.* București: Humanitas, 1993. ISBN: 973-28-0378-9 (vol. I) ISBN: 9732803789; 9732803797 (vol. II).
2. DUCA, I. Gh. *Amintiri politice.* München: Jan Dumitru Verlag, 1981, Vol. II, p. 28.
3. DUCA, I. Gheorghe. *Memorii.* Timișoara: Helicon, 1992. Vol. I ISBN. 73-95433-2-4; Timișoara: Helicon, 1993. Vol. II. ISBN: 973-9133-64-9.
4. RUDEANU, Vasile. *Memorii din timp de pace și război.* Ediție Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu. București: Militară, 1989. 398 p. ISBN: 10, 9733201006.
5. HERRIOT, Edouard. *Pagini de jurnal.* București: Editura Politică, 1968. 438 p.

Studii

1. BARIÉTY, Jacques. *Bâtir une nouvelle sécurité. La Coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929.* Vincennes: CEHD-SHAT, 2001. 705 p. ISBN: 2863231316, 9782863231319.
2. BĂRBULESCU, Petre, CLOȘCĂ, Ionel. *Repere de cronologie internațională. 1914-194.* București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 414 p.

3. *Bătălia diplomatică pentru Transilvania*. Iași: Junimea, 1991. 288 p. ISBN 9789733701255, 9733701254.
4. *Bâtir une nouvelle sécurité. La coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929*. Château de Vincennes: Service historique de l'armée de terre, 2001. ISBN: 978-2-86323-131-9.
5. BLEOANCĂ, Daniela. *Istoria politicii externe românești*. Coord. I. CALAFETEANU. București: Editura Enciclopedică, 2003. 896 p. ISBN 9734504258, 9789734504251.
6. BOLD, Emilian. *Diplomația de conferințe. Din istoria relațiilor internaționale între anii 1919-1933 și poziția României*. Iași: Junimea, 1991. 231 p. ISBN: 9733701157.
7. BOSSY, Raoul. *Amintiri din viața diplomatică I*. Ediție I. București: Editura Humanitas, 1993, 340 p. ISBN: 973-28-0379-7.
8. BOSSY, Raoul. *Amintiri din viața diplomatică I*. Ediție: I (1918-1937). București: Humanitas, 1993. 340 p. ISBN: 973-28-0379-7.
9. BOUREILLE, Patrick. *La politique navale française dans les pays balkaniques: une tutelle dépourvue de moyens*. În: *Centre d'études d'histoire de la Défense et Service historique de l'armée de Terre éd., Bâtir une nouvelle sécurité. La Coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929*. Vincennes: CEHD-SHAT, 2001. 705 p. ISBN: 2863231316, 9782863231319.
10. BRETON, Jean Marie Le, DJUVARA, Neagu M., SLĂVESCU, Micaela. *Europa Centrală și Orientală între 1917-1990*. București: Cavallioti, 1996. 310 p. ISBN: 9789739610773, 9739610773.
11. BULEI, Ion. *1916. Zile de vară*. București: Editura Eminescu, 1978, 262 p.
12. BULEI, Ion. *Scurtă Istorie a Românilor*. București: Editura Meronia, 1996, 222 p. ISBN: 9789739687652, 9739687652.
13. BUZATU, Gheorghe. *România și trusturile petroliere internaționale până în 1929*. Iași: Junimea, 1981. 271 p.
14. CALAFETEANU, Ion. *Politică și interes național în România interbelică*. București: Editura Enciclopedică, 1997. 291 p. ISBN: 9734501925, 9789734501922.
15. CAMPUS, Eliza. *Mica Înțelegere*. Ediția a 2-a, București: Editura Academiei Române, 1997. 246 p. ISBN: 9732705582, 9789732705582.
16. CEACHIR, Nicolae. *Marile Puteri și România (1856-1947)*. București: Editura Albatros, 1996. 374 p. ISBN: 9732403837, 9789732403839.
17. CIUHAN V., COSOFRET V., MANEA V. *Înzestrarea Armatei Române în perioada interbelică. Documente (1919-1930)*. Vol. I. București: Editura Academiei Tehnice

- Militare, 2000. 398 p. ISBN: 973-9456-40-5.; *Relații internaționale în acte și documente, 1917-1939.*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974. Vol. I. 347 p.
18. CRETZIANU, Alexandru. *Ocazia pierdută*. Iași: Institutul European, 1995, 296 p. ISBN: 9739148735.
 19. DASCĂLU, Nicolae. *Relații româno-polone în perioada interbelică 1919-1939*. București: Editura Academiei Române, 1991. 229 p. ISBN: 9789732702079, 9732702079.
 20. DOBRINESCU, V. FI., PĂTROIU, I., NICOLESCU, Gh. *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*. București: Editura Intact, 1999, 448 p. ISBN: 9789739887328, 9739887325.
 21. DOBRINESCU, Valeriu Florin, NICOLESCU, Gheorghe. *Plata și răsplata istoriei. Ion Antonescu și relațiile româno-franceze din anii '20*. Pitești: Cultura, 1996. Vol. 3.174 p. ISBN: 973-97694-2-X.
 22. DOBRINESCU, Valeriu Florin. *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918-1940*. Iași: Junimea, 1991. 288 p. ISBN 9789733701255, 9733701254.
 23. DOBRINESCU, Valeriu Florin. *Diplomația României, Titulescu și Marea Britanie*. Iași: Moldova, 1991. 220 p. ISBN: 973903229X, 9789739032292;
 24. *România și Ungaria, de la Trianon la Paris (1920-1947)*. București: Viitorul Românesc, 1996. 303 p. ISBN 10: 9739172334; ISBN 13: 9789739172332
 25. DUȚU, Alesandru. *România în istoria secolului XX*. București: Editura Fundației România de Măine, 2007, p. 77. 228 p. ISBN. 9731630031, 9789731630038.
 26. FLORIN, Constantiniu. *O istorie sinceră a poporului român*. București: Univers Enciclopedic, 1997. 589 p. ISBN: 973924307X, 9789739243070.
 27. GEORGESCU, Maria, MIDAN, Christophe. *Un exemple de coopération bilaterale. Les attachés militaires français en Roumanie et roumains en France, 1860–1940*. Bucarest: Editons Militaires, 2003, 319 p. ISBN: 9789733206446, 973320644X
 28. GEORGESCU, Maria. *România, Franța și securitatea europeană în anii '20. Speranțe și iluzii*. București: Editura Militară, 2004. 418 p. ISBN: 9789733206712, 9733206717.
 29. GEORGESCU, Maria. *Cadeți români la Saint-Cyr*. București: Editura Militară, 2002, 303 p. ISBN: 9789733206101, 9733206105.
 30. GRANDHOMME, Jean-Noël. *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale, 1916-1918 : Genèse, aspects diplomatiques*. Château de Vincennes, 1999, 1 120 p. ISBN-10: 2863231227.
 31. HAYNES, Rebeca. *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*. Iași: Polirom, 2003. 214 p. ISBN: 973-681-324-X.

32. HERRIOT, Edouard. *Pagini de jurnal*. București. Editura Politică, 1968, p. 220. 438 p.
33. HITCHINS, Keith. *România 1866-1947*. București. Editura Humanitas, 1996, p. 463. 573 p. ISBN: 973-28-0843-8.
34. *Istoria relațiilor internaționale până la mijlocul secolului al XX-lea*. București: Editura Fundației România de mâine, 2007. 320 p. ISBN 9789737259257, 9737259254.
35. *Interesul național și politica de securitate*. București: Inst. Român de Studii Internaționale, 1995. 352 p. ISBN: 9789730001808, 9730001804;
36. IONESCU, Mihail E. *Romania orientală, 160 de ani (1848-2009)*. București: Editura Militară, 2009, p. 150. 304 p. ISBN. 978-973-32-0811-2.
37. IORDAN, Constantin. *România și relațiile internaționale din sud-estul european: „Modelul” Locarno (1925-1927)*. București: CURTEA VECHE, 2001. 495 p. ISBN: 9789739467209, 9739467202.
38. *Istoria lumii în date*. București: Editura Enciclopedică Română, 1972. 525 p.
39. *Istoria românilor*. Vol. VII, Tom II. *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*. București: Editura Enciclopedică, 2003. 692 p. ISBN: 9789734503810, 9789734504305;
40. MATEI, Gheorghe. *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919-1934)*. București: Editura Academiei RSR, 1971. 306 p. ISSN: 0067-7493.
41. MOISUC, Viorica. *Premisele izolării politice a României. 1919-1940*. București, Editura Humanitas, 1991, p. 296. 390 p. ISBN: 973-28-0162-1.
42. MOISUC, Viorica. Un episode de l’histoire des relations franco-roumaines dans l’entre deux guerres. În: *Revue d’histoire de la Deuxième Guerre mondiale et des conflits contemporains*, 1982, nr. 126, p. 89. ISSN: 0755-1584.
43. NANU, Frederic C. *Politica externă a României 1919-1933*. Iași: Institutul European, 1993. 170 p. ISBN: 973-9148-09-3.
44. NICOLESCU, Gh., NICOLESCU, L., ȚUCĂ, C., STĂNESCU, M. *Înzestrarea Armatei Române în perioada interbelică, Documente, 1930-1935*. Vol. II. București: Editura Centrul Tehnic Editorial al Armatei, 2008. 476 p. ISBN: 9789739456401.
45. NICOLESCU Andrei. Contribuții ale atașatorilor militari români la dezvoltarea relațiilor româno-franceze (1930-1936). În: *STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE. Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova*. Chișinău: 2013, nr. 4 (64), pp. 80 – 87. ISSN 1811-2668.
46. NICOLESCU, A., NICOLESCU, L., PATROIU, I., DUȚU, A. *Atașatii militari transmit...(1930-1940)*. Vol. V. București: Fundația general Ștefan Gușă, 2009. 510 p. ISBN: 978-973-1900-49-0.

47. NICOLESCU, Andrei, NICOLESCU, Gheorghe. *Relație româno-franceze în anii Primului Război Mondial. Misiunea H. M. Berthelot în România*. Pitești: Editura Universității din Pitești, 2005.
48. NICOLESCU, Andrei. Equipping the Romanian army with French material. Financial aspects. În: *Technium. Social Sciences*, nr. 45/2023, pp. 387 – 392. ISSN:2668-7798.
49. NICOLESCU, Andrei. Franța și înființarea industriei aeronautice militare românești. În: *Argesis. Studii și comunicări*. Seria Istorie, nr. 11, Pitești, Muzeul Județean Argeș, 2002, pp. 655-656. ISSN 1453-2182.
50. NICOLESCU, Andrei. ș.a., *Atașatii militari transmit... 1930-1940*. Vol. V. Lugoj: Nagard, 2005. 510 p. ISBN 9789731900490.
51. NICOLESCU, Andrei. Aspecte ale relațiilor militare româno-franceze în anii '20. Mărturii documentare. În: *România în contextul internațional la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, Studii și comunicări*. București: Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2005; p. 314–320. ISBN: 973-7601-17-3.
52. NICOLESCU, Andrei. Aspecte ale relațiilor militare româno-franceze (1930-1936). În: *In Honorem, Viorel Faur*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2011; p.138–146. ISBN: 978-606-10-0417-1; ISSN:1453-3766.
53. NICOLESCU, Andrei. Câteva acțiuni ale României pentru consolidarea relațiilor militare cu Franța în perioada anilor 1930-1936. În: *PATRIMONIUL DE IERI – IMPLICAȚII ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII DE MÂINE. Conferința științifică internațională, ediția a IX-a. Consacrată Zilei Internaționale a Femeilor și fetelor cu activități în domeniul Științei, 11 februarie*. IAȘI-CHIȘINĂU-LVIV, 8-9 februarie, 2024. 326 p. ISSN 2558 – 894X.
54. NICOLESCU, Andrei. Colaborarea româno-franceză în domeniul armamentului (1930-1936). În: *Argesis, Studii și comunicări*. Seria Istorie, XIV/2005. Pitești, 2006, pp. 591-597. ISSN 1453-2182.
55. NICOLESCU, Andrei. Colaborarea româno-franceză în domeniul învățământului militar (1920-1930). În: *Cetatea Bihariei*, Seria a II-a, nr. 2, 2004, pp. 84-88. ISSN 1222-1848.
56. NICOLESCU, Andrei. Conferința de la Paris a reprezentanților statelor majore ale armatelor Miciei Înțelegeri și Franței pe probleme de legături și transmisiuni. În: *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”*, nr.4 (71), 2023 p.43-47. ISSN. 1857-0461.
57. NICOLESCU, Andrei. Contacte româno-franceze la nivelul factorilor de decizie militară (1930-1936). În: *Conferința științifică națională: Abordări psiho-pedagogice, lingvistico-*

- literare, istorice și didactice în științele educației.*, din 20 decembrie 2023. Cahul: S. N., 2024. 259 p. ISBN 978-9975-88-120-3.
58. NICOLESCU, Andrei. Contextul intern și internațional al relațiilor militare româno-franceze din perioada 1930-1936. În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*. Supliment al revistei științifice Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique. Volumul V. Iași-Chișinău, 2023 pp. 290 – 298. ISSN 2558 – 894X.
 59. NICOLESCU, Andrei. Franco-Romanian contacts and protocol relations (1930-1936). În: *Technium. Social Sciences*, nr. 47/2023, pp. 286 –295. ISSN:2668-7798.
 60. NICOLESCU, Andrei. Probleme financiare privind achiziționarea de armament din Franța”. În: *Buletin Științific, Studii Istorice*, nr. 1-2. Pitești: Editura Universității din Pitești, 2004, pp. 166-171. ISSN: 1584-2185.
 61. NICOLESCU, Andrei. Relații militare româno-franceze în anii '30 ai secolului trecut. Colaborarea româno-franceză în domeniul informațiilor militare. În: *Argesis. Studii și comunicări*. Seria Istorie, nr. 12. Pitești, Muzeul Județean Argeș, 2003, pp.621-625. ISSN 1453-2182.
 62. NICOLESCU, Andrei. Romanian-French Contacts at the Level Of Military Decision Makers. În: *Technium. Social Sciences*, nr. 47/2023 p. 297 – 306. ISSN:2668-7798.
 63. NICOLESCU, Gheorghe. *Relații româno-franceze în anii Primului Război Mondial. Misiunea H. M. Berthelot în România*. Pitești: Editura Universității, 2005, p. 86.
 64. OLTEANU, Constantin. *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*. București: Editura militară, 1979, p. 192. 528 p.
 65. OȘCA, Alexandru, NICOLESCU, Gheorghe. *Tratate, convenții militare și protocoale secrete (1934-1939)*. Pitești: Editura Vlasie, 1994, p. 33. 160 p. ISBN: 973-96409-6-6.
 66. OȘCA, Alexandru. *Managementul crizelor regionale. Modelul balcanic interbelic*. București: Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 2003. 269 p. ISBN: 973-663-031-5.
 67. OTU, Petre. *Îmbrățișarea anacondei. Politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939 – 22 iunie 1941*. București: Editura Militară, 2006, 303 p. ISBN: 9789733207252, 973320725X.
 68. OTU, Petre. *Mareșalul Constantin Prezan. Vocația datoriei*. București: Editura militară, 2008, p. 347.
 69. PĂTROIU, Ion, DOBRINESCU, Valeriu Florin. *România și Anglia în anii '30*. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1997. 300 p. ISBN: 973-38-0098-8.

70. PETRENCU, Anatol. *În serviciul zeiței Clio*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2001, 813 p. ISBN: 9789975781183, 9975781187.
71. POPIȘTEANU, Cristian. *România și Antanta Balcanică*. București: Editura politică, 1968. 357 p. ISBN: 716190923CPCSRO.
72. *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*. Ed.: CIPĂIANU, George, VESA, Vasile. Cluj: Presses Universitaires, 2000. 355 p. ISBN: 9735950987, 9789735950989.
73. PORCHET, Alain. La cas roumain...20 ans après. În: *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*. Sous la direction de CIPĂIANU, George, VESA, Vasile. Cluj-Napoca: Presses Universitaires de Cluj, 2000, 355 p. ISBN: 9789735950989, 9735950987.
74. *Concepte și metodologii în studiul relațiilor internaționale*. Iași: Ankarom, 1997, p. 61. 180 p. ISBN: 9789739306034, 9739306039.
75. *Probleme de politică externă a României, 1919-1939*. Vol. I. București: Editura Militară, 1971
76. PUIA, Ilie. *Relațiile economice externe ale României în perioada interbelică*. București: ARSR, 1982.194 p.
77. *Reforma militară și societatea în România (1878-2008)*. Coordonator OTU, Petre. București: Editura militară, 2009, 424 p.
78. RETEGAN, Mihai. *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*. București: Editura Semne, 1997. 200 p. ISBN: 9789739318303, 9739318304.
79. *România în relațiile internaționale. 1699-1939*. Iași: Editura Junimea, 1980, 568 p.
80. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*. Focșani: Empro, 1999. 361 p. ISBN 9789739861328, 9739861326.
81. *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris, 1919-1923*. Iași: Institutul European, 1993. 124 p. ISBN: 9739148182, 9789739148184.
82. RUDEANU, Vasile, general. *Memorii din timp de pace și război, 1884-1929*. București: Militară, 1989. 398 p. ISBN: 10, 9733201006.
83. SAIZU, Ioan. *Modernizarea României contemporane (perioada interbelică)*. București: Editura Academiei, 1991. 287 p. ISBN: 9732701978, 9789732701973.
84. SANDU, Traian. *La Grande Roumanie allié de la France. Une péripétie diplomatique des Années Folles? (1919-1933)*. Paris: L'Harmattan, 1999. 280 p. ISBN-10: 2738478727.
85. SANDU, Traian. *Le système de sécurité français en Europe centre-orientale. L'exemple roumain 1919-1933*. Paris: Editions L'Harmattan, 1999. 496 p. ISBN-10: 2738486193.

86. SBÂRNĂ, Gheorghe, PREDA, Dumitru. *Parlamentul și politica externă a României 1919-1940*. București: Sylvi, 2000. 360 p. ISBN: 9789739488532, 9739488536.
87. SCURTU, Ioan, BUZATU, Gheorghe. *Istoria românilor în secolul XX*. București: Editura Paideia, 1999. 685 p. ISBN: 9739368646, 9789739368643.
88. SCURTU, Ioan. *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*. București: Științifică și Enciclopedică, 1988. 665 p.
89. SCURTU, Ioan. *Istoria românilor*. Vol. VIII. *România întregită (1918-1940)*. București: Editura Academiei Române, 2003. 855 p. ISBN: 9789734503810, 9789734504312.
90. TALPEȘ, Ioan. *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești 1933-1939*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988. 356 p.
91. TALPEȘ, Ioan. *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești, 1933-1939*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 89-90. 356 p.
92. TITULESCU, Nicolae. *Politica externă a României (1937)*. București: Editura Enciclopedică, 1994. 422 p. ISBN: 9734500716, 9789734500710.
93. VESA, Vasile. *România și Franța la începutul secolului al XX-lea. 1900-1916*. Cluj Napoca: Editura Dacia, 1975, p. 30-32. 209 p.
94. WATTS LARRY L., POP, L. *O casandă a României. Ion Antonescu și lupta pentru reforma 1918-1941*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 94. 438 p. ISBN: 973-9155-50-2.
95. ZAHARIA, Gheorge, BOTORAN, Constantin. *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic. 1919 – 1939*. București: Editura Militară, 1981, 465 p.

ANEXE

Tabel nr. 1. 1. Situația pe secții și comandamente cu dosarele primite în păstrare la Serviciul Istoric

Denumirea Secției și a Comandamentului	Dosare			Lăzi	
	Primate	Distruse	Rămase	Distruse	Rămase
Marele Stat Major Secția Adjutantură	920	920	-	8	
Marele Stat Major Secția I	1 484	1 393	91	29	1
Marele Stat Major Secția II	2 897	2 897	-	38	-
Marele Stat Major Secția IV	1 690	1 690	-	35	-
Marele Stat Major Secția V	934	934	-	12	-
TOTAL	7 925	7834	91	122	1

Sursa: Numărul total de unități arhivistice definitiv pierdute a fost de 14 782 dosare, depozitate în 197 lăzi. Alcătuit, Andrei Nicolescu.

Tabel nr. 4. 2. România. Evoluția alocațiilor bugetare 1922-1931

Anul	Bugetul armatei	Bugetul general	%
1922	1.707.502.148	10.498.283.482	16,27
1923	3.117.619.465	19.565729767	15,93
1924	3.574.700.663	42.000.000.000	14,89
1925	4.423.650.797	31.750.000.000	13,62
1926	4.024.650.787	42.257.971.700	11,89
1927	6.904.180.000	53.467.228.900	12,91
1928	7.830.500.000	55.957.755.000	13,75

1929	7.930.500.000	55.969.755.000	14,17
1930	9.092.700.000	68.710.283.079	13,23
1931	10.204.029.661	69.668.251.378	14,66
TOTAL	59.711.033.351	432.844.838.306	13,79

Sursa: ZAHARIA, Gheorghe, BOTORAN, Constantin. *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic. 1919 – 1939*. București: Editura Militară, 1981, p. 150.

Tabel nr. 3 Evoluția alocațiilor bugetare 1930-1933

Anul	Bugetul armatei în lei (fără cheltuieli extraordinare)	Bugetul total al statului în lei	Proporția bugetului armatei
1930	9 092 700 000	37 450 000 000	24,27%
1931	9 445 423 253	50 329 365 517	18,76%
1932	7 914 523 308	25 429 000 000	31,12%
1933	11 633 338 434	23 437 000 000	48,93%

Sursa: RĂDULESCU, Dan. *Bugete militare și statu-quo în 1932-1933*. În: *Revista de istorie militară*, nr. 5/11, 1991, p. 8.

Tabel nr. 4. Evoluția alocațiilor bugetare 1933-1938

ANUL	BUGETUL ORDINAR AL ARMATEI (lei)	BUGETUL GENERAL AL STATULUI (lei)	PONDEREA BUGETULUI ARMATEI
1933/1934	5 975 000 000	23 437 573 454	23,5%
1934/1935	5 294 340 000	20 451 961 534	25,9%
1935/1936	4 764 200 000	20 686 800 000	23%
1936/1937	4 912 000 000	22 972 400 000	21,38%
1937/1938	5 761 800 000	25 948 900 000	22,2%
1938/1939	6 653 000 000	30 549 900 000	21,77%

Sursa: OTU, Petre (coordonator). *Reforma militară și societatea în România*. București: Editura militară, 2009, p. 185.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Nicolescu Andrei, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

_____ Data 28 03. 2024

**Curriculum vitae
Europass**

Informații personale

Nume / Prenume **NICOLESCU ANDREI**

Adresă(e) Pitești, Bulevardul I.I.C. Brătianu, bl A3, sc A, ap.27, Județul Argeș ,
ROMÂNIA

Telefon(oane)

Mobil:

Fax(uri)

E-mail(uri) aanicolescu@gmail.com

Naționalitate(-tăți) Română

Data nașterii 15.04.1975

Sex **Masculin**

Locul de muncă vizat /

Domeniul ocupațional

Experiența profesională

Perioada	06.01.2017 - prezent
Funcția sau postul ocupat	Expert gradul IA Institutul Cultural Român
Numele și adresa angajatorului	04.06.2011– prezent
Perioada	
Funcția sau postul ocupat	Referent pricipal relații ICR Chișinău
Activități și responsabilități principale	Contribuie și contribuie și participă la pregătirea, derularea, evaluarea și raportarea proiectelor culturale ale ICR Chișinău Formulează în scris propunerile de proiecte cu bugetul aferent, redactează proiectul spre aprobare (infogramele) Menține legătura cu beneficiarii proiectelor, gestionează și monitorizează buna desfășurare a evenimentelor organizate de instituție Menține relația cu presa, redactează comunicatele de presă, postează informația referitoare la activitatea ICR Chișinău pe site-ul instituției Participă la alte acțiuni ale institutului de natură administrativă, birocratică sau de reprezentare Participă la negocierile cu guvernul Republicii Moldova privind proiecte culturale de interes interstatal
Numele și adresa angajatorului	Ministerul Afacerilor Externe, ICR Chișinău
Tipul activității sau sectorul de activitate	Administrație, management cultural

Perioada	10.06.2009 – 28.07.2010
Funcția sau postul ocupat	Director coordonator
Activități și responsabilități principale	<p>Conducere si coordonare a activității Direcției, aplicarea strategiei Ministerului Culturii în domeniul culturii și patrimoniului cultural național la nivelul județului de competență;</p> <p>Elaborare de propuneri de finanțare pentru proiecte și acțiuni culturale supuse aprobării Ministerului Culturii ;</p> <p>Activități de reprezentare a Direcției în relația cu autoritățile și instituțiile publice, locale și centrale, cu persoanele fizice sau juridice române sau străine, precum și în justiție;</p> <p>Control periodic de verificare a stării de conservare și de securitate a bunurilor culturale mobile clasate ;</p> <p>Pregătire documentații necesare în vederea clasării bunurilor culturale mobile ;</p> <p>Protejarea monumentelor istorice si a patrimoniului arheologic;</p> <p>Organizare manifestări pentru promovarea culturii, tradițiilor și istoriei poporului român (De exemplu: colocviu internațional "Meserii-materiale-tehnici-valori tradiționale: surse de inspirație pentru dezvoltarea durabilă"; „Premiile de Excelență în Cultură”);</p> <p><i>Dezvoltare de parteneriate cu organizații neguvernamentale cu activitate în domeniul dezvoltării și conservării culturii și tradiției.</i></p>
Numele și adresa angajatorului	Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniu Național Argeș, Pitești, Piața Vasile Milea nr.1, județul Argeș
Tipul activității sau sectorul de activitate	Administrație, management cultural
Perioada	15.02.2008 – 06.01.2017
Funcția sau postul ocupat	Lector universitar

Activități și responsabilități principale	Predare cursuri de Muzeologie, Istorie Contemporană Universală, Acțiuni politice și militare ale României în secolul XX, Istoria Războiului Rece, Regimuri totalitare, Istoria Războiului Rece, Istoria Statului și Dreptului Românesc (în cadrul Facultății de Științe Juridice și Administrative), Istoria Uniunii Europene (în cadrul Facultății de Educație Fizică și Sport)
Numele și adresa angajatorului	Universitatea din Pitești, Facultatea de Științe Socio-Umane, Pitești, strada Târgul din Vale, nr.1, județul Argeș
Tipul activității sau sectorul de activitate	Învățământ universitar
Perioada	11.02.2004 - 15.02.2008
Funcția sau postul ocupat	Asistent universitar
Activități și responsabilități principale	Conducere de seminarii de Muzeologie generală, Management muzeal Istorie Contemporană Universală, Istorie Contemporană a României, Acțiuni politice și militare ale României în secolul XX, Istoriografie românească, Structuri politice și militare, Istoria partidelor politice, , Istoria Sud-Estului Europei în secolele XIX-XX, Structuri de securitate în secolul XX (în cadrul Catedrei de Relații Internaționale), Sisteme Administrative Comparate (în cadrul Facultății de Drept).
Numele și adresa angajatorului	Universitatea din Pitești, Facultatea de Științe Socio-Umane, Pitești, strada Târgul din Vale, nr.1, județul Argeș
Tipul activității sau sectorul de activitate	Învățământ universitar
Perioada	01.10.2001 - 11.02.2004
Funcția sau postul ocupat	Preparator universitar
Activități și responsabilități principale	Conducere de seminarii de Muzeologie generală, Management muzeal Istorie Contemporană Universală, Istorie Contemporană a României, Acțiuni politice și militare ale României în secolul XX, Istoriografie românească, Structuri politice și militare, Istoria partidelor politice.

Numele și adresa angajatorului	Universitatea din Pitești, Facultatea de Științe Socio-Umane		
Tipul activității sau sectorul de activitate	Pitești, strada Târgul din Vale, nr.1, județul Argeș		
	Învățământ universitar		
Educație și formare			
	26.08.2024 – susținerea tezei de doctor <i>Relații militare româno-franceze 1930-1936</i>, 611.03 – Istoria Universală (pe perioade)		
Perioada /Calificarea	2011-2023 studii doctorat în Istoria Universală		
Numele și tipul instituției de învățământ / furnizorului de formare	UPS „Ion Creangă” din Chișinău		
Perioada /Calificarea	2003/ Master în specialitatea „Managementul Relațiilor Internaționale”		
Numele și tipul instituției de învățământ / furnizorului de formare	Universitatea din Craiova		
Perioada /Calificarea	2001/Licență în specialitatea Istorie		
Numele și tipul instituției de învățământ / furnizorului de formare	Universitatea din Craiova, Facultatea de Istorie-Filosofie-Geografie		
Perioada /Calificarea / diploma obținută	1994 / Diplomă de bacalaureat		
Numele și tipul instituției de învățământ / furnizorului de formare	Liceul Industrial nr. 2 Pitești		
Aptitudini și competențe personale			
Autoevaluare	Înțelegere	Vorbire	Scriere

	Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	Exprimare scrisă
Limba Engleză	C1	C1	C1	C1	C1
Limba Franceză	B1	B1	B1	B1	B1

Competențe și abilități sociale **Sociabil, capabil sa lucreze in echipa, mediul universitar și activitățile cu studenții au accentual aceste calități**

Competențe și aptitudini organizatorice **Capacitate bună de organizare, dobândită din organizarea de activități cu un număr mare de persoane**

Competențe și aptitudini de utilizare a calculatorului **Utilizare extinsă**

Alte competențe și aptitudini **Management cultural, diplomație culturală, protecția patrimoniului cultural, artă, muzică clasică**

Permis(e) de conducere **Categoria B**

LISTA DE LUCRĂRI: VOLUME:

1. „*Preoți în tranșee. 1941 – 1945*”, Editura Europa Nova, București, 1999, (în colaborare)
2. „*Preoți în luptă pentru Marea Unire. 1916 – 1919*”, Editura Europa Nova, București, 2000, (în colaborare)
3. „*Șefii Statului Major General român (1859 – 2000)*”, Editura Europa Nova, București, 2001, (în colaborare)
4. „*Atașatii militari transmit... 1938 – 1940*”, volumul II, Editura Europa Nova, București, 2002, (în colaborare)
5. „*Atașatii militari transmit... 1938 – 1939*”, volumul III, Editura Europa Nova, București, 2003, (în colaborare)
6. „*Atașatii militari transmit... 1938 – 1939*”, volumul IV, Editura Europa Nova, București, 2004, (în colaborare)
7. „*Atașatii militari transmit... 1930 – 1940*”, volumul V, Editura Nagard, Lugoj, 2009, (în colaborare)
8. „*Calvarul prizonierilor români din Primul Război Mondial. Mărturii documentare*”, vol. I, Editura Universității din Pitești, 2006, (în colaborare)
9. „*Calvarul prizonierilor români din Primul Război Mondial. Mărturii documentare*”, vol. II, Editura Universității din Pitești, 2007, (în colaborare)
10. „*Calvarul prizonierilor români din Primul Război Mondial. Mărturii documentare*”, vol. III, Editura Universității din Pitești, 2008, (în colaborare)
11. „*Atașatii militari români în primul deceniu interbelic. Rapoarte*”, Editura Centrului Cultural Mioveni, 2014, (în colaborare)
12. „*Relații româno-franceze în perioada interbelică*”, Editura Centrului Cultural Mioveni, 2014, (în colaborare)
13. „*Biserica Ortodoxă română și Marea Unire*” vol. I, II și vol. III Editura Basilica, București, 2018

STUDII ȘI ARTICOLE: „*Desăvârșirea unității național-statale într-o scrisoare a românilor americani*”, în volumul „*România și Primul Război Mondial*”, Editura Empo, Focșani, 1998, (cu Vintilă Florescu); „*Misiunea militară de la Constantinopol în perioada 1919 – 1933*”, în volumul „*Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*”¹⁵⁹, Editura Empo, Focșani, 1999; „*Activitatea preoților militari în perioada celui de-al doilea război mondial, 1941 – 1945*”, în

|